

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

LİSANSÜSTÜ TEZ

Manisa, 2019

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI PROGRAMI**

**BOŞANMA SÜRECİNDEKİ KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK
ÖZELLİKLERİ, SOSYAL DESTEK VE UMUTSUZLUK
DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN TANIMLANMASI**

Esmâ AVAN

Danışman

Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 28.05.2019 tarih ve 18/11 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Kadın Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Esmâ AVAN'ın "**Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo – Ekonomik Özellikleri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri İle İlişkili Faktörlerin Tanımlanması**" konulu tezi incelenmiş ve aday 17.06.2019 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90.... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

BASKAN

Dr. Öğretim Üyesi M. NAFİZAT

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi İ. H. Y. Y. Y.

ÜYE

Doç. Dr. Hüseyin TEZİN ANIL

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Ekonomik Özellikleri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri ile İlişkili Faktörlerin Tanımlanması**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26.03.2019
Esmâ AVAN

ÖZET

BOŞANMA SÜRECİNDEKİ KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ, SOSYAL DESTEK VE UMUTSUZLUK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN TANIMLANMASI

Bu çalışma boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri ve sosyal destek ile umutsuzluk düzeylerinin ilişkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın evrenini, 01.09.2016-30.04.2017 tarihleri arasında Manisa Adliyesi, Aile Mahkemelerinde boşanma davaları devam eden 828 kadın oluştururken, bu evren arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen boşanma sürecindeki 242 kadın ise örnekleme oluşturmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın bağımlı değişkeni, boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyiyken boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri ile algıladıkları sosyal destek düzeyi bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kapsamında, araştırma verileri sosyo-demografik anket formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Independent Sample T Testi kullanılmıştır. Kadınların algıladıkları sosyal destek ile umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişkinin analizi Pearson Korelasyon Tekniği ile yapılırken ileri analizinde Enter Metodu ve Regresyon Analizinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularında boşanma sürecindeki kadınların gelir seviyesi($t(239)=3,882, p< .05$), 12 yaşına kadar yaşadıkları yerleşim yeri ($t(197)= -2,897, p<.05$) ve boşanma sürecinde bir arada yaşadıkları kişiler($t(240)=2,107, p<.05$) ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre boşanma sürecindeki kadınlara, özel kişilerin sağladığı sosyal desteğin artmasıyla umutsuzluk düzeyinin azaldığı saptanmıştır($\beta=.15, t(241)=2.19, p<.05$). Sonuçlar kadınların umutsuzluklarını azaltabilmek için profesyonel desteğin yaygın hale getirilerek ulaşılabilir olması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Kadın, Sosyal Destek, Umutsuzluk

ABSTRACT

THE SOCIO-ECONOMICAL PROPERTIES OF DIVORCE-SEEKING WOMEN, THE IDENTIFICATION OF FACTORS CONCERNING SOCIAL SUPPORT AND HOPELESSNESS LEVELS

This study aims to determine the socio-economical properties of the women in the course of divorce and the relation between social support and hopelessness levels. The universe of this study includes 828 women during their divorce process on the Family Courts on Manisa Courthouse between the dates 01.09.2016 - 30.04.2017 and simple random sampling method has been used to choose 242 women from this universe to create the sample group of this study. In this regard, the dependent variable of the research is the hopelessness level of the divorce-seeking women, whereas the independent variable is the socio-economical common features of the women and their perceived social support amounts. In this study, the research data are gathered by socio-demographical survey form, Beck Hopelessness Scale and multidimensional social support scale under the quantitative research method. The *One Way ANOVA* and *Independent Sample T* tests are used in the analysis of data. The analysis of the relation between the social support perceived by the women and the level of hopelessness is made by Pearson Correlation Coefficient Formula, whereas further analysis is carried out by the help of the *Enter Method* and the regression analysis. The research findings point to a meaningful difference among the amount of incomes of divorce-seeking women ($t(239)=3,882, p< .05$), the place of residence until the age of 12 ($t(197)= -2,897, p<.05$) and the individuals they live together in the course of divorce ($t(240)=2,107, p<.05$) and the level of hopelessness. According to the research outcomes, it is determined that the level of hopelessness falls down with the rise of social support maintained by private persons to the divorce-seeking women ($\beta=.15, t(241)=2.19, p<.05$). The results also refer to the fact that professional support should be common and accessible in order to allay hopelessness among divorce-seeking women.

Keywords: Divorce, Women, Social Support, Hopelessness

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde;

Araştırma verilerini toplarken araştırmaya gönüllü olarak katılan, zorlu geçen boşanma süreci, mahkeme süreci ve boşanma sonrası yas süreçlerindeki yaşam mücadelelerini benimle içten bir biçimde paylaşan kadın katılımcılara,

Yüksek lisansımın ders aşamasında, sürekli olarak disiplinlerarası, bütüncül ve bilim insanı bakış açısıyla düşünmemi ve sosyal sorunlara makro seviyede de bakmam gerektiğini bakış açısına nakşeden; yüksek lisans tez aşamasında danışmanım olarak beni sürekli destekleyen değerli danışmanım Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR'e

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında beni cesaretlendiren, yüksek lisans ders aşamasında birçok dersime katkı sağlayan, aile ile ilgili çalışmalarında değerli bilgi ve deneyimlerini zaman ve mekân sınırı tanımadan benimle paylaşan, bana her zaman bir telefon mesafesinde olan, sabır ve heyecanla çalışmalarımı inceleyen ve geri bildirimde bulunan arkadaşım Psk. Beyza Nur KOVAN'a,

Bilgi ve becerilerini sabır ve anlayışla tarafımla paylaşan stajyerlerim Kübra ŞENGÜL ve Recep Ali KUŞÇUOĞLU'ya,

Çalışmanın en güzel halini almasında bana manevi desteğini sabır ve hoşgörü ile sürdüren biricik kızım Duru TUNÇEL'e,

Bilim insanı olarak yaşam boyu minnettarlığımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Esmâ AVAN
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
EKLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOŞANMA OLGUSUNA KAVRAMSAL ve KURAMSAL BAKIŞ

1.1. BOŞANMA KAVRAMI	5
1.2. SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLARDA BOŞANMA	10
1.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım.....	11
1.2.2. Çatışmacı Yaklaşım	13
1.2.3. Feminist Yaklaşım	15
1.3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE BOŞANMA OLGUSUNA BAKIŞ.....	17
1.3.1. Dünya'da Boşanma.....	17
1.3.2. Türkiye'de Boşanma.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞANMA SÜRECİNDE SOSYAL DESTEK ve UMUTSUZLUK

2.1. BOŞANMA SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	29
2.1.1. Boşanma Sürecinde Eş ve Ebeveyn Olarak Yaşanılan Sorunlar.....	31
2.1.2. Boşanma Sürecinde Çocukların Yaşadığı Sorunlar.....	33
2.1.3. Boşanma Sürecinde Kadınların Yaşadığı Sorunlar	37

2.2. BOŞANMA SÜRECİNDE SOSYAL DESTEK VE UMUTSUZLUK.....	43
2.2.1 Sosyal Destek	44
2.2.2. Boşanma Sürecindeki Kadınlara Sunulan Kurumsal Sosyal Destek	46
2.2.3. Umutsuzluk	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA HAKKINDA: AMAÇ, YÖNTEM ve BULGULAR

3.1 ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ.....	52
3.2. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	52
3.4 ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI	54
3.5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİK.....	54
3.6. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	56
3.7. ARAŞTIRMADA GEÇEN TEMEL KAVRAMLARIN TANIMLARI	56
3.8. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	57
3.8.1. Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri	58
3.8.2. Örneklem Grubundaki Kadınların Boşanma Nedenleri.....	70
3.8.3. Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ile Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki	71
3.8.4. Boşanma Sürecindeki Kadınların Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyi İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki	83
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	87
KAYNAKÇA.....	93

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ark.	: Arkadaşları
ASAGEM	: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASDÖ	: Algılanan Sosyal Destek Ölçeği
BUÖ	: Beck Umutsuzluk Ölçeği
CEDAW	: United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, BM - Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri

EKLER LİSTESİ

EK 1: Katılımcı Anket Formu

EK 2: Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

EK 3: Beck Umutsuzluk Ölçeği

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Avrupa Ülkelerinin Yıllara Göre Boşanma Oranları (Binde)	18
Tablo 2. Türkiye’de Kaba Boşanma Hızı Tablosu (Binde, 2008-2018).....	19
Tablo 3 . Ege Bölgesi’nde Kaba Boşanma Hızı (Binde, 2014-2018).....	23
Tablo 4. Evlilik Süresine Göre Boşanma Sayı ve Yüzdeleri	24
Tablo 5. Kadınların Yaş Dağılımı	58
Tablo 6. Kadınların Eğitim Durumu.....	59
Tablo 7. Kadınların Çalışma Durumu.....	60
Tablo 8. Kadınların Gelir Durumu	61
Tablo 9. Kadınların Yaşamları Boyunca En Uzun Yaşadıkları Yer.....	62
Tablo 10. Kadınların Birlikte Yaşamlarını Sürdürdükleri Kişiler	63
Tablo 11. Kadınların Sosyal Güvence Durumu	64
Tablo 12. Kadınların Çocuk Durumu ve Sayısı	64
Tablo 13. Araştırma Örneklemindeki Kadınların Dava Türü	66
Tablo 14. Kadınların Boşanma Davasında Taraf Olma Durumu	67
Tablo 15. Kadınların Dava Giderlerini Karşılama Şekli.....	67
Tablo 16. Kadınların Dava Giderlerini Karşılama Güçlük Durumu.....	68
Tablo 17. Kadınların Dava Sürecinde Eşten Maddi ve Manevi Destek Durumu	68
Tablo 18. Boşanma Sürecindeki Kadınların Yaşı İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki	72
Tablo 19. Boşanma Sürecindeki Kadınların Eğitim Seviyesi İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki	72
Tablo 20. Boşanma Sürecindeki Kadınların Düzenli Geliri Olup Olmaması İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	74
Tablo 21. Boşanma Sürecindeki Kadınların Gelir Seviyesi İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki	75
Tablo 22. Boşanma Sürecindeki Kadınların 12 Yaşına Kadar Yaşadığı Yer İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki.....	76
Tablo 23. Boşanma Sürecindeki Kadınların Bu Dönemde Kaldığı Yer İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	78
Tablo 24. Boşanma Sürecindeki Kadınların Bir Arada Yaşadığı Kişiler İle Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki.....	79
Tablo 25. Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyal Güvencesi Olup Olmaması İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki.....	79
Tablo 26. Boşanma Sürecindeki Kadınların Çocuk Sahibi Olup Olmaması İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki.....	80
Tablo 27. Boşanma Sürecindeki Kadınların Davadaki Taraf Olma Durumu İle Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki.....	81

Tablo 28. Boşanma Sürecindeki Kadınların Boşanma Davası Giderlerini Karşılama Durumu İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki.....	82
Tablo 29. Sosyal Destek Ölçeği Alt Boyutları ile Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki Pearson Korelasyon Değerleri.....	84
Tablo 30. Sosyal Destek Ölçeği Alt Boyutlarının Umutsuzluk Düzeyine Etkilerini Açıklayan Regresyon Modeli Sonuçları	84

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Cinsiyete Göre En Önemli Boşanma Nedenleri, (2016 Yılı)	26
Grafik 2: Boşanma Nedenlerine Ait Bulgular	70

GİRİŞ

İlkel topluluklarda olduğu gibi günümüzün modern toplumlarında da insanlar, genellikle evlilik kurumu vasıtasıyla aile çatısı altında yaşamayı tercih etmektedir. Bir toplumdaki ailenin yapısı, meydana getiriliş şekli, aile üyelerinden beklenen rol ve davranışlar zaman içinde değişebildiği gibi, bunlar aynı zaman dilimi içindeki farklı toplumlarda da değişiklik gösterebilmektedir. Böyle olsa da, aile kurumunun temel fonksiyonları pek değişmemektedir ki, ailenin sosyal-psikolojik-biyolojik fonksiyonları bu bakımdan önemlidir. En basit tanımıyla “kan bağı ve evlilik akdine bağlı olarak gelişen karı, koca, çocuklar ve kardeşler vb.lerinin arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birim” (Ağdemir, 1991: 1) olarak tanımlanabilecek olan aile, bu temel fonksiyonları yerine getiremediği zaman parçalanabilmektedir. Diğer bir deyişle, eşler boşanarak aile birliğine son verebilmektedirler.

Boşanma, eşlerin birlikteliğine dayalı duygusal, ekonomik ve hukuki yönden bir araya gelinerek gerçekleştirilen evliliğe, yaşanan birtakım sorunlar nedeniyle, yine hukuki yöntemlerle ve süreçlerle son verilmesidir. Genellikle boşanma aile ve bireyler açısından çökkünlük yaratan bir durumken, topluma da olumsuz yansımaları olan bir olgudur. Boşanma sosyolojik, psikolojik ve hukuksal açıdan bireyleri ve toplumu etkileyen yorucu ve uzun bir süreçtir. Bu yönüyle boşanmanın yalnızca eşleri etkileyen bir olay olmadığını; boşanan aile üyeleriyle etkileşim içerisinde olan çocukları, anne-baba ve kardeşler gibi yakın akrabaları da etkileyebildiğini belirtmek gerekir. Hatta boşanan kişinin iş ve sosyal ortamındaki arkadaşları, bağlantılı oldukları kurum ve kuruluşlardaki bireyler dahi boşanma sürecinden öyle ya da böyle etkilendikleri bir gerçektir (Demirkan vd., 2009: 2). Boşanmanın her iki taraf için de bir takım zorlukları, psiko-sosyal açıdan yıpratıcı, ekonomik bakımdan da sarsıcı olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bunun dışında boşanma, ayrılık travmasıyla birlikte bireylerde bazı psiko-somatik sonuçlar da doğurabilmektedir (Demirkan vd., 2009: 6).

Her ne kadar boşanmayla ilgili genel geçer bilimsel veriler ve araştırma sonuçları bilimsel yöntemin gelişmesine bağlı olarak nispeten yeni sayılabilecek bilgiler içerse de, boşanma insanlık tarihi kadar eski bir sosyal sorundur. Bu sorunun doğurduğu etki ve sonuçlar zamandan zamana, toplumdan topluma ve insandan insana farklılık göstermektedir.

Günümüzde boşanmanın getirdiği sonuçlar hem medya aracılığıyla, hem de doğrudan toplumsal düzendeki etkilerinin gözlemlenmesiyle daha görünür hale gelmiştir. Bu nedenle son dönemlerde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerince boşanma olgusu araştırılmaya başlanmıştır (Şentürk, 2008: 13). Bu araştırmaların önemli sonuçlarından biri, aile birlikteliklerinin boşanmayla sonuçlanması toplumun boşanmaya ilişkin düşünce, bakış açısı ve yaklaşımlarında olumlu yönde değişimin olmasıdır. Çok daha eski dönemlerde boşanma, birçok toplum tarafından “sapkınlık”, “ayıp” ya da “suç” olarak görülürken, günümüzde sağlıklı temeller üzerine kurulamayan evliliklerin bitişi özellikle evlilik içerisinde örselenen, mağdur edilen ve her türlü şiddete maruz kalan kadınların çıkış noktası olarak değerlendirilmektedir (Şentürk, 2008: 14-15).

Boşanma olgusuna günümüz toplumunun daha toleranslı yaklaşması, evlilik birlikteliğindeki mağdur kişiler açısından olumlu bir değişim olsa da, boşanma oranlarındaki artış çözümü aranan sosyal bir soruna işaret etmektedir. Öyle ki, boşanmaya yönelik bu algısal farklılaşmaların kendisini ayrı bir sorun olarak görmek de mümkündür (Yıldırım, 2004: 61).

Türkiye’de boşanma oranları, bazı yıllarda azalma gösterse de, genel olarak artış eğilimindedir. Sonraki bölümlerde daha ayrıntılı açıklanmaya çalışıldığı gibi, coğrafi bölgelere göre değerlendirdiğimizde Marmara ve Ege Bölgesi boşanmanın en yüksek olduğu bölgelerdir. Bu iki bölgeden Ege Bölgesi kendi içinde TR31 (İzmir), TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) ve TR33 (Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak) olmak üzere üç alt bölgede değerlendirildiğinde, Manisa ili TR33 Bölgesi’nde boşanma hızı en yüksek olan ikinci il durumundadır. Bu bölgede boşanma hızı en yüksek olan il Uşak’tır.

Manisa ilinde boşanma konusunu ele alan herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Tabii olarak, boşanma sürecindeki kadınların yaşadığı farklı

sorunları konu edinen çalışma da bulunmamaktadır. Söz konusu akademik boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak için gerçekleştirilen bu çalışmada Manisa il merkezinde boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik durumlarına ve sosyal destek (fiziksel, duygusal ve ekonomik) alıp almamalarına bağlı olarak umutsuzluk düzeylerinin tanımlanması amaçlanmıştır. Ayrıca kadınların boşanma sonrası süreçte karşılaştıkları sorunların araştırılması da hedeflenmiştir. Boşanan kadınların, aile ve sosyal çevreleriyle olan ilişkileri, dayanışma noktaları, çalışma yaşamlarının bu süreçten nasıl etkilendikleri çalışma kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirmeler 01.09.2016- 30.04.2017 tarihleri arasında açılan boşanma davaları kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Bu amaçla, önce bahsedilen tarihler arasında Manisa Adliyesi Hukuk Ön Büro Birimi'nden Manisa Adliyesi'nde açılan boşanma davası sayısına ulaşılmıştır. Buna göre 1. Aile Mahkemesi'nde 413, 2. Aile Mahkemesi'nde 415 olmak üzere toplam 828 boşanma davası bulunduğu tespit edilmiştir ki, bu sayı aynı zamanda araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemine göre belirlenen farklı sosyo-ekonomik düzeydeki 242 kadın araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bilindiği gibi bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm kişiler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir (Büyüköztürk, 2018: 60) ($\text{Alfa}=.05$) geçerlilik ve güvenilirlik düzeyinde belirlenen bu örneklem büyüklüğüne ulaşmada Çıngı'ya ait Tahmini Örneklem Büyüklüğü Tablosu kullanılmıştır (Çıngı, 2009: 25).

Aile ve boşanmaya ilişkin kavramsal ve kuramsal yaklaşımlarla alan araştırmasından elde edilen verilerin bütünsel bir şekilde değerlendirildiği araştırma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, önce boşanma olgusuyla ilgili kavramlara ve kuramsal yaklaşımlara yer verilmiş, daha sonra Dünya'da ve Türkiye'de boşanmanın boyutları istatistikî veriler yardımıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde boşanma sürecinde eşlerin ve çocukların yaşadığı genel sorunlara yer verildikten sonra bu süreçteki kadınların yaşadığı umutsuzluk sorunu irdelenmiş, umutsuzlukla baş etmede önem arz eden sosyal destek konusu üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde saha araştırmasından elde edilen verilerin araştırma hipotezleri bağlamında değerlendirilmesi, ulaşılan bulgular ve tartışma yer almaktadır.

Çalışma, araştırmanın bütünsel bir değerlendirmesi ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOŞANMA OLGUSUNA KAVRAMSAL ve KURAMSAL BAKIŞ

1.1. BOŞANMA KAVRAMI

Bugün yeryüzünde her biri aileyi meydana getiren, ilişkilerden birine ağırlık veren pek çok farklı aile tanımı yapılmakla birlikte en genel anlamıyla aile “kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşan, mahrem ilişkilerle örülü bir grup” olarak tanımlanır (Kara, 2018: 372). Ailenin evrensel bir kurum olduğu belirtilirken, onun sosyal bir kurum olması nedeniyle yerine getirmesi beklenen evrensel işlevlerine odaklanılmaktadır. Bu işlevlerden ilk akla geleni, ailenin insan neslinin devamının sağlanmasından ve bireylerin cinsel beklentilerinin karşılanmasından sorumlu oluşudur. Öte yandan, bireylerin topluma kazandırılması süreci olan sosyalleşme, öncelikli olarak ailede başlamaktadır. Aynı zamanda aile içinde eşler, çocuklar ve diğer aile büyükleriyle kurulan sıcak, samimi ve güven verici ilişkiler ailenin, üyelerinin sevgi ve duygusal tatmini yaşamalarını sağlayan bir kurum olarak işlevine sahip olduğunu göstermektedir (Kara, 2018: 376).

Şekli ve özellikleri ne olursa olsun bu işlevlerin tüm aile türlerinde bulunduğunu ve evrensel olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla üstlendiği bu işlevler bakımından toplumun temel yapı taşını oluşturan ailenin birliğinin korunması ve evlilik yoluyla sürdürülmesi gerekmektedir.

Toplum, evliliğin bir kurum olarak sürdürülmesini sağlama eğilimindedir. Çünkü toplumsal düzenin sağlanması ancak bu düzeni sağlayan kurumların devamlılığıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle toplum, temelini oluşturan aile kurumunun devamının sağlanması yönünde bir tutum sergilemektedir. Aile birliği ise gelenekler, dini kurallar ve yasal düzenlemelerle meşruiyet kazanmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2011: 161-162). Meşruiyeti sağlayan mekanizmalar aynı zamanda aile birliğinin korunması işlevini de görmektedir. Bu işlev çoğu zaman evliliğin özendirilmesi ve doğrudan ya da dolaylı olarak boşanmanın zorlaştırılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Hatta bazı toplumlarda veya sosyal çevrelerde evlilik birliğinin devamının sağlanması amacıyla bireyler üzerinde sosyal baskı dahi

oluşturulabilmektedir. Öyle ki, Coates bu durumu “boşanmanın önündeki bariyerler” olarak değerlendirmektedir. O’na göre bu bariyerlerin başında hem ailenin kendi değerleri, hem de toplumun aileye atfettiği değerler, boşanma karşıtı yasalar, dini değerler ve geniş aile yapısı gelmektedir (Uğur, 2014: 293-326).

Ancak evlilik statik bir kurum değildir; toplumsal yapıda meydana gelen değişimler evlilik kurumuna da yansyarak bireylerin evliliğe yükledikleri anlamları, beklentilerini değiştirebilmektedir. Nitekim modernleşmeyle birlikte yaşanan değişimler aile kurumunu hem yapısal, hem de işlevsel bakımdan etkileyerek ailenin sahip olduğu bazı işlevlerin ortadan kalkıp yeni roller kazanmasına sebep olmuştur. Endüstrileşme, değişen iş yaşamı, kadının iş hayatına katılımı, ekonomik gelişmeler, kentleşme ve onunla bağlantılı olarak gelişen yeni ilişkiler, artan bireyselleşme ve liberalleşmeyle birlikte evlilik kurumu değişime uğramıştır. Evlilikler giderek bireysel isteklerin ve arzuların daha hâkim olduğu birlikteliklere dönüşmüştür (Adak, 2018: 201-202). Son 20-30 yıl içerisinde evlilik birliğinin korunması yönündeki dini inanışların da çözülmeye uğraması, yalnız yaşamayı ve boşanmayı daha mümkün hale getirmiştir.

Günümüz toplumlarının sahip olduğu aile değerleri, geleneksel toplumlarınkinden büyük ölçüde farklılaşmıştır. Aile ihtiyaçlarının bireysel ihtiyaçlardan daha önemli olduğu geleneksel ailelerde aile birliğinin ve devamlılığının sağlanması için var olan baskı, günümüz toplumlarında aynı ölçüde görülmemekte aksine, evlilik bir çıkmaza girdiği zaman bireylere bu çıkmazdan kurtulmalarını sağlayacak farklı yollar sunmaktadır. Boşanma da bu yollardan bir tanesidir (Uğur, 2014: 293-326).

Boşanma, yasalar önünde gerçekleştirilen bir evliliği sona erdiren önemli bir karar ve toplumsal bir olgudur. Boşanma olgusu, aile birlikteliğinin eşlerin yeni bir evlilik yapabilecekleri şekilde hukuki bir kararla yine kanunlar çerçevesinde tamamen sona erdirilmesi olarak tanımlanır (Demirkan vd., 2009: 1). Hukuken eşler hayattayken evlilik ilişkisinin mahkeme kararı ile sonlandırılmasını ifade eden boşanma, sosyolojik açıdan kadın ve erkek arasında yasal, duygusal ve cinsel bağların bitirilmesi kararını içermektedir. Psikolojik boyutuyla ele alındığında ise, boşanmanın aile birliğinin bozulmasına, ailenin bölünmesine ya da bütünüyle

dağılmasına yol açarak, bireylerin yakın çevrelerini de kapsayacak şekilde bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olgu olduğu söylenebilir (Arpacı ve Tokyürek, 2012:2). Bohannon'ın ifade ettiği gibi hukuksal bir süreci kapsayan boşanmaların, aynı zamanda para ve mallarla ilgili olarak ekonomik boyutu; çocukların velayeti ve çiftlerin birbirlerine yabancılaşması yönüyle duygusal boyutu; sosyal çevre ve etkinliklerde meydana gelen değişiklikler bakımından sosyal boyutu; boşanma sonrası yeniden bağımsızlık kazanan bireylerin kendilerini bulma sorunlarıyla ilgili olarak psikolojik boyutu bulunmaktadır. Kısacası, boşanma sadece hukuki bir süreç olmayıp aynı zamanda ekonomik, kültürel, toplumsal ve psikolojik boyutları olan bir süreçtir (Uçan, 2007: 38-45).

Boşanmanın bu farklı boyutları, farklı boşanma tanımlarının doğmasına yol açmıştır. Aşağıda farklı boyutlarını merkeze alan boşanma tanımlarına yer verilmiştir.

Duygusal boşanma: Evliliklerde başlangıç sürecinin duygusal yatırım ve beklentilerin azalmasıyla başladığı, duygusal boşanmalarda duygusal bağ ve iletişimin yerini yabancılaşan davranışlar almaktadır. Eşlerin kendilerini ilişkilerinden geri çekmesi söz konusudur. Eşlerden birinin veya ikisinin birden ilişkilerine dair istekleri azalmaktadır. Beraber olmak konusunda arzularını yitiren bireyler aile içi problemlerini çözmek konusunda da isteksiz oldukları için aile içi tartışmaların azalması da söz konusu olabilmektedir. Ancak tartışmanın olmaması demek evliliğin sorunsuz olduğu anlamına gelmeyeceği gibi, olası bir tartışmadan kaçınan eşler, sorunlarını çözmeye amaçlı tartışmaya harcayacakları enerjiyi mutsuz giden evliliklerini sona erdirmek için bir strateji belirlemek üzere de kullanabilmektedirler (Aydın ve Baran, 2010: 121). Bununla birlikte çiftler pek çok nedenden ötürü evliliklerini sürdürmeye devam etmek de isteyebilirler. Devam eden sevgi bağı, çocuklardan ayrı olmak istememe, yalnız kalma korkusu, evlilik yeminine sadakati sürdürme kararlılığı gibi nedenler bu süreci yaşayan çiftlerin boşanma önündeki engellerini oluşturur. Ancak çiftler hâlâ bir aile olarak işlevlerini sürdürmeye devam etseler de, ilişkilerinin temeli zarar görmüş olduğundan evlilikleri çözülmeye başlayacaktır. Dolayısıyla bu süreç, evliliğin çözülme sürecidir (Duman, 2018: 159).

Hukuki boşanma: Evlilik birliğinin yasalar önünde de çözülüp sona ermesi ve bunun ilân edilmesi sürecini kapsayan hukuki boşanmalar, boşanmanın ikinci aşamasını oluşturmaktadır (Battal, 2008: 28). Yasal boşanmalarda öncelikli amaç; duygusal olarak boşanan çiftlerin ekonomik olarak ayrı bir hayat sürdürebilmelerini ve yeniden evlenmek üzere özgür olabilmelerini sağlamak için evlilik sözleşmesini sona erdirmektir (Korkut, 2003: 104).

Çiftlerin evliliklerinin yasalar önünde de sona erdiği bu süreç, her iki eş için de duygusal ve finansal birçok sıkıntıyı beraberinde getirmesi nedeniyle daha sancılı geçmektedir. Mülkiyet paylaşımı, çocukların velayeti gibi hukuki açıdan da çözülmesi gereken sorunların çözüme kavuşturulması zorunluluğu bu süreci daha da zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra hukuksal boşanmalarda izlenen iki yol boşanmayı çiftler için daha da güç hale getirebilmektedir (Adak, 2018: 212). Bunlardan birincisi “çekişmeli boşanma” olup, toplumumuzda da çok sık gözlemlendiği üzere, eşlerin birbirlerine intikam alma hissiyle yaklaşım birinin diğerinden ayrılmayı zorlaştırarak onu duygusal açıdan yıpratması, baskılaması ve öç almaya çalışmasıdır. Bu boşanma türünde eşler boşanmaya ikna olmamakta ya da talepleri karşılamamaktadır. Böylece, boşanma süreci her iki taraf açısından daha da yıpratıcı olabilmektedir. Fakat bunun karşılığında normal bir boşanma süreci olarak addedilen “anlaşmalı boşanma” larda bu süreç sadece birkaç dakika içerisinde sonuçlanmaktadır. Öyle olmakla birlikte, boşanma sonrasında taraflar açısından hissedilen travmatik duygular, sosyo-ekonomik sorunlar ve bireysel güçlükler çekişmeli boşanmayla benzer sonuçları doğurmakta, etkisini “artçı şekilde” gösterebilmektedir (Duman, 2018: 159).

Ekonomik boşanma: Aile bir yönüyle de –çoğunlukla- karı kocanın ortak mülkiyetinden oluşan ekonomik bir kurumdur ve evlilik birliğinin sona ermesi bu mülklerin de paylaşılması anlamına gelmektedir (Battal, 2008: 31). Dolayısıyla bu süreç eşlerin ekonomik birikimlerinin paylaşıldığı, ev eşyalarının ve kişisel eşyaların bölüştüğü, yaşanacak yeni bir evin bulunduğu, taşınma, yeni bir ev düzeni kurma gibi ekonomik yükümlülüğü fazla olan yıpratıcı ve uğraştırıcı bir dönem olmaktadır. Bu noktada, özellikle ekonomik güvencesi olmayan eşin boşanmanın olumsuz sonuçlarından daha fazla etkileneceği bilinmektedir (Korkut, 2003: 104).

Bazen de, özellikle çekişmeli boşanmalarda, ekonomik boşanma çekişmenin bir aracı haline dönüşebilmektedir. Nitekim boşanma sürecindeki çoğu eşin bu süreci karşı tarafa eziyet çektirmek için adeta ekonomik pazarlığa dönüştürdüğüne yaşadığımız toplumda tanıklık edilmektedir. Bunlar da göstermektedir ki, boşanma sadece hukuki bir olgu olmayıp, ekonomik yönü de en az onun kadar önemli olan kompleks bir olgudur.

Ebeveyn olarak boşanma: Evliliğin sona ermesi tek başına eşleri ilgilendiren bir konu olmayıp, aynı zamanda çocukları da kapsamaktadır. Boşanma anne-baba için söz konusu olurken, gerçekleşen ayrılıkların çocuk-ebeveyn ilişkisine ve rollerine yansımaması gerekmektedir (Yılmaz ve Fidan, 2003: 6). Diğer bir ifadeyle, boşanma sürecinde eş rolüne son veren bireyler ebeveyn olarak anne-baba rollerine devam etmektedirler. Ebeveyn olarak boşanmalar, çocukların velayetiyle birlikte günlük bakım ve sorumluluğuyla ilgili konuları içermektedir. Boşanmanın bu aşaması çocuğun velayetinin kimde kalacağı, her iki ebeveynin de çocukla ilişki ve iletişim içerisinde olacağı bir düzenlemenin yapıldığı aşamadır. Hukuksal boşanma sürecinde çocuğun velayeti hangi ebeveyne verilirse verilsin, genellikle her iki eş de ebeveynlik görevini sürdürmektedir. Dahası, bu aşamadaki taraflar çocuğuyla geçireceği zamanı maksimum düzeye yükseltme çabası içine girebilmekte, bu da söz konusu süreçteki anlaşmazlıkların artmasına sebep olabilmektedir (Duman, 2018: 159).

Sosyal boşanma: Boşanma sürecinde yaşanan toplumsal rol ve statülerdeki değişimin yanı sıra, boşanma sürecinin toplumsal kabulünü içeren bu aşama, boşanmanın aileye ve sosyal çevreye kabul ettirilmesi, yeni edinilen statünün bu çevreye benimsetilmesi sürecinden oluşmaktadır. Bu aşamada çiftlerin boşanma deneyimiyle ilintili olarak yaşadıkları stres düzeyinde, sosyal ilişkilerin etkisi önem teşkil etmektedir. Eşlerin boşanmalarının ardından, onların sosyal çevreleri kendilerini taraf tutma durumunda bulabilmektedirler. Bu boşanmayı onaylamayan ya da bu boşanmayı kendi aile yaşantılarına tehdit olarak algılayan sosyal çevre bireyleri, boşanan taraflarla eski ilişkilerini sürdürmekten kaçınabilmekte, boşanma sonrası taraflar kendilerine yeni arkadaşlıklar kurmak zorunda kalabilmektedirler. O

nedenle, bu durum eşlerin boşanma sürecini nasıl deneyimlediklerini de etkileyebilmektedir (Korkut, 2003: 104).

Ruhsal boşanma: Eşin yokluğunun hissedildiği bu süreçte, eşlerin ayrı birer birey olarak kendilerini yeniden değerlendirmeleri söz konusudur. Bu süreç, eşlerin bağımsızlık ve yeterlilik kazanmalarına fırsat tanınması bakımından en önemli, aynı zamanda da en zor süreçtir (Uçan, 2007: 43). Uzun zaman evli kalan kişiler kendilerini bir ailenin veya çiftin parçası olarak konumlandıkları için, bu bireylerin boşanmanın ardından kendilerini bağımsız birey olarak kabul edip, o yönde kimlik edinmeleri zor olmaktadır (Duman, 2018: 160).

Yukarıda tartışılan boşanmanın farklı süreçleri ve boyutlarına ilişkin tanımlamalar Bohannon'un (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018: 154) boşanmanın altı istasyonu teorisinden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda bireylerin boşanma sürecinde pek çok aşamadan geçtiği ve boşanmaların bireyler kadar toplumları da etkilediği görüşüne dayanmaktadır.

1.2. SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLARDA BOŞANMA

Aile kurumunun tanımlanması, ailenin evrenselliği ve fonksiyonları konusunda farklı görüşler söz konusudur. Aileyi kendi bakış açıları içinde yorumlayan değişik yaklaşımlar ailenin yeni tanımlamalarını yapmaktadırlar. Her yaklaşımın amacı, bir olgunun her yönünü açıklayabilen geniş bir kuram geliştirmektir. Bunların hiçbiri tam doğru ya da en iyi olmamakla birlikte, kavramsal araçlar olarak sosyal bilime yardım etmekte ve kavramsal çerçeve olarak adlandırılmaktadırlar (Ekici, 2014: 210).

Aile kurumuyla ilgili bir kavramsal çerçeve oluşturmaksa aileyle ilgili olayların isimlendirilip sınıflandırılmasına imkân verdiği gibi, aile odaklı davranışların dağılımı ve yayılım alanına ilişkin açıklık getirmemizi de sağlamaktadır (Adak, 2005: 64). Bu bakımdan boşanma olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için, aile ve boşanma konusuna ilişkin teorik yaklaşımların irdelenmesi önem taşımaktadır. Bu yaklaşımlardan öne çıkan bazılarına yer verilmiştir.

1.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Aileyi toplum için belirli işlevleri yerine getiren, toplumsal bütünsel sistemin çok sayıdaki bileşenlerinden biri olarak değerlendiren işlevselci yaklaşıma göre aile en temel anlamıyla evrensel bir kurumdur ve bazı evrensel fonksiyonları yerine getirmekle yükümlüdür. Bireylerin belirli bir düzen ve sistem çerçevesinde toplumsallaşması ve rekreasyon gibi karşılıklı iletişim ve ilişki içerisinde yerine getirmesi gereken biyolojik ve sosyal birtakım gereksinimleri söz konusudur ki bunlardan en önemlisi üreme(biyolojik)dir. Diğer işlevleri ise aile içi bireylerin gereksinimlerini karşılama yönünden ekonomik, karşılıklı sevme-sevilme, aidiyetlik duygusunu karşılamak yönünden psikolojik, güvenli ve sağlıklı bir ortam sunması yönünden koruyucu ve eğitici fonksiyonlardır.

Toplumun devam etmesi bu gereksinimlerin karşılanmasına bağlıdır ki, aile bu fonksiyonları en iyi biçimde karşılamaktadır (Sayın, 1990: 29). Ailede bir statüler ve roller ağı vardır ve bunlar yoluyla aile sisteminin devamlılığı sağlanırken, aile sistemi aracılığı ile de bütün sosyal sistem sürdürülmektedir. Aileyi toplumsal düzenin temel güvencesi ve toplumsal dengenin temel unsuru olarak kabul eden yapısal işlevselci görüşe göre, düzenin sürekliliği için cinsiyet rolü farklılaşması gereklidir. Parsons, bu düzenin sağlanmasının gerekli ön koşulu olarak, ailede eşlerin birbirini tamamlayan ve uzmanlaşmış rollerine değinerek doğrudan erkeğin araçsal rolü, kadının da aile içinde anlamlı bir rol üstlenmesi gerektiği üzerinde durmuş, eve gelir getiren kişi olarak lider, yaratıcı ve özgün olan erkeklerin karşısına itaat edici, doyurucu ve sevgi gereksinimini karşılayıcı kadını yerleştirmiştir (Aydın, 2014: 228-229). Parsons'ın aile kurumunun devamlılığını sağlamak üzere erkek ve kadına biçtiği bu rolün, çoğunlukla geleneksel toplumda gözlemlenen cinsiyete dayalı işbölümü anlayışına dayandığı açıktır. Hâlbuki günümüz modern toplumlarında eğitimin herkes için temel hak olarak tanımlanmış olması, toplumsal statüyü belirleyen en önemli değişkenin de eğitim olması gibi nedenlerden ötürü toplumsal işbölümü bireylerin cinsiyetine göre değil, aldıkları eğitime göre belirlenmektedir.

Yapısal-İşlevselci yaklaşımın bir diğer temsilcisi olan Merton, “işlevler” ve “işlevsizlikler” arasında bir ayırım yapmış, “bozuk işlev” kavramını kullanarak

Parsons'ın mevcut kurumların tümünü toplumun bütünü için sağlıklı işlevler gördüğü yönündeki görüşünü reddetmiştir. Merton, bir grup için işlevsel olanın bir başka grup için işlevsel olamayabileceğini göstermiştir (Açıkgöz, 2015: 262-263). Örneğin; din kurumunun toplumu bütünleştirici bir işlevi olmasına rağmen, her toplumda aynı işleve sahip olmayabilir. Yine, boşanma bazı dinlerde uygun bir davranış olarak görülmezken, bu inanış boşanmanın önüne geçerek aile birlikteliğini koruyabildiği gibi, mutsuz giden evlilikler için ise dezavantajlı sonuçlara sebebiyet verebilir.

Merton, değişen bir sosyal örgütlenmenin gizli ve açık işlevlerini anlamaksızın sosyal değişimin anlaşılamayacağını söylemektedir. Bu toplumsal değişimi ise “anomi” kavramıyla açıklamaktadır. Kişinin çevresini ikiye bölen Merton, değerler ve normların “kültürel çevre”yi oluşturduğunu, insan ilişkilerinin ise “sosyal çevre”yi oluşturduğunu belirtmektedir. Sosyal çevre ile kültürel çevre arasında tutarsızlık olduğu zaman “gerginlik” ortaya çıkmaktadır. Bu gerginlik, toplumsal çevrenin insanı kültürel normlara uygun olmayan şekilde harekete geçireceği anlamına gelmektedir. Bu da, anomi anlamına gelmektedir (Bahar, 2009: 40). Dolayısıyla, Merton'un bakış açısına göre boşanmaların bir toplumdaki anomik durumun belirtisi olarak görülmesi gerekmektedir. Özellikle sanayileşme sürecinde yaşanan boşanmalarda, böyle bir anomi durumunun etkisini gözlemlemek mümkündür. Köyden kente göç ile birlikte geniş aileden çekirdek aileye dönüşen aile yapısı içerisinde kadın, kent yaşamına uyum sağlayabilmek için çalışmak zorunda kalabilmektedir. Aile içerisinde sosyal desteğin olmaması nedeniyle evde bireylere, özellikle de kadına düşen görev ve sorumluluklarda artış görülmektedir. Yapısal olarak değişen ailede bireylerin görev ve sorumluluklarının geleneksel tanımlamalara göre sürdürülmesi, aile içi dinamiklerin denge kaybetmesine ve çatışmaların yaşanmasına neden olabilmektedir (Bahar, 2009: 41).

Ne var ki, günümüz toplumlarında geleneksel ailenin kadın ve erkeğe yüklediği toplumsal rolleri, küreselleşme ve kentleşme gibi güçlerin etkisiyle büyük bir hızla değişirken, bu değişim ev ve iş yaşamında da rol değişimlerini ve uyumlarla birlikte yeni dengelerin oluşmasını beraberinde getirmektedir (Aktaş, 2015: 431).

Yapısal-İşlevselci yaklaşıma göre ailenin rol dağılımına ilişkin geçirdiği bu değişim, özellikle kadının çalışma hayatında yer almasıyla belirginleşmiştir. Kadının,

erkeğin para kazanma işlevine dâhil olmasıyla, geleneksel aile düzenine dayanan ayrılmış erkek-kadın rolleri değişime uğramıştır. Kadının yeni roller edindiği kent toplumlarının bu çekirdek aile modelinde, onun ev içindeki “anlamli rolü” nü sürdürmesinin imkansızlaşması nedeniyle toplumsal beklentilerin karşılanamamasına dikkat çekilmektedir. Aile üyelerinden birinin görevlerini yerine getiremediği bu durum, yapısal-işlevselci sosyologlara göre, sistemin bütünlüğünü de bozmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kadının kendisi dışındaki aile üyelerinin duygusal doyumunu sağlama işlevini yerine getirememesi ailenin çöküşünü hazırlamaktadır. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre boşanmalardaki artış, aile içindeki görevlerin karşılanmamasıyla açıklanmaktadır. Ancak işlevselci yaklaşım, ileri sürdüğü kadar uyumlu öğelerden oluşmayan bir toplumda çatışmanın varlığını hesaba katmadığı ve bu açıdan da aile içi gerginliklere bağılı olarak ortaya çıkan boşanmalara açıklama getiremediği için eleştiri almıştır. Bu eleştiriler, çatışmacı yaklaşımın gelişimine katkı sağlamıştır (Ekici, 2014: 212).

1.2.2. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım, işlevselciliğe bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun dengeli, uyumlu ve bütünlüşmüş işlevsel bir bütün olmadığını, aksine toplumu oluşturan birim ve öğeler arasında sürekli bir çatışmanın var olduğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumlar bütün üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kaynaklara sahip değillerdir. Bireylerin bu kıt kaynaklar için rekabet etme zorunluluğu, beraberinde çatışmayı getirmektedir. Bu nedenle çatışma toplumda kaçınılmaz ve doğal bir olgudur (Yılmaz ve Fidan, 2003: 9-12). Üstelik sorunların ortaya çıkmasına ve bunlara çözüm yolları aranmasına fırsat tanınması bakımından da olumlu etkileri vardır.

Çatışmayı ailede patolojik bir olgu olarak görmeyip aksine doğal, beşeri etkileşimin normal bir sonucu olarak değerlendiren bu yaklaşım, aile üyeleri arasındaki güç ve kaynakların yönetimi konusuna odaklanmaktadır. Çatışmanın otorite içeren her ilişkide söz konusu olabileceğini savunan bu yaklaşıma göre,

otorite hiyerarşisini içerisinde barındırması bakımından ailede de çatışma kaçınılmazdır (Ekici, 2014: 212).

Günümüz çatışma teorisyenleri aile içerisindeki temel eşitsizliklere yönelerek, artan boşanmaları bu bağlamda açıklamaya çalışmaktadır. Evlilik, çatışma teorisyenlerince toplumdaki eşitsiz erkek egemen ilişkinin muhafazasını sağlayan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Kuşaklar boyunca önce babasının sonra erkek kardeşleri ve kocasının ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu tutulan kadının günümüzde bu bağımlılık ilişkisi köklü bir değişim göstermektedir (Kasapoğlu, 2011: 15). Gittikçe artan sayıda kadın, ev dışında kamusal alana girerek güç elde etmektedir. Böylece daha önce kaçınılmaz görüp boyun eğdikleri koşullara itiraz etmeye ve baskıcı erkeklerle büyük bir kavga içine girmeye başlamışlardır. Ev dışında da bir işte çalışan kadınların sayısındaki artışın yanı sıra kadın haklarını savunan örgütlerin de artmasıyla, kadın hakları ve sorumluluklarına ilişkin geleneksel dengeler sarsılmaya başlamıştır. Dolayısıyla, ailede çatışma olgusu ev içinde değişen kuvvetler dengesiyle birlikte, erkeğin sosyal ve ekonomik egemenliğinin devam etmemesinden kaynaklanmaktadır. Güç ve eşitsizlik ilişkilerinde ortaya çıkan bu değişimler boşanma oranlarına da yansımaktadır. Birçok kadın için boşanma, kendilerini eşitsizlikten kurtaran kaçınılmaz bir başarıyı temsil etmektedir (Gökçe, 1976: 206).

Çatışma teorisyenleri ayrıca sınıf çatışmasının da aile içerisinde çatışmalara yol açarak boşanmaları tetikleyebileceğini belirtmektedirler. Yoksulların üst sınıf tarafından sömürülmesinin onların aile hayatına olumsuz etki edeceğini belirten teorisyenlere göre, yoksul yaşamla bağlantılı olarak iyi işler elde edemeyen erkekler, toplumun herkese sunduğu fırsatları ve yaşam standardını ailelerine sağlayamamaları nedeniyle bir başarısızlık hissine kapılmaktadırlar. Bu durum onların alkolizm, diğer aile bireylerine karşı şiddet ve aile bütünlüğünün parçalanması gibi problemlerine öncülük etmektedir. Ailede ve toplumda daha fazla eşitliğin sağlanması ise çatışma teorisyenlerinin aile problemlerine yönelik gösterdiği çözüm önerisidir (Gökçe, 2017: 54-55).

1.2.3. Feminist Yaklaşım

Pek çok kişi için yaşamsal bir destek, rahatlık ve dostluk kaynağını ifade eden aile, sömürünün, yalnızlığın ve eşitsizliğin bulunduğu bir yer de olabilir. Aileyi eşitsizlik temelinde değerlendiren feminist yaklaşımın aileye ilişkin görüşleri, feminist teorinin aşağıda kısaca açıklanan türleri çerçevesinde ele alınabilir (Kasapoğlu, 2011: 16-20).

Marksist feministlere göre erkek egemenliği kapitalizmin yol açtığı bir durumdur. Kapitalist ekonomik düzende geleneksel rollerini yerine getiren ev kadınları, kendi rollerine ilaveten bir yandan da eşlerinin ücretli işçi rollerini en iyi şekilde yerine getirebilmek için duydukları ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdürler. Bu rollerin gerçekleştirilmesi sürecinde kadınlar, erkeklerin meşru kızgınlıklarına karşılık kendi güçsüzlüklerinden kaynaklanan hayal kırıklıklarını sineye çekmek durumundadırlar (Tong, 2006: 79-86).

Radikal feministler, ataerkilliği kültürün bir sonucu olarak görmektedirler. Kadınlar tarafından, yine kadınlar için geliştirilmiş olan ve kadınlar üzerindeki baskı hükmetmenin en evrensel ve en temel biçimidir. O nedenle toplum, kapitalist olmaktan önce, ataerkindir. Erkek egemenliği anlamında kullanılan ataerkilliğin sürmesinin sorumlusu ailedir. Çünkü kadın, aile içinde çalıştırılmaya uygundur. Kadının ailedeki çalış(tırıl)maları aile reisi olan erkek içindir (Tong, 2006: 153-154).

“Erkek eşitlik” ve “kadının özgürlüğü” temeline dayanan liberal feminizme göre gerek çalışma hayatında, gerek aile yaşamında, gerekse de sosyal hayatta kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Ancak kadın, toplumsal cinsiyet temelinde şekillenen geleneksel işbölümü nedeniyle iş hayatında istenilen oranda yer alamamaktadır (Donovan, 2015: 27-29).

Sosyalist feministler kadını özel, erkeği de kamusal alana yerleştiren kapitalist sistemin böylelikle kadını özgürleşmiş gibi gösterdiği iddiasından hareketle bu sisteme karşı çıkmaktadır. Kadının özgürleşmesi ancak sosyalist bir toplumda ve ailenin yıkılmasıyla mümkün olabilecektir (Arat, 2010: 73-74).

Tüm bu yaklaşımların odak noktası, feministlerin aileyi ataerkil bir kurum olarak değerlendirip, aile içinde toplumsal cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan bir

eşitsizliğin varlığını vurgulamalarıdır. Feminist teorisyenlere göre, kadınların artan oranda çalışma hayatına katılmaları ise, onların özgürleşmelerine fırsat tanınmanın ötesinde iki kez sömürülüp baskılanmaları anlamına gelmektedir. Çünkü iş hayatına katılım, kadının ev içindeki sorumluluklarını azaltmadığı gibi, bunlara yenilerini eklemektedir (Ekici, 2014: 219).

Feminist teorisyenlerin üzerinde durdukları konulardan diğeri, iş bölümüdür. İş bölümü sanayi kapitalizminin veya ataerkilliğin bir sonucu olduğunu belirten feminist kuramcılara göre aile rollerinin yerine getirilmesinde kadınlar sömürülmektedir (Arat, 2010: 60).

Feministler ailenin eşitsiz güç ilişkilerine odaklanırlar ve onlara göre, kadının aile içinde eşitsiz statüsü, üzerindeki psikolojik baskı ve fiziksel açıdan kötüye kullanımı, kadının annelikle ilişkisine dayandırılarak biyolojik eşitsizlik ile açıklanmıştır (Beauvoir, 2010: 167-172). Üstelik kadınlar sadece temizlik, çocuk bakımı gibi somut görevleri üstlenmekle kalmayıp, kişisel ilişkilerin sürdürülmesinde büyük ölçüde rehberlik de yapmaktadırlar (Ekici, 2014: 219). Ancak beklentilerin karşılanma düzeyi yapılan işlerle eşit olmadığı gibi, çoğu zaman kadının ev içinde yaptığı işler fayda sağlayan bir iş olarak görülmemekte, aksine küçümsenmekte ve bu nedenle de bir karşılığı bulunmamaktadır.

Aile üyelerinin, aile içindeki ve aile dışındaki fayda fonksiyonları karşılaştırıldığında, ev dışında faydası yüksek olan, bir başka deyişle ailenin refahı için daha fazla katkıda bulunan erkek, aile içi mal ve hizmet dağıtımında daha yüksek bir talepte bulunabilmektedir ve karar alma sürecinde daha baskındır. Bununla birlikte kadınlar erkeklere göre, statüleri daha düşüktür ve bunun pek tabii bir sonucu olarak talepleri daha azdır. Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaları ve işgücüne katılmaları ise, bu taleplerini artırır. Ev içinde sevgi, aşk gibi duyguların sağlanmasından sorumlu tutulan kadının bu duygulara bir karşılık bulamaması, evlilik ve boşanma düşünceleri üzerinde etkili olmaktadır (Çakır, 2011: 135).

Görüldüğü gibi farklı versiyonlarıyla feminist teori, boşanma olgusuna daha çok aile kurumuna yönelttiği eleştiri üzerinden bir açıklama getirmektedir. Buna göre, her şeyden önce sömürüye dayalı bir sistem olarak kapitalist ekonomik düzenin

kendisi, bu sömürüye kaynaklık eden aile kurumu ve hepsini meşrulaştırıp yeniden üreten ataerkil sistem boşanmaların en önemli nedeni olarak görülmektedir.

1.3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE BOŞANMA OLGUSUNA BAKIŞ

Boşanma gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok ülkede günümüze kadar devam edegelen toplumsal bir sorundur. Son zamanlarda dünyanın pek çok ülkesinde boşanma oranlarının artış eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Dünyadaki boşanma oranlarının yaygın olduğu ülkelerden biri olan ABD'de 1960'larda artmaya başlayan boşanma oranları, 1980'lerden sonra daha büyük bir hızla artış göstermiştir (Kıral, 2018: 20).

Benzer bir şekilde Türkiye'de de boşanma oranlarında artışlar yaşanmakta; ancak bu artış hem oran, hem de sayı olarak 2000'li yıllardan sonra "ciddi bir toplumsal sorun" boyutuna yükselmiştir. O nedenle söz konusu artışın daha detaylı incelenmesinde yarar vardır.

1.3.1. Dünya'da Boşanma

Boşanma olgusu sıklıkla bir Amerikan fenomeni olarak algılanmasına karşın neredeyse tüm dünyada ve pek çok toplumda görülmektedir. Ancak boşanma olgusuna ilişkin tutumlar her coğrafi bölgede farklılık göstermektedir. Dünya çapında görülen boşanma olgusu, bazı bölgelerde diğerlerine oranla daha yaygın ve kabul edilebilirken; tüm toplumlarda sonlanan evlilikler için birbirinden farklı yasal, dinsel ya da toplumsal bazı hükümler mevcuttur. Bu farklılıkların sebebi, ülkelerin birbirlerinden farklı kültürlere, geleneklere ve inanışlara sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Tüm bu farklılıklarla birlikte boşanma, tüm ülkeler için ortak olan evrensel bir olgudur ve 1950'lerden beri endüstri toplumlarında artış eğilimi göstermektedir (Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012: 152).

Sutton ve Munson'ın (2005) bir çalışmasına atıfla Uçan, ABD'de 2000'li yıllara gelindiğinde yapılan evliliklerin yarısından fazlasının boşanma ile sonuçlandığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu durumda Amerikan toplumunda

yaşayan son kuşak genç bireylerin ya kendilerinin boşanmayı deneyimledikleri ya da boşanmaya maruz kaldıkları görünen bir gerçektir. Aynı yıllarda Almanya, Norveç, Hollanda ve Fransa gibi diğer gelişmiş bazı ülkelerde bu oran % 40 seviyelerine ulaşmıştır (Uçan, 2007: 35).

Tablo 1. Avrupa Ülkelerinin Yıllara Göre Boşanma Oranları (Binde)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014
AB-28	-	0,9	1,5	1,6	1,8	2,0	2,0	-	-	-
Belçika	0,5	0,7	1,5	2,0	2,6	2,7	2,5	2,3	-	-
Bulgaristan	0,5	0,7	1,5	2,0	2,6	2,7	2,5	2,3	-	-
Çekya	1,4	2,2	2,6	3,1	2,9	2,9	2,7	2,5	2,7	2,5
Danimarka	1,5	1,9	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,8	3,4	3,4
Almanya	1,0	1,3	1,8	1,9	2,4	2,3	2,3	2,2	-	2,1
Estonya	2,1	3,2	4,1	3,7	3,0	2,2	2,3	2,4	2,5	2,4
İrlanda	-	-	-	-	0,7	0,7	0,6	0,6	-	-
Yunanistan	0,3	0,4	0,7	0,6	1,0	1,2	1,1	1,3	1,5	-
İspanya	-	-	-	0,6	0,9	2,2	2,2	2,2	2,0	2,2
Fransa	0,7	0,8	1,5	1,9	1,9	2,1	2,0	-	-	-
Hırvatistan	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0	1,2	1,3	1,3	1,4	-
İtalya	-	-	0,2	0,5	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
GKRY	-	0,2	0,3	0,6	1,7	2,3	2,3	2,4	-	-
Letonya	2,4	4,6	5,0	4,0	2,6	2,4	4,0	3,6	3,5	3,1
Litvanya	0,9	2,2	3,2	3,4	3,1	3,2	3,4	3,5	3,4	3,3
Lüksemburg	0,5	0,6	1,6	2,0	2,4	2,1	2,3	2,0	2,1	2,6
Macaristan	1,7	2,2	2,6	2,4	2,3	2,4	2,3	2,2	2,0	2,0
Malta	-	-	-	-	-	-	0,1	1,1	0,8	0,8
Hollanda	0,5	0,8	1,8	1,9	2,2	2,0	2,0	2,1	2,0	2,1
Avusturya	1,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2,1	2,1	2,0	-	-
Polonya	0,5	1,1	1,1	1,1	1,1	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7
Portekiz	0,1	0,1	0,6	0,9	1,9	2,6	2,5	2,4	2,2	-
Romanya	2,0	0,4	1,5	1,4	1,4	1,6	1,8	1,6	1,4	1,4
Slovenya	1,0	1,1	1,2	0,9	1,1	1,2	1,1	1,2	1,1	1,2
Slovakya	0,6	0,8	1,3	1,7	1,7	2,2	2,1	2,0	2,0	1,9
Finlandiya	0,8	1,3	2,0	2,6	2,7	2,5	2,5	2,4	2,5	2,5
İsveç	1,2	1,6	2,4	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,8	2,7
İngiltere	-	1,0	2,6	2,7	2,6	2,1	2,1	2,0	-	-
İzlanda	0,7	1,2	1,9	1,9	1,9	1,8	1,6	-	-	-
Lihtenştayn	-	-	-	-	3,9	2,4	2,5	2,4	-	-
Norveç	0,7	0,9	1,6	2,4	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	1,9
İsviçre	0,9	1,0	1,7	2,0	1,5	2,8	2,2	2,2	2,1	2,0
Karadağ	-	-	-	-	-	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9
Makedonya	0,7	0,3	0,5	0,4	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0	1,1
Arnavutluk	0,5	0,8	0,8	0,8	0,7	-	-	-	-	-
Sırbistan	-	-	-	-	-	0,9	1,1	1,0	1,1	1,1
Türkiye	-	-	-	-	-	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7
Bosna-Hersek	-	-	-	-	-	0,4	-	0,6	-	-
Kosova	-	-	-	-	-	-	0,8	0,7	-	-

(Kaynak: www.ikv.org.tr, erişim tarihi: 20.06.2018)

Tablo-1’de AB Resmi İstatistik Kurumu olan Eurostat tarafından yayınlanan ve Avrupa kıtasında bulunan ülkelerde 1960-2014 arasındaki yıllara ait boşanma istatistikleri görülmektedir. Buna göre, 2014’e gelindiğinde boşanma oranlarının en

yüksek olduğu ülke binde 3,4 ile Danimarka iken, onu binde 3,3 ile Litvanya ve binde 3,1 ile Letonya izlemektedir. Ancak bu ülkelerden Letonya'da 1980'de boşanma oranı tüm ülkelere göre ciddi bir artışla binde 5 seviyesine çıkmıştır. 1990'larda önce binde 4'e, 2000-2010 aralığında binde 2,5 civarına düşmüş; sonra 2011'de yeniden binde 4 seviyesine sıçramıştır.

Boşanmaların en yüksek olduğu ikinci kategorideki ülkelerin İsveç, Lüksemburg, Çekya, Finlandiya, Almanya gibi görece gelişmiş toplumlar olması, boşanmanın evrensel bir sorun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kategorik olarak değerlendirildiğinde binde 1,7 oranıyla Türkiye'nin, boşanma sorununu nispeten düşük düzeyde yaşadığı söylenebilir de, Tablo-1'de 2000 yılı öncesi verilerin yer almaması ve küçük de olsa boşanma oranlarında bir artış olduğunun görülmesi konunun toplumsal bir sorun olarak ele alınıp, sorun derinleşmeden çözümler üretilmesini gerektirmektedir.

Öte yandan, Eurostat 5 Ağustos 2016 tarihinde yine aynı döneme ait evlenme oranlarını da açıklamıştır. Buna göre, 2011 yılında AB genelinde yaklaşık 2,1 milyon evlenme, 986 bin boşanma gerçekleşmiştir. Bir diğer deyişle, AB üye ülkelerinde her bin kişiden 4,2'si evlenmiş, 2'si ise boşanmıştır. Bu istatistiksel veriler, AB'de evlenmelerin azaldığını, boşanmaların ise arttığını göstermektedir. Öyle ki, 1965'ten bu yana AB genelinde evlilik sayısı yaklaşık % 50 oranında düşerek, 1965 yılındaki binde 7,8 seviyesinden 2011 yılında binde 4,2 seviyesine gerilemiştir (İstatistiklerle AB, 2016).

Amerika ve Avrupa'da boşanma oranlarındaki büyük artışın temelinde yatan sebeplerin ise artan bireyselleşme eğilimi, yüksek refah düzeyinde yaşama arzusu, sınırsız tüketim isteği, eşlerin ekonomik özgürlüğü gibi faktörlerin bulunduğu işaret edilmiştir (Yıldırım, 2004: 63).

1.3.2. Türkiye'de Boşanma

Türkiye'de boşanmalara ilişkin son veriler birçok ülkeyle kıyaslandığında düşük düzeylerde görülmekle birlikte, son yıllarda boşanma oranlarında görülen

artışın Türkiye için de boşanmaya yönelik tutum ve davranışlardaki değişmelere ve ciddi bir sosyal sorun olma düzeyine geldiğine işaret etmektedir.

Türkiye’de 20. yüzyılın sonuna kadar boşanmaların toplumsal bir sorun olarak görüldüğünü söylemek pek mümkün değildir. Elbette ki, bunda boşanma karşıtı tutum ve davranışların -özellikle de, boşanan kadına karşı önyargılı ve damgalayıcı tutumların-, güçlü aile bağlarının, dini inanışların, kadının ekonomik bağımsızlığının olmamasının ve sorunların aile içinde çözümlenmesi gerektiğine dair güçlü toplumsal kabullerin neden olduğu yaygın bilinen bir gerçektir. Ancak, dünya üzerindeki diğer toplumlarda olduğu gibi, aile değerlerinin zayıflaması, kentleşmeyle bağlantılı olarak günlük hayatın karmaşıklaşması, iletişim teknolojilerinin ve kitle iletişimlerinin yaygınlığı, tüketim kültürünün artışı, bireysel değerlerin ön plana çıkması gibi nedenler Türk toplumunda da boşanmanın artmasına, toplum ve hukuk açısından boşanmayı, önemi artan bir toplumsal sorun haline getirmesine yol açmaktadır (Demirkan vd., 2009: 7-8).

Özellikle 2000’li yılların başlarında Türkiye’de boşanma oranlarında artış olduğu görülürken bu oranların 2003-2004 yılları arasında düştüğü ancak TÜİK verilerinden de anlaşıldığı üzere yine 2005 yılından itibaren son on yıla ait kaba boşanma oranlarında ciddi bir artış olduğu görülmüştür (TÜİK, 2019). Boşanma oranlarında gerçekleşen artışın yaşandığı yıllar göz önünde bulundurulduğunda ise ülkemizde bu dönemde gerçekleşen ekonomik krizin boşanma oranlarını etkileyebileceği düşünülebilir.

Ekonomik ve toplumsal değişmelerle bağlantılı olarak değişen toplumsal beklentiler, evlilik ve boşanma kurumları üzerinde dinin etkisinin azalması, evlilik ve boşanmaya ilişkin yapılan yasal düzenlemeler boşanmayı bireyler için daha ulaşılabilir hale getirmektedir. Ne var ki günümüzde artan boşanmalar, aile kurumunun devamlılığını ve evliliklerin sürdürülebilirliğini tehlikeye atması bakımından ve yine yeni aile tiplerini ortaya çıkarması, bununla yakından ilişkili olan çocukları tek ebeveynli aile yapılarına uyum sağlama süreci ile karşı karşıya bırakması açısından, bireysel değil toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de Kaba Boşanma Hızı Tablosu (Binde, 2008-2018)

Yıl	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye	1,40	1,58	1,62	1,62	1,64	1,65	1,70	1,69	1,59	1,60	1,75
Akdeniz	1,55	1,75	1,81	1,87	1,84	1,89	1,95	1,96	1,82	1,83	2,05
Batı Anadolu	1,78	2,0	2,02	2,03	2,11	2,08	2,07	1,97	1,88	1,88	2,0
Batı Karadeniz	1,23	1,37	1,38	1,37	1,36	1,37	1,41	1,43	1,32	1,33	1,53
Batı Marmara	1,53	1,75	1,82	1,85	1,77	1,78	1,94	1,98	1,87	1,85	2,08
Doğu Karadeniz	0,85	0,95	0,92	0,94	0,98	0,98	1,0	1,05	0,95	1,0	1,09
Güney doğu Anadolu	0,53	0,61	0,63	0,6	0,64	0,68	0,71	0,71	0,61	0,66	0,77
Kuzey Doğu Anadolu	0,5	0,58	0,58	0,56	0,59	0,63	0,64	0,63	0,63	0,58	0,77
Orta Anadolu	1,49	1,66	1,69	1,59	1,67	1,62	1,75	1,77	1,69	1,59	1,74
Ortadoğu Anadolu	0,5	0,59	0,59	0,51	0,58	0,61	0,64	0,6	0,62	0,58	0,68
Ege	2,06	2,26	2,33	2,29	2,3	2,25	2,27	2,36	2,22	2,2	2,39
İstanbul	1,64	1,91	1,91	1,93	1,95	1,93	2,03	1,93	1,84	1,89	2,02
Manisa	1,42	1,69	1,65	1,59	1,76	1,71	1,77	1,91	1,69	1,57	1,89

Kaynak: www.tuik.gov.tr, erişim tarihi: (02.03.2018)

Tablo-2’de görüldüğü gibi Türkiye’de 2018 yılında, “bin kişilik nüfusa karşılık boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı” ise 0.15 puanlık bir artış ile binde 1.60’dan binde 1.75’e yükselmiştir. Türkiye’de 2008’de binde 1.40 olan kaba boşanma hızı, 2018’de binde 1,75’e yükselmiştir. 2018 yılında en yüksek kaba boşanma hızına sahip bölgenin Ege Bölgesi olduğu görülmektedir. Ege Bölgesi’ni sırasıyla binde 2.08 ile Batı Marmara (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir,

Çanakkale) ve binde 2.05 ile Akdeniz Bölgesi (Antalya, Isparta, Adana, Mersin, Burdur, Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş) izlemektedir. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu bölge ise binde 0.68 ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari)'dir.

TÜİK verilerine göre 2018 yılında kaba boşanma hızının en yüksek olduğu il, binde 2,79 ile İzmir olmuştur. İzmir'i ise; binde 2,77 ile Muğla izlemiştir. En düşük kaba boşanma hızının olduğu il ise binde 0,16 ile Hakkâri olduğu, bu ili de binde 0,28 ile Şırnak, binde 0,34 oranı ile de Bitlis ilinin izlediği belirlenmiştir (TÜİK, 2018).

Bireylerin kaba evlenme oranı 2016 yılında binde 7,5; 2017 yılında binde 7,09 iken, 2018 yılında evlilik yapan çift sayısı binde 6,8 oranlarına kadar düşmüştür (TÜİK, 2018).

Boşanma oranlarının yükselerek devam eden değişimindeki sebepler arasında her ne kadar toplumsal yapıdaki değişimler, kentsel yaşama geçiş ve artan teknolojik gelişmelerle çiftlerin aralarında yaşadıkları iletişim sorunları etkili olsa da buna kadınların eğitim seviyesindeki yükselmenin ve kamusal alanda yer bulmasının etkisi de yok sayılamayacak boyutlardadır. TÜİK'in 2017 yılına ait eğitim alanına ilişkin istatistikî verileri incelendiğinde Türkiye'de kadının yüksek öğretime katılım oranının arttığını görmekteyiz. Kadınlarda 18 yaş üstünde yüksekokul veya fakülte de okuyan veya mezun olan kadın sayısı 2008 yılında 1,398.725 kişiyken, 2017 yılında bu sayı 4,231.958 kişiye çıkmıştır. Aynı şekilde kadının iş gücü piyasasına katılım oranının 2014 yılında %30 olduğu görülürken, bu oranın 2018 yılında %34,2' ye yükseldiği görülmüştür (TÜİK, 2018). Dolayısıyla istatistikî verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye genelinde bu verileri analiz edecek olursak kadının eğitim seviyesinin yükselmesi ve iş gücü piyasasına katılımıyla birlikte toplumsal cinsiyet normlarının kadına dayatmış olduğu kalıplardan sıyrılabildiği, ekonomik özgürlüğüne sahip olduğu için kendi hayatına dair hür kararlar verebildiği görülmektedir.

Ancak son 10 yıla ait verilere bakıldığında her ne kadar bölgeler arasında kaba boşanma hızında farklılıklar olduğu görülse de bütün bölgelerde asgari düzeyde de olsa boşanma oranlarında genel itibariyle bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 3 . Ege Bölgesi'nde Kaba Boşanma Hızı (Binde, 2014-2018)

Bölgeler	2014	2015	2016	2017	2018
Ege	2,27	2,36	2,22	2,20	2,39
İzmir	2,71	2,77	2,63	2,57	2,79
(Aydın, Denizli, Muğla)	2,28	2,42	2,29	2,32	2,42
Aydın	2,08	2,37	2,10	2,30	2,31
Denizli	2,30	2,34	2,25	2,17	2,2
Muğla	2,50	2,55	2,55	2,51	2,7
(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	1,67	1,73	1,58	1,55	1,8
Manisa	1,77	1,91	1,69	1,57	1,89
Afyonkarahisar	1,37	1,39	1,37	1,33	1,5
Kütahya	1,46	1,50	1,37	1,47	1,73
Uşak	2,28	2,12	1,90	2,06	2,1

Kaynak: www.tuik.gov.tr, erişim tarihi:(02.03.2019)

Bölgeler arasında boşanma oranlarında farklılıkların olmasında ise her bölgenin kendine ait toplumsal yapı formlarının olmasının, kültürel gelişmişlik düzeylerinin boyutunun, yaşam koşulları itibariyle her bölgenin farklı imkânlarla(eğitim, istihdam vb. gibi) sahip olmasının, kentleşme düzeyinin etkili

olabileceği düşünülmektedir. Bu unsurların neticesinde de yine kadınların eğitim kurumlarına ulaşabilirliği, istihdam alanlarının yeterli ya da yetersiz oluşu ve toplumun ataerkil bakış açısıyla ilişkili olduğu bölgelerde boşanma oranları farklılaşmaktadır.

TÜİK'in 2018 yılına ait kaba boşanma oranları incelediğinde Türkiye'deki iller arasında Manisa'nın 20. sırada olduğu belirlenmiştir (TÜİK, 2018).

Tablo-3'de Ege Bölgesi'nin son 5 yıla ait kaba boşanma hızını gösteren verilerine bakıldığında, Ege Bölgesi içerisindeki iller arasında Manisa ilinin binde 1,89 ile 6. sırada olduğu belirlenmiştir. Ege Bölgesi'nde bulunan diğer illere ait kaba boşanma hızları incelendiğinde ise 2018 yılında en çok boşanmanın binde 2,79 ile İzmir'de, en az boşanmanın ise binde 1,5 ile Afyonkarahisar'da gerçekleştiği görülmüştür.

Tablo 4. Evlilik Süresine Göre Boşanma Sayı ve Yüzdeleri

Evlilik Süresi (Yıl)	2016		2017	
	SAYI	(%)	SAYI	(%)
Toplam	126,164	100,00	128,411	100,00
1 yıldan az	4,550	3,6	4,074	3,2
1-5	44,816	35,5	45,647	35,5
6-10	26,531	21,5	26,599	20,7
11-15	17,833	14,2	18,485	14,4
16-20	13,9994	11,1	14,229	11,1
21-25	8,779	7,0	9,131	7,1
26+	9,495	7,5	10,107	7,9
Bilinmeyen	166	0,1	139	0,1

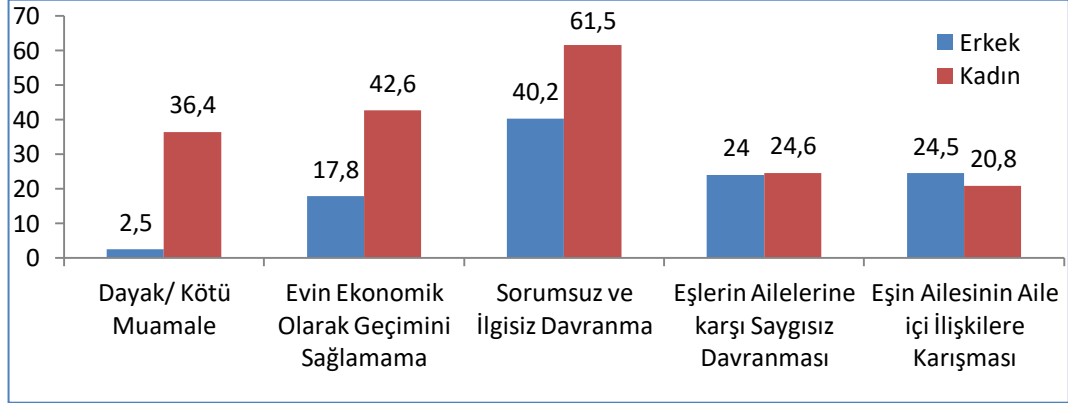
Kaynak:www.tuik.gov.tr, erişim tarihi:15.03.2019

Tablo 4’de görüldüğü üzere 2017 yılında boşanmaların % 35,5’inin evliliğin ilk 5 yılı içerisinde, % 20,7’sinin ise evliliğin 6-10 yılları arasında gerçekleştiği görülmüştür. Tabloda verilen istatistiki bilgiler ışığında Türkiye’de boşanmaların çoğunlukla evliliğin ilk beş yılı içerisinde meydana geldiği, bu nedenle ilk beş yılın evliliklerin sürdürülebilirliği açısından kritik yıllar olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Evliliklerin ilerleyen dönemlerinde ise, aile içi ilişkilerin kuvvetlendiği, eşlerin geçen yılların etkisi ile birbirleriyle daha iyi anlaştıkları, iletişim sorunlarını çözdükleri ve birlikte sağlıklı bir ilişki yürütme bakımından daha fazla tecrübe sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler neticesinde ise evlilik süresi ve kaba boşanma hızı arasında ters orantı olduğu, evlilik süresi uzadıkça çiftlerin aile yapısını daha sağlam temeller üzerine oturtmalarını ile birlikte evliliğin ilerleyen yıllarında boşanma oranlarının düştüğü görülmektedir.

Boşanma olgusunun Türkiye’deki nedenlerine değinilecek olursa bu yönde ülke genelinde birçok derinlemesine ve geniş araştırmalar yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan bir olan Demirkan ve arkadaşları (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada boşanmanın en önemli nedeninin (% 90) "şiddetli geçimsizlik" olduğu tespit edilmiştir. Bu denli yüksek oran, başka bazı nedenlerin de şiddetli geçimsizlik kapsamında gösterilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Yine aynı araştırmada evlenecek kişilerin evlilik sorumluluğunun bilincinde olmamaları, bireylerin ailelerinde boşanma olaylarının yaşanması, evlenen çiftlerin ailelerinin birbirleriyle uyumlu ilişkiler kuramaması, evlilik öncesinde eşte fark edilen olumsuz özelliklerin değişeceğine ilişkin beklentiye girilmesi ve evlilik ilişkilerinde çiftlerin ailelerinin baskıya varan müdahalelerinin evliliğin henüz kuruluş aşamasındaki boşanma nedenlerinden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İlerleyen yıllarda ise eşler arası iletişimsizlik ve bundan kaynaklanan sorunların, ekonomik sorunların, eşlerin birbiriyle farklı karakter özellikleri taşımasının boşanmada etkili olan en önemli nedenler olduğu tespit edilmiştir (Demirkan, vd., 2009: 63).

Grafik 1: Cinsiyete Göre En Önemli Boşanma Nedenleri, (2016 Yılı)

Kaynak: www.tüik.gov.tr, erişim tarihi: (08.04.2019)

Grafik 1’de görüldüğü gibi her iki cinsiyet için de geçerli en önemli boşanma nedeninin kadınlar için % 61,5; erkekler için ise % 40,2 ile eşlerin “sorumsuz ve ilgisiz davranması” olduğu belirlenmiştir. Kadınlarda ikinci olarak en önemli görülen boşanma nedeni ise % 42,6 ile eşlerinin “evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması” olmuştur. Onu % 36,4 ile dayak/kötü muamele izlemektedir. Her iki cinsiyette de yakın oranlara sahip olan bir diğer önemli boşanma nedeni ise eşlerin “ailelerine karşı saygısız davranışlarda bulunması” ve “ailelerinin aile içi ilişkilerine karışması” şeklinde olmuştur.

Bu boşanma verilerinden yola çıkarak erkek ve kadınların evlilik beklentileri hakkında bazı ipuçlarına ulaşmak da mümkündür. Ülkemizde her ne kadar kadınların eğitim düzeylerinde artış görülse de, kadına istihdam alanları sağlansa da ve kadın kamusal alanda yer almaya başlasa da, ataerkil toplumun getirdiği toplumsal roller ve normların etkisi ile kadın-erkek ilişkilerinde hala erkeğin evin geçimini üstlenen taraf olduğu ve bu beklentinin devam ettiği görülmektedir. Buna göre, evlilikte kadınların eşlerinden en önemli beklentisi “evlilik sorumluluğunu alması ve evin ekonomik ihtiyaçlarını gidermesi” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı zamanda erkekler için en önemli boşanma nedeni olarak karşımıza çıkan “kadının sorumsuz ve ilgisiz davranışları”nın boşanmalarda, hala erkekler için önemli bir neden olarak görülmesi, kadının kamusal alanda yer almış olmasına, eğitim düzeyinin yükselmesine, çalışan ve üreten bir konumda bulunmasına rağmen yine kadının, özel alanda yani evinde evinin temizliğini ve yemeğini yapması,

çocuklarının bakımını üstlenmesi, eşine karşı ilgili davranmasının beklentiler arasında olduğunu göstermektedir.

Bu beklentilerin ev geçindiren erkek modeline karşı, ona ve ailesine saygılı davranması beklenen kadın modelinin öne çıktığı ataerkil, otoriter aileyi akla getirdiği söylenebilir.

Kadınlar için şiddet % 36,4 ile oldukça yüksek bir boşanma nedeni iken, erkeklerde şiddet nedeniyle boşanmaya giden erkeklerin sayısı ise oldukça azdır. Çünkü fiziksel açıdan erkeğin daha avantajlı olmasının verdiği güç figürü ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de etkisi ile erkek, kadın üzerinde hak iddia edebilmektedir. Dolayısıyla eşler arasında dengeler bozulmakta ve neticesinde fiziksel güç sahibi erkek, kadın üzerinde kontrol kurmak amacıyla kolaylıkla ve doğrudan şiddete başvurabilmektedir. 2014 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” ndan elde edilen veriler neticesinde Türkiye’deki kadınların %36’sının fiziksel şiddet, %12’sin cinsel şiddet gördüğü belirlenmiştir. Aynı şekilde ülkemizde evli olan kadınları %44’ünün hayatlarının bir döneminde duygusal şiddet ve istismar türlerinden en az birine maruz kaldıkları anlaşılmıştır. Tüm bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda ise; kadına yönelik şiddetin ülke genelinde ciddi bir toplumsal sorun olduğu sonucu çıkartılabilir (Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2015).

Türkiye’de bir diğer boşanma nedenlerinden biri olan ve her iki taraf içinde benzer oranlara sahip olduğu anlaşılan ailelerin evlilik içerisine müdahaleleri, tavır ve davranışları dikkat çekmektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere ülkemizde ailelerin çocuklarını evlendirseler dahi kurdukları yeni aile düzenine ve ilişkilerine müdahale etmekten kendilerini alıkoyamadıkları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde evlenen bireylerin de kurdukları yeni aile düzeni içerisinde ayrı bir özne olmayı gerçekleştiremedikleri, ailelerin müdahalesi ve yönlendirmesi nedeniyle evlilik içerisinde yaşanan sorunların daha da büyümesi ya da sağlıklı bir problem çözme sürecinin gerçekleşmemesi nedeniyle birçok evliliğin bitmek zorunda kaldığı görülmektedir. Türk toplumunda geleneklerimize, ananelerimize dayandırılan meşrulaştırılmış aile müdahalesi, her iki taraf için de evlilik içerisinde eşlerin

birbirine karşı davranış kalıplarını, iletişim şekillerini etkileyen, boşanma aşamasının daha sancılı geçmesini tetikleyen ciddi bir aile içi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞANMA SÜRECİNDE SOSYAL DESTEK ve UMUTSUZLUK

2.1. BOŞANMA SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Toplumlar için en önemli sosyal kurumlardan biri olan evlilikte zamana, bireylere ya da sisteme bağlı fonksiyon kayıpları nedeniyle evlilik sonlandırılarak boşanma gerçekleşebilir. Boşanma neticesinde bireyler, özellikle de kadınlar toplumsal yaşamda çözümü oldukça güç olan sosyal sorunlarla ve bu sorunların bireysel yansımaları ile mücadele etmektedir. Bu yüzden boşanma süreci çoğu kadın açısından sancılı ve zorlu geçmektedir. Boşanmayla birlikte sosyalleştirme görevi olan ailenin yaşam döngüsü bozulmakta, birçok yeni problem alanı ve yeni sorumluluklar gündeme gelmektedir. Toplumu, bireyleri ve çocukları çok yakından ilgilendiren sonuçları itibariyle boşanma çok ciddi bir karar, araştırılması gereken önemli bir toplumsal sorundur (Demirkan vd., 2009: 55).

Bu nedenle boşanmanın kaçınılmaz olduğu evliliklerde boşanmayla birlikte sorunların tamamen ortadan kalkacağı yönündeki beklenti, her zaman doğru değildir. Zira boşanmayla birlikte her iki taraf da ekonomik açıdan sarsılır, ruhsal yönden örselenir, toplumdaki konumu değişir, ilişki dinamikleri çözülür. Boşanmayla birlikte evlilik öncesi döneme, kalınan yerden devam etme gibi bir durum söz konusu değildir. Aksine toplumdaki statünün değiştiği, toplumsal normların yaşam şekli üzerinde yaptırım uyguladığı, bireylere baskı kurulduğu, özgürlüğüne ket vurulduğu toplum tarafından yapılandırılmış bir yaşama geçiş söz konusu olmaktadır. Erbay'ın 2015 yılında aile mahkemesine başvuru yapan boşanma sürecindeki bireylerin problem çözme becerilerini incelediği araştırmada boşanan erkeklerin, evliliğini devam ettiren erkeklere göre beş kat daha fazla oranda; boşanan kadınların ise evliliğini devam ettiren kadınlara göre üç kat daha fazla oranda ruhsal sorunları olduğu belirlenmiştir (Erbay ve ark., 2015: 147). Bu bulgulardan yola çıkılarak şu iki ayrı sonuçla karşı karşıya kaldığımız söylenebilir: evlilik döneminde yaşanan sorunlar bireylerin ruh sağlığını bozmakta ya da ruh sağlığı yerinde olmayan bireylerin evliliklerinin genellikle boşanmayla neticelenmektedir. Bu kurulan her iki

denklemin doğruluk ve gerçeklik payının yüksek olduğu söylenebilir (Yörükoğlu, 2011: 108).

Boşanma sürecinde çiftler yaşanan kavgalar, çatışmalar karşısında verilen anlık tepkiler, duyulan öfke ve hırs nedeniyle olayların ve durumlarının sağlıklı değerlendirmesini yapmakta güçlük yaşamaktadır. Ancak boşanma gerçekleşikten sonra eşlerde sonlandırdıkları evliliğe ilişkin bir takım duygular ve değerlendirmeler ortaya çıkabilmektedir. Her iki eşin de kendisini suçlu gördüğü, kaybetmişlik, yenilmişlik hisleriyle birlikte yoğun bir değersizlik duygusuna kapıldıkları ya da yaşananlardan dolayı kendilerini sorumlu tutarak pişmanlık yaşadıkları görülebilmektedir. Bazı eşler de karşı tarafı suçlama eğilimi içerisindedirler. Eşler, kimi zaman, evlilik sürecinde kendisinden kaynaklı yaşanan sorunları görmezden gelir, yok sayar hatta aksine mübalağalı söylemler ve tavırlarla karşı tarafı suçlayıcı bir tutum içerisine girebilirler. Kimi eşler “çabalasaydık evliliği sürdürebilir miydik?” şeklinde bir düşünceye kapılabilirler. Boşanma süreci ile birlikte zorlu, duygulanımı yüksek bir dönemden geçen çiftler, boşanma sonrası ne yapacaklarını bilemedikleri bir boşluk yaşayabilirler. Boşanmayla birlikte sorunlarından arınacağını planlayan bireyler, yeni sorunlarla karşılaşmaları durumunda kendilerini büyük bir yanılğı içerisinde bulabilirler. Bu durum, genellikle baba ocağına dönen kadınlar için daha zorlu ve acımasız bir sonuçtur. Boşanan kadın, tek başına çıkmış olduğu baba evine çoğu zaman yanında çocuklarıyla beraber dönmektedir. Böyle bir durumda da kadın kendisini daha savunmasız, aciz ve ezik hissetmektedir. Boşanan kadın her ne kadar yaşamını ailesi ile bir arada sürdürse de, ailesine karşı kendisini maddi ve manevi açıdan yük hissetmekten alıkoymamaktadır. Bu duygu ile başa çıkmak için boşanan kadın, kendisi ve çocukları için ayakları üzerinde durma çabasına girebilmektedir. Yaşamını tekrar inşa etme çabasına giren kadın için, gelecek son derece korkutucu ve bir o kadar da belirsizdir. Çaresizlik içerisinde mücadelesini sürdürmeye çalışan kadın gelecekte umutsuz ve başına gelenler karşısında da isyandadır. Mali sorunlar, fiziksel şikâyetler, sosyal çevreye duyulan güvensizlik, iş bulmada yaşanan kaygı gibi problemlerin ortaya çıkması sık karşılaşılan problemlerdendir (Arbek, 2005: 116).

Eş rollerini hukuken sonlandırma sürecinde olan çiftlerin ebeveynlik rolleri devam etmekte, bakmakla yükümlü oldukları çocukları onlardan ilgi beklemektedir. Yaşanan olayların ve değişiklerin etkisi altında olan çocukların sızlanmaları, tavır ve davranışlarındaki değişim, gereğinden fazla şefkat ve güvende hissetme arzuları boşanan bireylerin kendilerini çıkmazda hissetmelerine yol açabilmektedir (Yörüköglü, 2007: 166). Bu süreç genellikle boşanmanın gerçekleştiği ve yeni bir düzenin kurulmaya çalışıldığı, bu düzene uyum sağlanmaya çalışıldığı ilk üç aylık döneme tekabül etmektedir. Bu dönem çoğu toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da kadınlar açısından daha zorlu geçmektedir. Erkeklerin ekonomik açıdan bağımsız yetiştirilmeleri, çocukların bakım ve sorumluluğunun ise daha çok kadına yüklenmesi gibi nedenler bu zorlu sürecin ilk akla gelen nedenlerindedir. Buna bağlı olarak erkekler, boşanmanın getirdiği olumsuz etkilerden kadınlara göre daha kolay ve daha kısa sürede çıkabilmektedir. Çoğu kadının ekonomik bağımsızlığının olmaması, iş bulup çalışmak istediğinde de çocukların bakım ve sorumluluğu konusunda ihtiyaç duyduğu sosyal desteği bulmada karşılaştığı güçlükler durumun zorluğunu arttırmaktadır. O nedenle yeni bir düzen kurup doğabilecek sorunlarla başa çıkılması, parçalanmış aile düzenine uyum sağlanması yönleriyle boşanma olgusunun kadın açısından erkeğe göre daha örseleyici ve zaman alıcı olarak değerlendirilmesi mümkündür (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018: 164).

Yaşanan bu sıkıntıları etkileyen bir diğer husus, evlilik birlikteliğinin süresi ve evlilik ilişkisinin niteliğidir. Eğer bireyler evlilik içerisinde kişilikleri yok sayılıp, edilgenleştirildilerse, uzun süre girift ve sen odaklı bir ilişki sürdürdülerse bu kişilerin benlik algılarını kazanmaları, özgüven geliştirip tekrar toplum içinde yer bulmaları yoğun bir sosyal destek ihtiyacını beraberinde getirecektir (Uğur, 2014: 297).

2.1.1. Boşanma Sürecinde Eş ve Ebeveyn Olarak Yaşanılan Sorunlar

Evlilik birlikteliği içerisinde iyi ya da kötü devam eden bir düzenin boşanmayla sonlandırılarak yeni bir düzene geçilmesi, her iki bireyi de etkileyen bir durumdur. Boşanmanın sonuçları her birey için farklı etkiler yaratabilmektedir.

Ayrıca boşanma neticesinde her bireyin, ortaya çıkan sonuçlar ve sorunlarla başa çıkma yöntemleri, denge dinamikleri farklı olabilmektedir. Hatta bazı bireyler, boşanmadan sonra alıştığı düzeni kaybetmekten korktuğu için sorunlu olan evliliğine geri dönmekte ya da kısa bir süre sonra başka bir kişi ile ikinci evliliğini yapmaktadırlar.

Boşanmayla birlikte bazı bireyler ise, yapabileceklerinin farkına varıp güçlü yönlerini keşfedebilmekte, ekonomik bağımsızlığını kazanarak bireyselleşebilmektedir. Bu bireyler geleceğe daha umutla, daha olgun bakıp, ne istediğinin bilincine vararak yaşamına kaldığı yerden devam edebilmektedir (Erbay ve ark., 2015: 141).

Yavuzer, kişilerin boşanma sürecinde ve sonrasında karşılaşılabileceği sorunların boyutları ve etkileri üzerinde etkili olan üç unsurun varlığından söz etmektedir. Bunlar çocuk sayısı, ekonomik koşullar ve destekleyici çevredir. Gerçekten de, boşanma sürecinde anne ve babalar açısından çocuklar, boşanmanın sağlıklı bir şekilde atlatılmasında en fazla güçlük yaratan etkenler olarak görülmektedir. Çocuk sayısı arttıkça anne-babanın şahsi sorunları ve yaşamları için ayıracağı zaman ve enerji azalmaktadır. Özellikle, annelere yüklenen çocuk bakma sorumluluğu nedeniyle, kadınların boşanma sürecinde kendi sorunlarıyla mücadele etmeleri çoğu zaman akıllarına dahi gelmemekte, öncelikleri her daim çocuklarının sorunları olabilmektedir. Ancak bazı kadınlar için bu bile mümkün olmayabilmekte; duygusal açıdan yaşadıkları çökkünlükten kaynaklanan nedenlerle bazı kadınlar çocuklarıyla verimli bir şekilde ilgilenebilecek gücü ve zamanı dahi bulamayabilmektedirler (Yavuzer, 2004: 63).

Öte yandan tarafların özellikle de kadınların ekonomik bağımsızlığını elde edip etmemesi boşanma sürecindeki zorlukların nedenlerinden bir diğerini oluşturur. Böyle bir durumda anne ya da baba fark etmeksizin boşanma sürecini bireyler psiko-sosyal açıdan sağlıklı bir şekilde yönetemeyecektir, maddi sorunlarla mücadele etme çabası kişiyi daha da çıkmaza, umutsuzluğa sürükleyerek bunalıma sokacak, bu da yaşadığı sorunlara çözüm odaklı bakmasına engel olacaktır (Arbek, 2005: 116).

Bunun yanı sıra, boşanan kişilerin boşandıktan sonraki süreçte aile, arkadaş, eş, dost, akraba gibi sosyal destek imkanına sahip olup olmamaları boşanmanın

getirdiği güçlüklerle başa çıkmayı etkileyen bir diğer unsurdur. Boşanmanın atlatılması sürecinde olan bireyin etrafında kendisini koruyan, şefkatle yaklaşan, sosyo-ekonomik açıdan onu iyileştirmeye ve desteklemeye yönelik eylemlerde bulunan kişilerin olması, boşanan bireyin bu dönemde yaşanan sorunlardan daha az zararla ve daha çabuk çıkmasını sağlayacaktır.

Boşandıktan sonra eşler ayrı bir birey olmak için kişisel, mesleki ve sosyal alanlarda kendilerine tekrar bir yaşam düzeni kurma gereği duymaktadırlar. Bunu yapabildikleri ölçüde güçlendirici ego fonksiyonlarına, ekonomik alanlarına ve cinsel yaşamlarına yeni bir form kazandırabilmekte, yeni hayat biçimlerine uyum sağlayabilmektedirler. Gerçekleşen bu değişimler sırasında bireylerin, eski benlikleri ile yeni yaşam formları arasında kısa sürede bütünlük ve denge kurabilmeleri boşanmanın yarattığı travmayı daha hızlı atlatmalarını sağlayacaktır (Yavuzer, 2004: 64) .

Boşanma sürecinde ve sonrasında karşılaşılabilecek sorunları sadece eşler yaşamamakta, belki daha fazla olmak üzere çocuklar da bu süreçten olumsuz etkilenebilmektedirler. O nedenle çocukların yaşadığı sorunlar üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir.

2.1.2. Boşanma Sürecinde Çocukların Yaşadığı Sorunlar

Boşanma, eşlerin yanı sıra çocukları da ilgilendiren ve onları doğrudan etkileyen bir olgudur. Çocuklar boşanma sürecinde ve sonrasında yaşananlardan ebeveyn ilişkileri ve iletişimleri bakımından genellikle olumsuz bir şekilde etkilenmekte ve zarar görmektedirler. Boşanmayla birlikte çocuğun hali hazırda kurulan güven ortamında fiziksel, ruhsal ve duygusal gelişimini sürdürdüğü aile bütünlüğü parçalanmaktadır. Parçalanmış ailenin etkisi, çocukların üzerinde yaşamları boyunca taşıyacakları derin izler bırakabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında çocuklar için boşanma, çelişkili duygular barındırmaktadır. Bir yönüyle çözümlenememiş, çıkmaza girmiş ve kemikleşmiş sorunların getirdiği huzursuz bir aile ortamından kurtulan çocuk, diğer yönüyle de kendisini baş edilmesi güç yeni duygular ve sorunlar içinde bulabilmektedir (Aral ve Sağlam, 2012: 79).

Bir boşanma ne kadar sorunsuz gerçekleşirse gerçekleşsin, çocuklar ebeveynlerinin boşanması karşısında genellikle olumsuz tepkiler vermektedir. En yaygın karşılaşılan tepkilerden biri, suçluluk duygusudur. “Anne ve babam benim yüzümden boşanıyor, ben olmasaydım ayrılmayacaklardı.” gibi kendini suçlayıcı duygular içine giren çocuklar, bu huzursuzluklarını yine ebeveynlerine yansıtmaktadırlar. Çocuklar bu konuda ikna edilmezlerse, büyüyünce de büyük duygusal sorunlar yaşayabilmektedirler. O nedenle, ebeveynlerin gerek boşanma kararlarını, gerekse bu kararın çocuklarıyla ilgisi olmadığını çocuklarına uygun bir şekilde açıklamaları önem taşımaktadır.

Çocukların boşanma konusuna gösterdikleri ikinci duygusal tepki olarak, korkudan söz edilebilir. Boşanma neticesinde gerçekleşen değişikliklerden ve çoğu zaman yaşanan çatışma ortamından dolayı birçok çocuk, korku yaşamaktadır. Yaşanan bu korku çocukların gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Genellikle, okul öncesi yaştaki çocuklar ebeveynlerinin boşanmasından sonra birlikte yaşadıkları ebeveynin de kendilerini terk edebileceğini düşünmektedirler. Böylece, korku ile içi içe geçmiş güvensizlik duygusu bu yaşlardaki çocukların boşanmaya gösterdikleri tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Bilici, 2014: 79). Bu çocuklar, boşanmadan dolayı evden ayrılan ebeveynin bir daha kendisini arayıp sormayacağını, eskisi gibi kendisini sevmeyeceğini düşünebilmektedir. Buna karşılık, ergenlik dönemindeki çocukların terk edilme korkuları daha çok boşanmanın gelecek hayatlarını nasıl etkileyeceğiyle ilgilidir (Yörükoğlu, 2007: 62).

Ebeveyni boşanan çocuklarda görülen bir başka tepki ise öfkedir. Anne-babası boşanan çocukların verdiği tepki yaşlarına göre değişebildiği gibi cinsiyetlerine göre de farklılık gösterebilmektedir. Özellikle erkek çocukları boşanma sürecinden kaynaklı öfkelerini, sık sık kavga ederek okulda öğretmenlerine karşı gelerek, anne-babalarına bağırarak, kırıp dökerek ortaya çıkarmaktadırlar. Aslında, öfke duygusu çocukların boşanma olayını bir taraftan da kabul etmeye başladıklarını gösteren bir tepkidir. Bu nedenle, çocukların öfkelerini görmezden gelmeyip kabul edilebilir düzeyde, açığa vurmalarını sağlamak çocukların yararına olacak bir yaklaşımdır. Bazı çocuklarda ise öfke dışavurum ile sağlanmamaktadır. Böyle bir

durumda ise çocuğun konuşturularak içinde sakladığı duyguları paylaşması yönünde cesaretlendirmek gerekmektedir (Türkarlan, 2007: 105).

Çocuklarda görülen en yoğun ve aşırı tepki üzüntüdür. Çocuklar duydukları üzüntüyü ağlayarak ve üzgün durarak göstermektedirler. Az konuşmak, yalnız kalmak istemek veya düşmanca davranmak, bu duygusunu yansıtan resimler çizmek (üzgün yüz ifadeli kişiler, siyah tonlar kullanmak, keskin çizgiler kullanarak karalama yapmak), eski alışkanlıklarını terk etmek, sürekli hayal âleminde yaşamak gibi davranışlar da bu üzüntünün bir yansımasıdır. Çocukların bu üzüntüleriyle baş başa kalmasını önlemek amacıyla bu süreçte değişik faaliyetlere yönlendirilmeleri faydalı olacaktır (Avcı, 2006: 49).

Ebeveyni boşanan çocukların bir diğer ortak duygu ve düşüncesi ise; “gün gelecek anne ve babam bir araya gelecek” düşüncesinin gerçekleşeceğine dair beslediği, anne ve babasını barıştırma umududur. Boşanma olayının üzerinden uzun bir süre geçse, hatta ebeveynlerin her ikisi evlense de çocukların (hangi yaşta olurlarsa olsunlar) anne-babalarını bir arada görme, yeniden evlenmelerini isteme durumları ömür boyunca değişmeden devam etmektedir. Burada ailelerin dikkat etmeleri gereken husus, çocuklara bir araya gelme ihtimallerinin olmadığını zaman zaman hatırlatmaları ve onlara ümit vermemeleridir (Tatlılıoğlu ve Demirel, 2016: 66-67).

Boşanma sürecinde yaşanan psikolojik tepkiler, boşanma ortamının verdiği tedirginlikle birleşince çocukların yemek yeme sorunları ortaya çıkabilmektedir. Kız çocuklarında daha yaygın görülen bazı yeme sorunları çok fazla yemek, odalarında yemek biriktirmek, sadece bir iki çeşit yemek yeme olarak sıralanabilmektedir (Yavuzer, 2004: 165).

Boşanmış ya da boşanma sürecinde olan ailelerin çocukları, korku ve üzüntülerine bağlı olarak uyku problemleri de yaşayabilmektedirler. Bu sorunlar genellikle uyumak istememe, kendi yataklarında yatmama, kâbus görerek uyanma vb. şekillerde olabilmektedir. Uyku bilinmeyen bir karanlığa dalmaktır ve çocuklar bunu terk edilme ve kaybetmek duygularıyla özdeşleştirirler. Bir gün uyandıklarında anne ya da babasından birinin bir daha dönmemek üzere evden ayrıldığı gerçeği ile karşı karşıya kalan bir çocuk doğal olarak böyle bir problem yaşayabilir (Erdim ve

Ergün, 2016: 81). Güven ve sevgi ile yaklaşan, kararlı bir tutum sergileyen bir ebeveyn sayesinde uyku sorunları, birkaç ay içerisinde normale dönebilmektedir. Çocukluk anıları olarak kalacak aktiviteler birlikte gerçekleştirilirse, gece uyumadan önce çocuklarla kaliteli zaman geçirme konusuna dikkat edilirse, dönemin sorunları çocuklar açısından nispeten hafifletilmiş olabilir.

Çocuklar, evden ayrılan ebeveynle araları iyi olmasa bile onun yokluğunu hissederler. Bu yokluk hissi çocuklarda derin bir yalnızlık algısına sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca, evde çocukla birlikte kalan ebeveyn boşanmadan önceki duruma göre daha fazla sorumluluk üstlenmek zorunda kalacağı ve bu noktada zaman sıkıntısı yaşayabileceği için çocuklar daha fazla tek başına kalabilirler. Böyle durumlarda aileler, çocuklarının farklı faaliyet ve uğraşlar içerisine girmesini sağlayarak, yalnız geçirdikleri zamanlarını kendilerini geliştirmek ve tanımak için kullanmalarını sağlamalıdır (Öngören, 2017: 78-79).

Daha önce de değinildiği gibi, aile içerisinde her ne olumsuzluk yaşanırsa yaşansın, çocuklar anne-babalarını hep bir arada görmek isterler. Çocuklar için ebeveynlerinin bir arada yaşaması daha önemlidir. Ailelerinin ayrılma istekleri onlara çok ters gelir ve anlamaları imkânsız bir durum olabilir. Bu nedenle, gerçekleşen ya da gerçekleşecek olan boşanmayı kabullenemezler (Öngören, 2017: 81).

Anne-babasının boşanmasına birçok çocuk, gelişimlerini tamamladıkları bir aşamaya geri dönerek tepki göstermektedir. Çocuklarda regresyon denilen bu durumda gösterilen tipik gerileme davranışları anne-babaya vurma, parmak emme, yatağa işeme, onlara tutku ile bağlanma, değişik konularda tutturmalar, eskiden sevilen bir oyuncağa yeniden dönme ve bağlanmadır. Bu davranışlar kısa vadede normal sayılabilir; ancak, devam etmesi durumunda üzerinde durulması gerekli problemlerdir (Türkarıslan, 2007: 106). Bu tür davranışlar, çocuklara zor durumlardan kaçarak rahatlama ve kontrolü elinde bulundurma, zihinsel olarak emin ve rahatlatıcı bir yere sığınma imkânı vermektedir. Çocukların bu davranışları karşısında sabırlı olunmalı ve ceza verilmemelidir.

Ebeveynleri arasında boşanmaya bağlı ayrılık yaşayan çocukların saldırgan davranışlar sergilemeleri ve okulda başarısızlık yaşamaları çok rastlanılan doğal

tepkilerdir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığında, yapılması gereken davranışlar konusunda da ele alındığı gibi, ailelerin okul ve öğretmenlerle sıkı ilişki içerisinde olması ve düzenli olarak çocuğun durumunu takip etmesi, problemlerin en aza indirgenmesine ve çözümüne yardımcı olacaktır (Dam, 2008: 95).

Aynı zamanda çocukların ailede yaşanan sıkıntılara bağlı olarak fiziksel birtakım problemler yaşamaları da sık rastlanan bir durumdur. Yaşanan duygu durum değişimlerine bağlı olarak mide, baş, göğüs ağrıları gibi bedensel rahatsızlıklar yoluyla çocuklar tepkilerini ortaya koyabilmektedirler. Ortaya çıkan bu ağrıların temelinde yatan nedenin psikolojik de olabileceği göz önünde bulundurularak mutlaka ciddiye alınması gerekmektedir. Çocukların bu dönemlerde sık sık hastalanmalarının sebepleri arasında, aşırı üzüntü nedeniyle bağışıklık sistemlerinin zayıflaması da yer alabilmektedir (Benedek ve Brown, 1997: 95).

Çocukların yaşadığı bu sorunlarla baş etmek zorunda kalan ebeveynin, genellikle, annelik rolünü üstlenmiş olan kadın olduğu dikkate alındığında kadınların boşanma sürecinden en olumsuz etkilenen kategoriyi oluşturduğu söylenebilir. Üstelik çoğu zaman boşanmakta olan kadın, sorumluluğunu üstlendiği çocuklardan başka sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Aşağıdaki bölümde bu sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır.

2.1.3. Boşanma Sürecinde Kadınların Yaşadığı Sorunlar

Evlilik birlikteliği içerisinde hem erkek hem de kadınlar boşanmaya neden olabilecek birçok probleme maruz kalmış olsalar da, boşanma sürecinde kadınlar erkeklere nazaran daha zorlayıcı birtakım psiko-sosyal sorunlarla başa çıkmak zorunda kalabilmektedirler. Bu sorunların doğrudan kadının toplumsal konumuyla ilgili olduğu bilinmektedir. Her ne kadar Türkiye’de kadınlar hukukî olarak pek çok haklarına Cumhuriyetle birlikte kavuşmuşlarsa da, bu hakların kullanımıyla ilgili olarak toplumsal mekanizmaların aynı ölçüde teşvik edici olduğunu söylemek zordur. Bu durumla ilintili olarak kötü giden bir evliliğin sonlandırılmasında kadınlar, erkeklere oranla daha fazla ve farklı sorunlar yaşayabilmektedir. Boşanmak için mahkemeye başvuran kadın, gerek eşi gerekse de kendi ailesi ve

sosyal çevresi tarafından cebir ve baskı ile engellenmeye ya da tekrar eşi ile bir araya getirilmeye zorlanmaktadır. Bu durum eğitim seviyesi yüksek, ekonomik bağımsızlığı olan kadınlarda daha az rastlanılan bir durum iken, haklarının farkında olmayan, ekonomik yeterlilikten yoksun kadınlar evlilikleri boyunca eşinden ya da onun ailesinden aşağılayıcı, örseleyici birçok tavır ve davranışa maruz kalmasına rağmen, çevresinden alacağı olumsuz tepkilerden çekindikleri ve boşanma neticesinde karşılaşabilecekleri sorunlarla baş edemeyeceğini düşündükleri için boşanmayı göze alamamakta, huzursuz aile ortamında yaşamaya devam etmeyi tercih edebilmektedir. Nitekim Arıkan'ın 1996 yılında yaptığı "Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları" adlı çalışmasında evlilik süreci boyunca kötü giden evliliğini sonlandırmak isteyen kadınların ayrılmayı zaman zaman düşündükleri, ancak boşanma fikrine sıcak bakmayan ailelerinin ve akrabalarının baskıları yüzünden boşanmadan vazgeçtikleri tespit edilmiştir. Aynı araştırmanın bir diğer bulgusu, boşanma sürecinden ve sonuçlarından en çok zarar görenlerin kadınlar ve çocuklar olduğudur. Kadınların gördüğü zarar, çoğunlukla kendi aileleri ve sosyal çevreleri tarafından uygulanan baskıyla ilgilidir (Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması, 1996).

Ekonomik gücü ve yeterliliği olmayan kadın, boşanma aşamasında yaşanacak güçlüklerden daha fazla etkileneceği için, ekonomik durumunu her yönden değerlendirerek hareket etmelidir. Aksi takdirde ailesine bağımlı kalan kadın, çoğu zaman evlilik içerisinde yaşadığı birçok sorunu ailesiyle de yaşamaktadır. Hatta çocuklarıyla birlikte döndüğü "baba ocağında" kendisini ekonomik yük olarak gören kadın, tekrar eşinin yanına dönerek boşanmaktan vazgeçmekte ya da ekonomik bağımsızlığını alıncaya kadar boşanma fikrini ertelemektedir.

Aile birlikteliğinin korunması maksadıyla kadın ve erkeğe Medeni Kanun ile birlikte birçok eşit haklar verilmiştir. Çiftlerin boşanma konusunda da bazı eşit haklara sahip olmalarına rağmen, uygulamada bu haklardan genellikle erkeklerin yararlanabildiği görülmektedir. Açılan boşanma davalarında sadece kadının boşanmayı istemesi durumunda, erkeklerin kadını maruz bıraktığı şiddet, baskı ve tehditler aile içerisinde sokağa taşarak topluma yansımaktadır. Yaşanabilecek olası olaylardan ve sorunlardan kendisi, ailesi ve çocukları için korkan ve çekinen kadın,

boşanma talebinden vazgeçmeyle davayı sonlandırabilmektedir. Bu nedenle, gerçekleşecek boşanma davasında “koca”nın boşanmayı isteyip istememesi, ayrılığı kabullenip kabullenmemesi kadının Medeni Kanun ile elde ettiği boşanma hakkını kullanmasını etkileyen belirleyicilerden olup, çoğu zaman bu hakkı elinden dahi alınabilmektedir (İlkkaracan, 1998: 185-186).

Medeni Kanun bunun dışında kadına resmi nikâh ve tek eşli evlilik gibi üzerinde uzun süre durulan bir yenilik getirmesine rağmen günümüzde halen her beş kadından birinin dini nikah ile evlilik birlikteliğini sürdürdüğü, bu durumun ise beraberinde Medeni Kanunu'nun kadınlara sunduğu eşten miras, boşanma, velayet ve nafaka gibi aileye ilişkin haklarından yararlanamamasına sebebiyet verdiği acı bir gerçektir (İlkkaracan, 1998: 176).

Boşanma, ülkemizde kadınlar açısından farklı boyutlarda sonuçlar doğurmaktadır. Toplumun bazı kesimlerinde boşanmanın namus cinayetleriyle sonuçlandığı görülmektedir. Namus cinayetleri, bir şiddet biçimi olarak toplumun belirli kesiminde benimsenmiş olan değer sisteminden ve kültüründen doğmaktadır. Kadın, namus cinayetlerinin yaşandığı coğrafyalarda cinsel saflığını kutsallık anlayışı çerçevesinde korumalı ve sahip çıkmalıdır bunun aksi bir durum kabul görmemektedir. Bu anlayışta erkek de, kadının cinselliğine ilişkin söz konusu kutsallığı korumakla sorumlu görülmektedir. Erkekler namus sorumluluğunu üstlendikleri kadınları (eşi, kızı, kız kardeşi veya yakın akrabası) koruyup kollamak, sahip çıkmak mecburiyetini ve baskısını hissetmektedir. Bu duygu ve düşünce ile büyüyen ve yetişen erkeklerle evli olan kadınların, eşlerinden boşanmak istediğinde aşırı bir tepki ve saldırganlıkla karşı karşıya kalmaları ve sonu ölümlerle biten cinayetlere kurban gitmeleri kaçınılmazdır (İlkkaracan, 1998: 186).

Boşanma sürecindeki çoğu kadın için sorunlar, kadının boşanma kararını verdiği andan itibaren başlayarak gerek ekonomik, gerek toplumsal sorunlarla beraber yaşadığı ölüm endişesiyle devam etmektedir. Ancak buna rağmen, toplumsal normlar, bu süreçte dahi kadının sağlıklı bir şekilde davranmasını ve süreci başarıyla yönetmesini beklemektedir.

Boşanmanın kadınlar üzerindeki etkileri karı-kocanın bu kararı alış şekline, mahkeme sürecindeki olaylara, müşterek çocukların olup olmamasına, velayet

çekişmesine, çevrenin bu olaya bakış açısına, boşanma sonrası kadının ekonomik ve sosyal durumuna bağlı olarak farklılaşabilmektedir (Oğurtan, 2011: 41). Yani, kadının kendisi dışındaki toplumsal nedenler onun boşanma sürecinde yaşayacaklarını erkeğe göre daha fazla belirlemektedir. Bu, kadınların sadece toplumsal nedenlerle sorun yaşadığı anlamına gelmemektedir. Söz konusu süreçte toplumsal nedenler kadar, bireysel nedenler de etkili olabilmektedir (Sarpkaya, 2013: 32).Örneğin boşanma sürecindeki kadının eğitimi, öz değer ve özgüveni, sosyal güvencesi, çevre desteği boşanma sonrası hayatını etkileyecektir. Bu değişkenlere bağlı olarak boşanma bazen bir kurtuluş, bazen intihar sebebi veya psiko-somatik hastalıkların başlangıç sebebi olabilmektedir. Boşanmaların yaygın olduğu toplumlarda kadınların intihar oranı erkeklerden daha azken, boşanmaların yasak olduğu toplumlarda kadınların intihar oranının daha fazla oluşu bu noktada ilginç bir bulgu olarak değerlendirilebilir (Oğurtan, 2011: 41).

Türkiye’de kadının boşanmasına ilişkin bazı görüş ve düşünceler değerlendirildiğinde kadınlar üzerindeki toplumsal baskı diğer gruplardan daha fazla hissedilmektedir. Ayrıca Ülkemizde geleneksel değerlerle de ilişkili olarak, kadınların öğrenim düzeyi ve sosyal statüsü erkeklere nazaran daha düşük kalmaktadır (Ersöz, 2011: 261). Evli kadınların büyük bir bölümü ekonomik yönden eşine bağımlı bir şekilde evliliğini sürdürmektedir. Evlilik sürecinde, evi dışında herhangi bir işte çalışmayan ve eşinin kazancını paylaşan kadın boşandıktan sonra ciddi bir ekonomik kriz yaşamaktadır. Bu nedenle de boşandıktan sonra yaşanan ekonomik sıkıntı, kadın açısından yaşanan sorunların başında gelmektedir (Eşkinat, 2013: 299-302).

Boşandıktan sonra yaşanan diğer önemli sorun ise, toplumun boşanmaya ve boşanmış kadına bakışı ile ilgilidir. Özellikle baba evine sığınmak zorunda kalan kadın, hem ailesinden hem de çevresinden gelen baskıyla mücadele etmek zorunda kalabilmektedir (Aybey, 2016: 1451). Buna iş bulma telaşı ve eğer varsa çocukların sorumluluğu da yüklenirse, kadında karamsarlık, kendine ve eşine kızma, bedensel yakınmalarla birlikte ortaya çıkacak psikosomatik rahatsızlıkların görülebileceği belirtilmiştir (Uğur, 2014: 299).

Can ve Aksu'ya (Can ve Aksu, 2016) göre boşanma sonrasında kadınların yaşadığı genel sorunları, aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

Ailesiyle İletişim Sorunları (Bir Arada Yaşadığı Kendi Ailesi İle):

Evlenmek suretiyle ailesinden ayrı bir yaşam formu belirleyerek kendi düzenini kuran, evliliğin kendisine getirdiği toplumsal statü ile toplumda belirli bir yer edinen ve benimsenen her kadın, bir takım nedenlerden ötürü boşanmadan sonra kendi ailesiyle bir arada yaşamak zorunda kalabilmektedir. Bu durum ise kadının, aile bireyleri arasında karşılıklı kabul sorununu ve iletişim sorununu beraberinde getirmektedir.

Boşandığı Eşiyle İletişim Sorunları: Kadının boşandığı eşiyle çocukların eğitimi, sağlığı ve çeşitli etkinlikleri gibi önem arz eden konularda dahi iletişime geçmesi toplum tarafından farklı algılanabileceği için eski eş ile iletişim sorunları yaşanabilmektedir. Böyle durumlarda genellikle çocuklar köprü olarak kullanılmakta, bu durum da çocukların ebeveynler arasında yaşanan sorunlara ve olaylara gereğinden fazla tanıklık etmeleriyle sonuçlanabilmektedir.

Müşterek Çocuklarla İlgili İletişim ve Eğitim Sorunları: Boşanmadan sonra çocukların yaşadığı travma hiçe sayılarak, ebeveynleri de dahil olmak üzere akrabaları, sosyal çevreleri çocuklardan hayatlarının hiç bir döneminde olmadıkları kadar olgun davranmalarını bekleyebilmektedir. Özellikle boşanan kadının, ekonomik olarak çevresinin yardımına muhtaç olduğu durumlarda yaşananlar daha da içler acısı olabilmektedir. Kimi zaman çocuklar pazarlık unsuru olarak kullanılabilir. Çünkü çoğu zaman aile mahkemelerinin çocuklar için takdir ettiği nafaka, kadınların birçok ihtiyacını karşılamazken babanın nafaka verip sorumluluktan kurtulduğuna inanması, sorunu daha da alevlendirmektedir (Can ve Aksu, 2016: 895).

Şahsi ve Yasal Hakkını Koruyamama: Evlilik sürecinde eşi tarafından baskılanan ve örselenen kadın, boşandıktan sonra da ailesi tarafından aynı muameleye tâbi tutulabilmekte, bu kadının gerek babasına, gerekse de erkek kardeşine karşı yasal hak ve hürriyetini koruma ihtimali düşük kalabilmektedir. Evliliğinde yaşadığı sorunlarla eşdeğer tavır ve davranışlara boşandıktan sonra kendi

ailesinde maruz kalan kadın, bu sorunla başa çıkamadığı için, tercih etmediği halde eski eşi ile yeniden evlenmeye mecbur kalabilmektedir.

Özgürlük Sınırını Belirleyememe: Boşanma sonrasında kişilerin hayatlarını özgürce yapılandırma ve şekillendirme hakkı kapsamında yeniden aile kurma, bağımsız bir şekilde eş seçebilme hakkı varken, kadının bu hakkını kullanma tasarrufu başkasına devredilebilmekte, hatta bu haklarını tasarruf etme düşüncesi bile elinden alınabilmektedir.

Sağlık Problemleri: Boşanan kadınlarda dengesiz beslenme, erken menopoz sonucu obezite ve ona bağlı hastalıklar görülebilmektedir. Stresle beraber başvuru zararlı alışkanlıklar (sigara, alkol, ilaç) hipertansiyon, kalp-damar hastalıkları, kanser, erken ölüm riskini arttırmaktadır. Öyle ki, boşanmış kadınlarda stres ve ekonomik yetersizliklere bağlı olarak gerçekleşen erken ölüm oranının evlilere oranla daha fazla olduğunu ortaya koyan araştırma sonuçlarından söz edilmektedir (Oğurtan, 2011: 51).

Psiko-Somatik Rahatsızlıklar: Boşanan kadınlarda benlik algısı, öz değer duygusu ve öz güven kaybına ilişkin ortaya çıkan ülser, migren, miyalji vb. hastalıklar görülebilmektedir. Bunun yanı sıra değersizlik, yalnızlık, çaresizlik, kendine ve çocuğuna karşı suçluluk, kendini boşlukta hissetme, güvensizlik gibi duygu durumları nedeniyle intihar eğiliminin artması gibi rahatsızlıklar boşanan kadınlarda sıklıkla görülebilmektedir.

Ekonomik Sorunlar: CEDAW Türkiye Yürütme Kurulu'nun hazırladığı bir rapora göre, boşanma sayısında yaşanan artışa bağlı olarak yoksul kadın kitlesi günden güne artmaktadır. Can ve Aksu'nun işaret ettiği gibi (2016: 895) ülkemizde belirli bölgelerde miras yoluyla mal paylaşımında görülen cinsiyet eşitsizliği boşanan kadınların ikinci bir mağduriyet yaşamalarına neden olmakta, ekonomik ayrımcılık içeren böyle uygulamalar nedeniyle boşanma yoksullaştırmakta, buna karşı alınan koruyucu önlemler yetersiz kalmaktadır (Can ve Aksu, 2016: 895).

Toplumda Yeniden Yer Bulma ve Statü Kazanma Çabaları: Boşanan kadın yaşadığı travmadan ve yaşadığı değer kaybından kurtulmak için farklı çabalar içine girebilmektedir. Bu çabaların başında yeni bir iş, yeni bir sosyal çevre, yeniden tasarlanmış bir yaşam tarzı gelmektedir. Böylece boşanan kadın, toplumda tekrar var

olmaya ve yer bulmaya çalışacaktır (Can ve Aksu, 2016: 895). Bu konudaki yetersizlikler veya başarısızlıklar ise farklı sorunların yaşanmasına neden olabilecektir.

Sevme-Sevilme ve Cinsel İhtiyacın Karşılanmasıyla İlgili Sorunlar: Boşanan kadından, boşanma sonrasında hiç evlilik yapmamışçasına evlilik öncesi yaşam tarzına geri dönmesi beklenebilmektedir. Oysa kadının evlilik kurumu içinde giderilen sevme-sevilme ve cinsel ihtiyaçları ile buna yönelik duygu ve düşünceleri ataerkil toplum yapılarında yok sayılabilmektedir. Boşanma sonrası bu ihtiyaçlar, artarak devam etse de, toplumun kadın üzerinde kurduğu ağır baskılardan, öncelikli olarak kabul edilmiş olan sosyo-ekonomik sorunlardan, annelik görevinden, iş hayatının gerekliliklerinden dolayı kadın bu ihtiyaç ve isteklerini ertelemekte, bazen de hiç karşılayamamaktadır.

Tekrar Evlilik Yapma Sorunu: Boşandıktan sonra tekrar evlenmek hukuki açıdan bir engel olmasa bile toplumsal nedenlerden dolayı kadın için zor olabilir, hatta ikinci evlilik içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Bunun en yaygın nedeni, çoğu zaman, kadın üzerinde söz sahibi olduğunu düşünen baba, müşterek çocuklar ya da eski eşin müdahalesi olabilir. Bu müdahaleler ikinci evlilik sürecini daha başlangıçta başarısızlığa sürükleyebilir; ya da kadın aynı nedenlerden dolayı ikinci evliliğe cesaret edemeyebilir.

Psikolojik Destek İhtiyacının Giderilememesi Sorunu: Aslında, yukarıda belirtilen her bir sorun boşanma sürecindeki kadının psikolojik destek alma ihtiyacı içinde olabileceğini ortaya koymasına karşın kişisel, ailevi, ekonomik ve sosyal birçok problem psikolojik destek alabilmenin önüne ket vurabilmektedir (Can ve Aksu, 2016: 895).

2.2. BOŞANMA SÜRECİNDE SOSYAL DESTEK VE UMUTSUZLUK

Sosyal destek boşanma sürecindeki erkeklere, kadınlara ve çocuklara farklı şekillerde verilebilmektedir. Ancak bu çalışma, boşanma sürecindeki kadınları konu ettiği için burada kadınlara verilen sosyal destek üzerinde durulmuştur.

2.2.1 Sosyal Destek

Sosyal destek kavramı, yaşanan travmalar, krizler ve zor durumlar karşısında bireylerin çevrelerinden gördüğü her türlü yardımdır. Sosyal destek, kişinin duygusal ve fiziksel stresini azaltarak kendisini daha iyi hissetmesini sağlar (Başer, 2006: 42). İnsanların yaşamında önemli bir yeri olan, gerektiğinde bireye duygusal, zihinsel (bilişsel) ve maddi yardım sağlayan tüm kişiler arası ilişkiler “Sosyal Destek Sistemleri” olarak tanımlanır ve bu sistemlerin en önemli işlevi bireyin sağlığını korumasıdır (Özdevecioğlu, 2004: 215).

Boşanma sürecindeki ya da boşanmış kadınların gerek ailelerinden, gerek arkadaşlarından ve gerekse de özel kişilerden aldığı sosyal desteği üç grupta değerlendirmek mümkündür.

Bunlardan ilki olan duygusal destek bireyin güven, sevgi, şefkat, ilgi, empati ve bir gruba ait olma gibi temel sosyal gereksinimlerini karşılamaktadır. Duygusal desteğin içinde sırdaş ilişkisine özel bir önem verilmiştir. Bireylerin yaşadığı birtakım yaşam olayları ve günlük sorumlulukların yarattığı gerilimlerle başa çıkmada sırdaş ilişkisinin önemini araştıran Brown, dostu olmayan insanların, yaşam stresinden daha fazla rahatsızlık duyduklarını, benlik değerlerinin daha düşük ve psikopatolojik semptomlarının daha fazla olduğunu bulmuştur (Yıldırım, 1997: 81-87). Boşanma sürecindeki kadının belki de en fazla ihtiyaç duyduğu duygusal destek işte bu anlamda fonksiyonel olup çoğunlukla aile bireyleri, arkadaşları ya da çevresinde bulunan özel kişi ya da kişiler (sevgili, komşu, akraba, doktor vb. gibi) tarafından karşılanmaktadır. Bu kişilerin boşanma dönemindeki kadına sağladıkları duygusal destek, onun içinde bulunduğu sosyal çevre ve kişiler arası ilişkilerinde kabul edildiğini, değer verildiğini hissetmesini sağlayacaktır (Ardahan, 2006: 69).

Sosyal destek sistemlerinin ikincisi olan zihinsel (bilişsel) destek, bireyin sorunlarını çözmesine yardım edecek bilgiyi kişiye sağlama sürecini içerir. Bireyin kendisini tanımasına yol açan ve benlik değerini ortaya çıkartan geri bildirimler de birer zihinsel destektir. Arkadaşlarının ya da destek aldığı özel kişinin boşanmakta olan kadına hukuken sahip olduğu haklarını, dava sürecinde yaşayacaklarını, maruz kaldığı ya da kalabileceği olası risk durumlarını aktarmak ve bu riskler karşısında

yapması gerekenler hakkında, hangi kurum ve kuruluşa başvurabileceği konusunda bilinçlendirmek, çocuklarla yaşadığı sorunların çözümü konusunda psikolog, doktor ya da uzman desteği almaya yönlendirmek gibi destekler zihinsel desteğe örnek verilebilir (Güven ve ark., 2011: 2).

Sosyal desteğin üçüncü grubunu oluşturan maddi destek, boşanma sürecindeki kadının günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, ihtiyaç duyduğu ekonomik desteğin sağlanmasıdır. Bu destek de diğerleri gibi, kadının aile bireyleri, arkadaşları ya da çevresinde bulunan özel kişi ya da kişilerce (sevgili, komşu, akraba, doktor vb. gibi) sağlanabilir. Ancak ekonomik yardımları sadece nakdi olarak düşünmemek gerekir; boşanmakta olan annenin bebeğinin bakımının üstlenilmesi, işsiz kalan kadına iş bulunması da bu kapsamda düşünülmelidir (Güven ve ark., 2011: 2).

Sosyal destek kadar, sosyal destek algısı da boşanan kadın açısından önem arz etmektedir. Sosyal destek işlevlerinin yeterli olup olmadığı konusunda kişinin kendi yargısı “algılanan sosyal destek” olarak tanımlanmaktadır. Algılanan sosyal destek, insanlar arası bağların varlığının ve niteliğinin bilişsel olarak değerlendirilmesidir. Yani kişinin destekleyici etkileşimleri yorumlama, bağlı olduğu kişilere kişisel anlamlar vermeye dayalı öznel değerlendirmesidir (Özdevecioğlu, 2004: 216).

Diğer bireyler tarafından sayıldığını, sevildiğini, gerektiği zaman yardım bulacağını, ilişkilerinin doyum verici olduğunu düşünen kadının algıladığı sosyal destek daha fazla olabilmektedir. Algılanan sosyal destek, kişilik özellikleri gibi nispeten kalıcı özelliklerin yanı sıra, mizaç ve tutum gibi daha kolay değişen özelliklerden de etkilenmektedir (Ardahan, 2006: 69). Boşanma sürecindeki kadınların algıladığı sosyal desteğin olumlu olması, onun boşanma sürecinin zorluklarıyla başa çıkabilmesini ve parçalanmış aile olarak toplumda tekrar sağlıklı bir şekilde rol alabilmesini sağlar. Bazı kadınların sosyal destek almaksızın kendi çabalarıyla sorunlarını kabullenme aşamasından başarıyla çıkabildiği ileri sürülebilir; ancak öyle olsa bile, ilerleyen zamanlarda çevrelerinden bekleyip de alamadıkları sosyal destek olgusu kadınların, psikolojik, ekonomik, sosyal vb. birçok alanda sorun yaşamasına ya da bocalamasına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla, boşanma

sürecindeki kadınların ailelerinden, arkadaşlarından ya da hayatlarında önemli bir noktaya koydukları özel kişilerden (destek aldığı uzman, avukat ya da sevgili gibi) sosyal destek alamamaları durumunda psiko-sosyal sorunlarla daha zor başa çıktıkları söylenebilir (Şahin ve Altınel, 2010: 868).

2.2.2. Boşanma Sürecindeki Kadınlara Sunulan Kurumsal Sosyal Destek

Ülkemizde boşanma sürecindeki kadınlara yönelik kurumsal sosyal destek genellikle barınma, sağlık, eğitim ve danışmanlık vb. gibi hizmetlerle aynî ve nakdî yardım konularında sağlanmaktadır. Boşanma sürecindeki kadınlar, maddi ve manevi desteğe ihtiyacı olduğunda, aşağıda bahsedilen kurumlara başvurduğunda bu yardımları alabilmektedir.

Her şeyden önce, boşanma sürecindeki ya da boşanan kadınlar kendi ailesi yönünden öncelikle anne ya da babalarının sosyal güvenlik haklarından yararlanabilmektedirler. Anne ya da babaların hayatta olmaları durumunda, genel sağlık sigortası problemi yaşamaksızın, aktif bir şekilde bu hizmetten faydalanmaktadır. Anne ya da babaların hayatta olmamaları durumunda ise, yetim aylığı almaları söz konudur; eş zamanlı olarak, genel sağlık sigortasını da kullanabilmektedirler.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar bünyesinde kurulmuş olup birçok farklı alanda yardımlarda bulunmaktadır. Vakıf, 3924 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu kapsamında zaruret içinde olup yardıma muhtaç olan kişilerin talepte bulunması halinde çeşitli destek ve yardımlarda bulunmaktadır. Örneğin, boşanan kadının aileden kalma eski bir evi var ve barınma sorunu yaşıyorsa, talep etmesi halinde vakıf tarafından evinin tadilat ve onarım ihtiyacı giderilerek ev oturulabilir hale getirilmektedir. Ayrıca ev eşyası, mobilya ve giyecek yardımlarının yapılması da mümkün olmaktadır.

Boşanan kadının gidecek yeri yoksa ilk aşamada Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na ya da Belediyelere bağlı Kadın Konuk Evlerine yerleştirilerek barınma sorunu geçici olarak ortadan kaldırılmaktadır. Bu süreçte

sunulan hizmet, kadınların güçlenmeleri ve toplumda sağlıklı bir şekilde var olmaları düşüncesine dayanmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kurulan Alo 183 Sosyal Destek Hattı da 7/24 esasına göre aile, kadın, engelli ve çocuklara yönelik olası ihmal, istismar ya da şiddet durumlarında acil müdahale ekipleriyle hizmet vermektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailelerin, aile içi iletişim, ilişki ve çatışma vb. sorunları nedeni ile başvurduklarında ya da boşanma sürecinde, boşandıktan sonra bu süreci sağlıklı olarak yönetebilmeleri amacıyla “Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı” hizmeti verilmektedir. 2012 yılında pilot uygulama ile başlayan Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı hizmeti 2013 yılından itibaren 81 ilde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri’ndeki danışmanlık eğitimleriyle desteklenmiş uzman personel tarafından ücretsiz olarak sunulmaktadır. Ailelerin “Aile Eğitim Programı” kapsamında verilen eğitim, iletişim, hukuk, iktisat, medya ve sağlık alanlarındaki hizmetlerden daha etkili yararlanmaları amaçlanırken bu amaç doğrultusunda genellikle aile hayatını bütüncül ve güce dayalı bir anlayışla ele aldıkları, yaşamın farklı dönemlerinde yaşanabilecek sorunlar hakkında bilgi verdikleri ve bu sorunların çözümüne hizmet edecek farkındalık ve becerileri kazandırdıkları, aile kurma ve aile olma sürecinde problem ortaya çıkmadan önce yapılan müdahaleler aracılığıyla toplumsal yararı yüksek, zararı önleyici bir hareketi yaşama geçirmeyi hedefledikleri görülmüştür. Sunulan hizmet kapsamında belirlenen misyonun daha çok ailenin korunması yönünde olduğu, kadın-erkek ilişkisi, görev ve sorumlulukları, olası boşanma süreci neticesinde kurulacak yeni aile yapıları ya da boşanma sonrası ebeveyn-çocuk ilişkileri gibi geniş bir yelpaze çerçevesinden bakılmaksızın var olan geleneksel aile yapısını korumayı hedefledikleri dikkat çekmektedir. Bu amaçla verilen hizmet kapsamında aile danışmanlığı hizmetinin aileyi korumayı, bir bütün içerisinde tutmayı hedeflediği, bu yönde de görev ve sorumluluğu kadına atfettiği, olması gerekenin bu olduğuna inandırarak kadını araçsallaştırdığı göze çarpmaktadır (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2016).

Belediyeler de boşanmış kadınlara yönelik çeşitli yardımlarda bulunabilmektedir. Boşanmış ve bundan dolayı mağduriyet söz konusu ise; bu

durumun tespiti halinde ayni ve nakdi yardım yapılmaktadır. Özellikle büyükşehir belediyelerinde Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü adı altında kurulan birimler ihtiyaç sahiplerine yönelik, kadın, çocuk ve aile sorunları ile ilgili sağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmakta, psikolojik, hukuksal danışmanlık vb. gibi hizmetler sunmaktadır.

Aynı zamanda belediyeler STK'larla işbirliğine giderek kadın istihdamını arttırıcı, ticari faaliyetlerini güçlendirici kurslar, kermesler vb. gibi etkinlikler düzenlemektedir. Kadınların sosyal hayatta daha aktif olması için, şiddet mağduru ve boşanmış kadınlara İş-Kur aracılığıyla öncelikli bir şekilde iş imkânı sunulmakta, kadın istihdamının arttırılmasına çalışılmaktadır (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2016: 80-81).

Bu kurum ve kuruluşların dışında Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Kadın Haklarını Koruma Derneği, Kadınlara Hukuki Destek Merkez Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarının da kuruluş amacı; boşanma sürecindeki kadına hukuki destek sunmak, boşandıktan sonra psikolojik olarak zor duruma düşmemesi için manevi destek sağlamak, derneklerin imkânları doğrultusunda maddi destekte bulunmaktır. Dernekler gönüllük esasıyla faaliyet göstermektedir. Elde edilen yardımlar neticesinde kadına maddi olanak sağlanabileceği gibi barınma imkanı da sağlanabilmektedir.

Türkiye Barolar Birliği tarafından her ilin barosunda bulunan Adli Yardım Servisi aracılığıyla boşanma sürecinde olan sosyo-ekonomik düzeyi düşük kadınlara ücretsiz avukat temin edilmektedir. Yine, baro bünyesinde kurulmuş olan "Kadın ve Çocuk Hakları Komisyonu" tarafından daha çok bilgilendirme ve bilinçlendirme eğitimleri yapılarak kadınların temel haklarını kullanabilme becerileri arttırılmaya çalışılmaktadır.

Boşanma sürecinde kadın, maruz kaldığı herhangi bir mağduriyetten dolayı kolluk kuvvetlerine, sosyal hizmetler il müdürlüklerine, toplum sağlığı merkezlerine, aile danışma merkezlerine, kadınlara yönelik çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarına, belediyelere ve diğer kamu kuruluşlarına başvurduğu takdirde mevzuat

kapsamında kendisine yardımda bulunularak yasal haklarından yararlanabilmesi için adli kurumlara yönlendirilmektedir.

2.2.3. Umutsuzluk

Boşanma sürecinde veya boşandıktan sonra çoğu kadının tekrar anne-babasının evine dönmek zorunda kalması, orada toplumun kendisi için uygun gördüğü yaşam tarzını sürdürmek durumunda bulunması, bu yaşam tarzının dışına çıkan kadının başta kendi ailesi olmak üzere sosyal çevresi tarafından eleştirilip baskılanması gibi nedenlerden dolayı kadınlar çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu sorunlar nedeniyle bazı kadınlar istemediği halde yeniden evlenmek zorunda kalabilmekte, hatta bazı bölgelerimizde resmi nikâh olmadan ikinci eş olmaya rıza göstermek mecburiyetinde kalabilmektedir. Evlenmek zorunda kalmasa bile, çocukların bakım ve sorumluluğu üstlenmek zorunda kalışı nedeniyle yaşanan sorunlar da söz konusu olabilmektedir. Bu durumlarla ilgili olarak kadın kolayca eleştirilip örselenebilmektedir. Kısacası, yaşadığı farklı sorunlar kadını boşanma sürecinde umutsuzluğa sevk edebilmektedir (Tercanlı ve Demir, 2012: 31).

Umutsuzluk, anlamını “umut” kavramından almaktadır. Kavram olarak umut, belli bir amacı gerçekleştirmek için beklentinin olması durumudur. Bireyin bulunduğu durumdan veya istediği şeyden çıkış yolunun olduğunu düşünmesidir. Umut kişinin gerek şimdiki hayatında, gerekse de gelecek yaşamına dair her türlü sorun ve güçlüklerle mücadele etmesinde ve çözüm yöntemleri yaratmasında kişiye güç vermektedir. Umutta gelecek beklentilerin gerçekleşmesi düşüncesi etkili olurken, umutsuzlukta ise bu isteklerin gerçekleşmemesi düşüncesi hâkimdir (Çakar, 2014: 1673-1674).

Umutsuzluğun en büyük özelliği hayata bakıştaki negatif tutumlar, kötümser yaklaşım ve başarısızlıktır (Tümkaya, 2005: 2). Umutsuzluk durumunda görülen enerji eksikliği, ilgi kaybı gibi özellikler depresif semptomlar olarak kabul edilmektedir. Depresyon ve intihar arasındaki köprü olarak umutsuzluk, bireyin geleceğe yönelik kötümser bakış açısını oluşturmaktadır (Haran ve Aydın, 1995: 250). Yalnızlık hissi, fiziksel sağlığın kötüye gitmesi, kronikleşmiş aralıksız stres,

günlük rutin işleri yerine getirmede boş vermişlik, manevi değerlere ya da Tanrı'ya olan inancı yitirmek gibi unsurların umutsuzluğu tetiklediği bilinmektedir.

Umutsuzluk bireyin gündelik yaşamında şu tavırlarla kendini göstermektedir: esneklik gösterememe, duygu ve düşüncelerde katılık, negatif düşünce ve bakış açısı, olumsuz içerikli cümleler sarf etme, olayları ya da yaşananları kötümser değerlendirme, etkin olmama, içe kapanıklık, iletişim kurmaktan kaçınma, kişisel bakıma dikkat etmeme, iştahsızlık, duygu aktarımında azalma, dışarıdan gelen uyaranlara karşı tepki vermede azalma, iletişimde olduğu kişiye karşı kayıtsız kalma, çok fazla uyuma ya da aksine uykuya dalmada zorlanma, uyku kalitesinde azalma, sosyal çevreden uzaklaşma, umarsız ve vurdumduymaz olma gibi (Ağır, 2017: 95-96).

Beck(1979), umutsuzluk kavramını, depresyonu tanımladığı bilişsel bozukluk kuramında ele almıştır. Bu kuramda, depresif kişilerin geleceğinden umutsuz oldukları, uzun dönemli amaçlarının olmadığı, bu yüzden olumlu bir davranış başlatamadıkları belirtilmiştir. O nedenle, Beck umutsuzluğu birçok psikiyatrik bozukluğun kökeninde yatan nedenlerden biri olarak kabul etmektedir. Nitekim umutsuzlukla depresyon yakından ilişkilidir (akt.Ağır, 2017: 97-98).

Umudun psikoterapik süreçler içerisindeki yeri de göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu nedenle bireye umut aşılacak, umudunu korumaya çalışmak çok önemlidir. Fakat yine de bu terapilerin etkili olabilmesi için umut yalnız başına etkili olmamaktadır. Tedaviye güvenin de eklenmesi etkili bir yaklaşımın gereklerindedir (Kocaman, 2008: 55-56).

Kişinin gelişmesini engelleyici nitelikteki davranış normal dışı sayılmaktadır. Bu noktada “kendini iyi hissetmek” kavramı, yalnızca yaşamı sürdürülmesi değil; potansiyelin ve isteklerin gerçekleştirilmesini de kapsamaktadır. Buna göre, psikoloji biliminde kişinin kendini iyi hissetmesi normalliğin ölçütü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda umutsuzluk duygusu da kişinin geleceğe yönelik olumsuz tutum ve davranışlarını içermesi, yaşamını olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle normal dışı davranışlar kategorisinde değerlendirilmekte, bu kategorinin belirleyicilerinin neler olduğu araştırılmaktadır. Örneğin, hastalıklarla veya zorlu yaşam olaylarıyla başa

çıkma güçlüğü olan bireylerde umutsuzluk hislerinin daha yoğun ve intihar düşüncelerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Kocaman, 2008: 102).

Birçok araştırmada depresyon, intihar ve umutsuzluk arasında yakın bir ilişki bulunmuş ve umutsuzluğun intihar davranışını tetikleyen önemli bir bilişsel değişken olduğu belirtilmiştir (Özabacı, 2015: 460). O nedenle depresyona bağlı ölüm nedenlerinin önde geleni olarak intiharın önceden habercisi kabul edilen umutsuzluk unsurunun ölçülmesi önem arz etmektedir (Dilbaz ve Seber, 1998: 137).

Çoğu zaman, boşanma sürecindeki kadınlar yaşadıkları güçlük ve sıkıntıların hep devam edeceğini, bir daha aile olamayacaklarını, mutlu bir yaşam süremeyeceklerini düşünerek umutsuzluk psikolojisine sürüklenebilmektedir (Güneş ve Akdağ, 2017: 500). Boşanma sürecinde ve sonrasında birçok psikiyatrik belirti ve bulgunun –umutsuzluk bulgusunun da- kadınlarda erkeklere oranla daha fazla rastlandığı belirtilmektedir (Batıgün ve Arsel, 2011: 7-9). Onun için boşanma sürecinde kadınlara verilecek sosyal desteğin öncelikli amacı, işte psiko-sosyal açıdan iyilik halinin sağlanmasıdır. Sosyal desteğin bu amacına ulaşma ölçütüne bağlı olarak boşanan kadının umutsuzluk düzeyinin düşeceğini söylemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA HAKKINDA: AMAÇ, YÖNTEM ve BULGULAR

3.1 ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı, boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri ile sosyal destek alıp almama durumlarına göre umutsuzluk düzeylerinin tespit edilmesidir. Bu tespit ile umutsuzluk seviyesini belirleyen sosyo-ekonomik özellikler ve sosyal desteğin öneminin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği Manisa ili, boşanma istatistikleri bakımından Türkiye’de bulunan 81 il arasında 20. sırada, Ege Bölgesi’ndeki iller arasında ise 6. sıradadır. Bununla birlikte, Manisa’da boşanma olgusu üzerine yapılmış bilimsel bir araştırma bulunmadığı gibi bu araştırmanın konusunu oluşturan boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeylerinin nedenlerine dair bir araştırma da bulunmamaktadır. İşte bu araştırmayı ortaya çıkaran motivasyon, söz konusu akademik boşluğun doldurulması çabasıdır.

Aynı zamanda, boşanma gibi önemli bir toplumsal sorunun kadınlar açısından deneyimlenmesi sürecinde ortaya çıkan sorunlardan biri olarak umutsuzluk düzeyini belirleyen değişkenlerin tespit edilmesi, bu sorunun çözümü için atılması gereken ilk adımı oluşturmaktadır. O nedenle, bu araştırmanın toplumsal katkısının da yadsınamayacağını belirtmek gerekmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu araştırmanın iki temel varsayımı ve her birine bağlı alt varsayımlar vardır. Bu varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

1. Boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

1.1. Boşanma sürecindeki kadınların yaşı ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

1.2. Boşanma sürecindeki kadınların eğitim seviyesi ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

1.3. Boşanma sürecindeki kadınların 12 yaşına kadar yaşadığı yer ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

1.4. Boşanma sürecindeki kadınların düzenli geliri olup olmaması ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

1.5. Boşanma sürecindeki kadınların gelir seviyesi ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

1.6. Boşanma sürecindeki kadınların bir arada yaşadığı kişiler ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

1.7. Boşanma sürecindeki kadınların bu dönemde kaldığı yer ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

1.8. Boşanma sürecindeki kadınların sosyal güvencesi olup olmaması ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

1.9. Boşanma sürecindeki kadınların çocuk sahibi olup olmaması ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

1.10. Boşanma sürecindeki kadınların davayı açan taraf olma durumu ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

1.11. Boşanma sürecindeki kadınların boşanma giderlerini karşılama durumu ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

2. Boşanma sürecindeki kadınların algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki vardır.

2.1. Boşanma sürecindeki kadının ailesinin sağladığı sosyal destek ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

2.2. Boşanma sürecindeki kadının arkadaş/arkadaşlarının verdiği sosyal destek ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

2.3. Boşanma sürecindeki kadının özel kişilerden aldıkları sosyal destek ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki vardır.

3.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırmanın kapsamı Manisa ilinde boşanmakta olan kadınlardan oluşmaktadır. Bu kapsam zaman olarak; 01.09.2016-30.04.2017 tarihleri arasında boşanma sürecinde olan kadınlarla sınırlandırılmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar Manisa ilinde araştırmanın örneklemini oluşturan boşanma sürecindeki kadınların görüşleriyle sınırlıdır.

3.4 ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI

Bu araştırmanın birkaç sayılı tısından birincisi; araştırma örneklemini oluşturan boşanma sürecindeki kadınların ölçekte yer alan sorulara doğru cevaplar verdiklerinin kabul edilmiş olmasıdır.

İkincisi; TÜİK vb. kurumlardan alınan istatistikî verilerin doğru olduğunun kabul edilmiş olmasıdır.

3.5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİK

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi kapsamında uygulanan ankette iki farklı ölçek kullanılmıştır. Böylece, bir değişkendeki değişimin diğer değişkendeki yansıması gözlemlenmiştir (Büyüköztürk, 2018: 59). Bu doğrultuda araştırmanın bağımlı değişkenini boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyi oluştururken, boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri (yaş, eğitim, gelir durumu, yaşanılan çevre vb.) ile algıladıkları sosyal destek (aile, arkadaş ve özel kişi) düzeyi bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Anket soruları araştırmacının kendisi tarafından katılımcılara yüz yüze görüşme yoluyla yöneltilmiştir. Bunun için önce gerekli başvurular yapılmış ve 14.09.2017 tarihinde MCBÜ Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma Yayın Etik Kurulu'ndan bu araştırma kapsamında anket uygulanabilmesi için izin belgesi alınmıştır.

Bu çalışmada kullanılan iki ölçekten biri Beck ve arkadaşları (1974) tarafından geliştirilen Umutsuzluk Ölçeğidir. 20 maddeden oluşan bu ölçek, bireylerin geleceğe dönük beklentilerini ve karamsarlık düzeyini ölçmeyi amaçlamıştır. Ölçeğin orijinal formunun güvenirlik katsayısı (Cronbach alfa) .93'dir. Seber (1991) ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin güvenirlik katsayısını Seber (1991) .86; Durak (1994) ise .85 olarak belirtmiştir.

Bu çalışmada ise Cronbach alpha değeri .88 olarak gerçekleşmiştir.

Umutsuzluk Ölçeğinde katılımcılardan kendilerine uygun gelen ifadeler için “doğru”, uygun gelmeyen ifadeler için “yanlış” şıkkının işaretlenmesi istenmiştir. Bu ifadelerden 11 doğru, 9 yanlış yanıt anahtarı vardır. Bunlardan 2, 4, 7, 9,11, 12, 14,16, 17, 18 ve 20 numaralı sorulara verilen yanıtlar evet ise 1 puan;1, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19 numaralı sorulara verilen yanıtlar hayır ise 1 puan verilmiştir. Bunların aksi verilen yanıtlarda ise “0” puan verilmektedir.

Ölçeği oluşturan maddeler üç alt boyutta incelenmiştir. Bunlar; gelecekle ilgili duygular (1, 6, 13, 15, 19); motivasyon kaybı (2, 3, 9, 11, 12, 16, 17, 20) ve gelecekle ilgili beklentilerdir (4, 7, 8, 14 ve 18). Ölçekten elde edilen puanlar 0-20 arasında değişmekte ve toplam puan “umutsuzluk” puanını oluşturmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan bireydeki umutsuzluk düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Seber, et al. 1993, 140).

Bu çalışmada kullanılan diğer ölçek boşanma sürecindeki kadınların aldıkları sosyal desteğin belirlemek için uygulanan “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği”dir. Türkiye’de 1995 yılında Eker ve Arkar tarafından geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları yapılan ölçeğin orijinal formu Amerika Birleşik Devletleri’nde Zimmet ve Arkadaşları (1988) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 12 maddeden oluşan ölçek “kesinlikle hayır” ile “kesinlikle evet” arasında değişen 7 dereceli (1-7 puan) Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin aile, arkadaş, özel kişi desteğini belirlemek üzere her biri dört maddeden oluşan üç alt ölçeği bulunmaktadır. Alt ölçeklerden alınabilecek en düşük puan 4, en yüksek puan 28' dir. Ölçeğin tamamından elde edilecek en düşük puan 12, en yüksek puan 84'tür. Elde edilen puanın yüksek olması, algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin Cronbach alpha katsayısı .80 ile .95 arasında belirlenmiştir. Ölçeğin orijinal geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .88$ (Özel İnsan Alt Ölçeği için .91; Aile Alt Ölçeği için .87; Arkadaş Alt Ölçeği için .85), test tekrar test güvenilirliği .75 olarak bulunmuştur (Eker ve ark. 2001). Eker ve arkadaşları (1995; 2001) tarafından iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .89$ (Özel İnsan Alt Ölçeği için .92; Aile Alt Ölçeği için .85; Arkadaş Alt Ölçeği için .88) olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada iç tutarlılık katsayısı ise $\alpha = .86$ (Aile Alt Ölçeği için .91; Arkadaş Alt Ölçeği için .88; Özel Kişi Alt Ölçeği için .88) olarak bulunmuştur.

3.6. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini, 01.09.2016 - 30.04.2017 tarihleri arasında Manisa Adliyesi 1. Aile Mahkemesi'nde 413 dosya, 2. Aile Mahkemesi'nde ise 415 dosya sayısı olmak üzere boşanma davaları devam eden 828 kadın oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise 242 kadın oluşturmuştur. (Alfa=.05) geçerlilik ve güvenilirlik düzeyinde bu örneklem büyüklüğünü belirlemek için Çıngı'ya ait tahmini örneklem büyüklüğü tablosu kullanılmıştır (Çıngı, 2009: 25). Bu büyüklükteki örneklem, basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bilindiği gibi bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm kişiler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptirler (Büyüköztürk, 2018: 88).

3.7. ARAŞTIRMADA GEÇEN TEMEL KAVRAMLARIN TANIMLARI

Bu araştırmada kullanılan kavramlar aşağıdaki anlamları ile kullanılmıştır.

Boşanma : Evlenmenin yasal olarak sona ermesidir. Yani erkek ve kadının, yeni bir evlenme yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmeleridir (Can ve Aksu, 2016: 888).

Hukuki anlamıyla boşanma, kanunda öngörülmüş bir sebebe dayanarak eşler henüz hayatta iken eşlerden birinin açacağı dava sonucunda evlilik birliğine hâkimin kararı ile son vermektir (Ersöz, 2019: 231).

Evlenme: Türk Medeni Kanunu'na göre; evlenmeye ehil erkek ve kadının, yetkili kanuni merci önünde yapmış oldukları çift taraflı akittir (Arbek, 2005: 117).

Sosyal Destek: En genel anlamıyla, kişilerin yaşamsal sorunlarla, stresle başa çıkması konusunda diğer bireylerin (aile üyelerinin, arkadaşlarının, yardım grubu üyelerinin, kamu kuruluşlarının, vb.) sağladığı her türlü destektir (Doğan, 2008: 31).

Umutsuzluk: Gelecekte olumlu sonuçların ortaya çıkmasından çok olumsuz durumların olacağı yönündeki beklentileri içinde barındıran kavramdır (Çevik ve Gündoğdu, 2015: 22).

Kaba Boşanma Oranı: Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır (TÜİK).

3.8. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırma bulguları üç başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki, boşanma sürecindeki kadınların sosyo-demografik özelliklerinin ele alındığı, bu anlamda örneklem kümesinin betimsel özelliklerine yer verildiği kısımdır. Daha sonraki kısımda, bu sosyo-ekonomik değişkenlerle umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişki olup olmadığı, ilişki varsa bunun ne yönde bir ilişki olduğu test edilmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise, boşanma sürecindeki kadınların algıladıkları sosyal destek düzeyi ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı test edilmiş ve bu testle ilgili bulgular değerlendirilmiştir.

3.8.1. Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri

Boşanma olgusu sosyo-demografik özelliklere göre farklılık gösterebilmektedir. Özellikle yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, kültür gibi faktörlerin etkileri tartışılmaktadır.

Araştırmaya katılan toplam 242 boşanma sürecindeki kadının sosyo-demografik özellikleriyle ilgili olarak Tablo 5'te yaş dağılımına ait veriler görülmektedir.

Tablo 5. Kadınların Yaş Dağılımı

Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde (%)
18-29	76	31,4
30-39	96	39,7
40 ve üzeri	70	28,9
Toplam	242	100

Araştırmanın örneklem grubunda yer alan boşanma sürecindeki kadınların çoğunluğu (% 39,7) 30-39 yaş aralığında olup, 18-29 aralığındaki boşanan kadın oranı örneklemin % 31,4'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 40 yaş ve üzeri grupta azalmaktadır. Diğer bir deyişle, boşanan kadınların çoğunluğunu orta yaş ve genç kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 6. Kadınların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde(%)
İlköğretim	129	53,3
Lise	74	30,6
Üniversite ve üzeri	39	16,1
Toplam	242	100

Tablo 6’da araştırma örneklemini oluşturan kadınların çoğunun (% 53,3) ilköğretim mezunu olduğu, bunu % 30,6 ile lise mezunlarının izlediği ve en düşük boşanan kadın oranının(%16,1) ise üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip kadınlarda bulunduğu görülmektedir. Örneklem grubunun bu özelliği, eğitim seviyesi ile boşanma eğilimi arasında ters yönde bir ilişki olduğunu akla getirirse de literatürde yer alan çalışmaların bu konuda türdeş olmayan sonuçlar içerdiği görülmektedir. Örneğin, Abalı’nın çalışması (2006) eğitim düzeyi yükseldikçe boşanma riskinin azaldığını gösterirken, Sucu’nun (2007) çalışması eğitim düzeyi yükseldikçe boşanma riskinin arttığını ortaya koymuştur. Öztürk (2016) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmada boşanma sürecindeki kadınlar arasında üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip kadınların en düşük orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Öztürk, yüksek eğitim seviyesinde boşanma oranının daha az olmasının sebepleri arasında özellikle problem çözme, iletişim becerilerinin daha iyi düzeyde bulunmasının, problem çözümüyle ilgili olarak danışmanlık hizmetlerinden daha kolay yararlanılmasının etkili olabileceğini belirtmiştir.

Tablo 7. Kadınların Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	Frekans	Yüzde(%)
Çalışıyor	165	68,2
Çalışmıyor	77	31,8
Toplam	242	100

Tablo 7’de araştırmanın örneklem grubunda yer alan kadınların % 68,2’sinin bir işte çalışıyor olduğu, buna karşılık % 31,8’inin çalışmadığı görülmektedir. Boşanmayı göze almada bir gelire sahip olmanın rolü dikkate alındığında bu dağılımın gayet anlaşılır olduğu düşünülebilir. Kaldı ki, literatürde benzeri çalışmalar (Uçan, 2007; Demirkan vd., 2009) mevcuttur; bu çalışmalarda da boşanan kadınların yarısından fazlasının çalışan kadın olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitin kadının ekonomik özgürlüğünün boşanma kararının alınmasında önemli bir belirleyici olduğunu gösteren bir bulgu olarak düşünülmelidir. Demircioğlu’nun çalışmasında (2000) elde edilen bir bulgu bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Buna göre çalışma deneyimine sahip olan kadınlar, bu deneyime sahip olmayan kadınlara göre evlilik birlikteliğinin bozulmasında daha güçlü bir tavır sergileyebilmektedirler. Bu tavır, gelir sahibi olmakla ilgili olabileceği gibi, geliri düşük olsa dahi, çalışıyor olmanın sağladığı kendine güven duygusuyla ilgili de olabilir. Tablo 8’deki veriler, ikinci ihtimali akla getirmektedir. Buna göre, araştırma örnekleminde yer alan kadınların çoğunluğu (%51,9) gelir seviyelerinin gider seviyelerinden daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Buna rağmen bu kadınların boşanmakta oluşları, olumsuz ekonomik koşullara rağmen evlilik birlikteliğinin sürdürülemez nitelikte oluşu, çalışıp ayakları üzerinde durabileceğine dair duyduğu güven gibi farklı sosyal ve psikolojik değişkenlerin etkisini düşündürmektedir.

Tablo 8. Kadınların Gelir Durumu

Gelir Durumu	Frekans	Yüzde(%)
Gelir giderden az	126	51,9
Gelir gidere denk/fazla	116	48,1
Toplam	242	100

Benzer şekilde, Keskin'in (2013) Ankara'da boşanma aşamasındaki 138 kadın üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında da en yüksek boşanma oranının düşük gelir seviyesine sahip kadınlarda olduğu görülmüştür. Erbay ve arkadaşlarının (2015), aile mahkemelerine başvurmuş ve boşanma sürecinde olan 42 aile üzerinde yaptıkları araştırmada boşanma sürecindeki çoğu bireyin gelirlerinin aylık asgari geçim sınırının altında olduğu belirlenmiştir. Bu noktada, boşanma sürecindeki kadınların evin bütçe idaresi konusunda yaşadıkları zorlukların aile içi dinamikleri olumsuz yönde etkileyerek çatışmalara yol açabildiği, buna bağlı olarak düşük gelir seviyesine sahip kadınların çıkış noktası olarak boşanmaya başvurdukları düşünülebilir.

Öte yandan bu çalışmanın araştırmacısının şu gözlemi de araştırmayla ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır: gelir düzeyi yüksek olan bireyler, genellikle, çekişmeli boşanmadan ziyade anlaşmalı boşanma yolunu seçmektedirler. Nafaka ve velayet konularında varılan uzlaşma nedeniyle bu kişilere ait dosyaların mahkeme salonu önünde bekleme süresi diğerlerine göre çok kısa olmaktadır. Bu durum, anket uygulamak üzere araştırmacısının onlara ulaşmasını sınırlamış, dolayısıyla geliri giderinden fazla olan boşanan kadınlara daha az sayıda ulaşılmasına neden olmuştur. Tablo 8'deki verilerin nedeni olarak bu noktanın dikkate alınmasında yarar vardır.

Tablo 9. Kadınların Yaşamları Boyunca En Uzun Yaşadıkları Yer

En Uzun Süre Yaşadıkları Yer	Frekans	Yüzde(%)
İl Merkezi	139	57,4
İlçe Merkezi	43	17,7
Köy/Bucak	60	24,8
Toplam	242	100

Araştırma örneklemindeki boşanan kadınların yaşamları boyunca en uzun yaşadıkları yerleşim yerleri incelendiğinde çoğunluğunun (% 57,4) il merkezinde yaşadığı, ilçe ve köy/kasabada yaşayanların oranının birbirine nispeten daha yakın ve daha az olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, boşanan kadınların çoğu kent kökenli olup, bu oran kent merkezinden kırsala doğru gidildikçe düşmektedir. Bu verileri, kabaca bir değerlendirmeye, geleneksel toplumsal yapının hüküm sürdüğü kırsal çevrelerde boşanmanın daha düşük düzeyde olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Araştırmada boşanma sürecindeki kadınlara, bu süreçte daha çok kimlerle bir arada yaşadığı sorusu yöneltilmiş olup bu soruyla boşanan kadınların sosyal ilişkilerini ve dayanışma örüntüsünü belirlemek hedeflenmiştir. Tablo 10'da görüldüğü gibi, araştırma örneklemindeki boşanan kadınların büyük bir çoğunluğunun (% 42, 1) çocuklarıyla birlikte yaşadıkları, bunu anne ve babasıyla yaşayanların (%22,3) oluşturduğu grubun takip ettiği görülmektedir. Bu da aile bağlarının boşanma sürecindeki kadın için önemli bir sosyal destek işlevi gördüğünü göstermektedir.

Tablo 10. Kadınların Birlikte Yaşamlarını Sürdürdükleri Kişiler

Birlikte Yaşanılan Bireyler	Frekans	Yüzde(%)
Yalnız yaşıyor	22	9,1
Annesiyle yaşıyor	28	11,6
Çocuklarla yaşıyor	102	42,1
Annem ve çocuklarla yaşıyor	33	13,6
Babam ve çocuklarla yaşıyor	2	0,8
Anne ve babasıyla yaşıyor	54	22,3
Babasıyla yaşıyor	1	0,4
Toplam	242	100

Tablo 10’da dikkat çeken bir diğer ayrıntı, sadece annesiyle yaşamayı tercih eden boşanan kadın oranının (%11,6), sadece babasıyla yaşamayı tercih edenlerden (%0,4) belirgin bir şekilde yüksek oluşudur. Bu durum, geleneksel aile yapısına uygun olarak, boşanma aşamasındaki kadınların kendilerini annelerine daha yakın hissetmiş olabileceklerini akla getirmektedir. Eğer öyle ise, bunu anneler açısından değerlendirdiğimizde, boşanma sürecindeki kadınların ve onun çocuklarının bakımını yine bir kadının (anneannenin) üstlenmesinin beklendiği sonucuna varılabilir.

Tablo 11. Kadınların Sosyal Güvence Durumu

Sosyal Güvence Durumu	Frekans	Yüzde(%)
Var	176	72,7
Yok	66	27,3
Toplam	242	100

Tablo 11’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan boşanma sürecindeki kadınların %72,7’si sosyal güvenceye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle, örneklem grubundaki kadınların önemli bir kısmının gerek kendi sağlıkları gerekse de çocuklarının sağlık giderlerini karşılamada sıkıntı yaşamadıkları düşünülebilir. Bununla birlikte, herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığını belirten boşanan kadınların oranının küçümsenecek ölçüde az olmadığını belirtmek gerekmektedir. Yani, araştırma örneklemindeki her dört kadından en az biri hastalık v.s. durumunda ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir imkâna sahip değildir.

Tablo 12. Kadınların Çocuk Durumu ve Sayısı

Çocuk Durumu	Frekans	Yüzde(%)
Var	208	86,0
Yok	34	14,0
Toplam	242	100
Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde(%)
Tek Çocuk	104	43,0
İki Çocuk	66	27,3
Üç Çocuk	32	13,2
Dört ve üzeri	6	1,8
Toplam	208	100

Tablo 12’de örneklem grubuna dâhil olan boşanma sürecindeki kadınların %86’sının çocuklu olduğu ve bunların çoğunun da (%43) tek çocuk sahibi olduğu görülmektedir. İki, üç, dört ve üzeri sayıda çocuğa sahip olan kadın sayısı göreceli olarak azalmaktadır. Bu durum, Tablo 5’le birlikte değerlendirildiğinde daha anlaşılır hale gelecektir. Zira hatırlanacağı üzere, araştırmanın örneklem grubundaki kadınların çoğunluğunu 30-39 yaş aralığındaki kadınlar oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, evlilik yaşı ve çocuk sahibi olma durumu dikkate alındığında boşanan kadınların çoğunun tek çocuklu olması anlaşılır bir durumdur. Ayrıca, boşanan kadınların %86’sının çocuklu olması durumuna dayanarak çocuk sahibi olmanın boşanmayı önleyici bir işleve sahip olduğu yönündeki düşüncenin geçerliliğinin tartışmalı olduğunu söylemek de mümkündür.

Bununla birlikte, bahsedilen tablodan yola çıkarak örneklem grubundaki boşanan kadın sayısı ile bunların sahip oldukları çocuk sayısı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Zira iki çocuk sahibi olan boşanan kadın oranı %27,3 iken, üç çocuklu boşanan kadın oranı %13,2’ye ve dört ve üzeri çocuk sahibi olan kadın oranı %1,8’e düşmektedir. Bu, Türkiye geneliyle de örtüşen bir durumdur. Şöyle ki, Türkiye genelinde boşanmış çiftlerin içinde çocuksuz olanların oranı en yüksek (%43,5) olup, tek çocuklu boşanmış çiftlerde bu oran %23,1’tür; çocuk sayısı arttıkça boşanmış çiftlerin sayısı düşmektedir. Demek ki, çocuk sahibi olmak ya da olmamak boşanma kararını tek başına belirlememekte ise de, çocuk sayısındaki artışın boşanmayı zorlaştıran bir unsur olduğu söylenebilir. Tabii ki, burada çocuk sayısının doğrudan kendisi değil, ama çocukların bakım sorumluluğunun caydırıcı bir etki yaratmış olabileceğini belirtmek gerekir.

Araştırma örneklemindeki boşanma sürecinde olan kadınların, boşanma süreçleriyle ilgili durumlarına bakıldığında çoğunun (%63,6) “çekişmeli dava” türü kapsamında boşanmakta oldukları görülmektedir (Tablo 13). Daha önce de ifade edildiği üzere, “anlaşmalı boşanma” türündeki davalarla ilgili dosyaların mahkeme salonunda çok daha kısa süre beklemekte oluşu bu dosya kapsamındaki kadınlara ulaşmayı sınırlandırmış olabilir.

Tablo 13. Araştırma Örneklemindeki Kadınların Dava Türü

Davanın Türü	Frekans	Yüzde (%)
Anlaşmalı	88	36,4
Çekişmeli	154	63,6
Toplam	242	100

Açılan boşanma davasının anlaşmalı ya da çekişmeli olması sürecin ne kadar süre devam edeceğini belirlemektedir. Bu nedenle boşanma süreci yasal olarak anlaşmalı olduğu sürece, psikolojik açıdan daha az yıpratıcı olmakta; çekişmeli şekilde süren davalarda bu süreç aylarca, hatta yıllarca devam edebilmektedir. Çünkü, adından da anlaşılacağı üzere, anlaşmalı boşanma davaları eşlerin mali konularda(nafaka, tazminat, mal paylaşımı vb. gibi) ve çocukların durumuna ilişkin anlaşmayı ve hakim aralarında sağladıkları bu anlaşmayı onaylaması ile gerçekleştirilirken çekişmeli boşanma davalarında ise, tarafların bahsedilen boşanma kapsamındaki konular hakkında(nafaka, tazminat, velayet gibi) uzlaşmalarını nedeniyle mahkeme aracılığıyla bu taleplerini iddia ve savunma eşliğinde hakim karşısında açıklamaları ve ispatlamalarını gerektirmektedir (Seçer, 2016: 259-260). O nedenle çekişmeli boşanma davalarında özellikle kadınlar, eşlerinin boşanma davası karşısında takındıkları olumsuz tavır ve davranışları eşliğinde çocukları hakkında verilecek velayet kararı ve az da olsa alabilecekleri nafaka miktarı konusunda umutla beklenti içerisine girmektedirler. Şayet boşanma sürecindeki erkekler de bu duruma benzeri şekilde karşılık verirlerse -ki, genellikle öyle olmaktadır- boşanma süreci eşlerin birbirinden intikam aldıkları, birbirine acı çektirdikleri yıpratıcı bir sürece dönüşebilmektedir.

Boşanma kararını veren tarafın kim olduğu, evliliğin sonlandırılmasındaki kararlılık ve istekliliğin ait olduğu tarafı göstermesi bakımından önemli sayılabilir.

Tablo 14. Kadınların Boşanma Davasında Taraf Olma Durumu

Davada Taraf Durumu	Frekans	Yüzde(%)
Davacı	156	64,5
Davalı	86	35,5
Toplam	242	100

Ancak bunun ötesinde, boşanmayı isteyen (teklif eden) tarafın boşanma sonrasındaki uyumunun daha kolay olduğu ileri sürülmektedir (Çicek, 2014: 256-258). Bu bakımdan boşanma kararı veren ve mahkemeye başvuran tarafın kim olduğu hususu bu çalışmada önemli görülmüştür (Bkz. Tablo 14).

Tablo 14’de araştırma örneklemindeki kadınların boşanma davasındaki taraf olma durumlarını gösteren veriler görülmektedir. Buna göre, açılan boşanma davasında kadınların %64,5’i davacı, %35,5’i de davalıdır. Yani, boşanma sürecindeki kadınların çoğu boşanma davasını kendisi açmıştır. Polat’ın (2012) araştırmasında da boşanan kadınların %72,5’inin, erkeklerin ise %29,4’ünün boşanmayı talep ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 15. Kadınların Dava Giderlerini Karşılama Şekli

Dava Giderleri Karşılama Şekli	Frekans	Yüzde(%)
Kendi imkânları ile	124	51,2
Ailemin maddi desteği ile	89	36,8
Arkadaşlarının desteği ile	2	0,8
Barodan adli yardım desteği ile	27	11,2
Toplam	242	100

Kaynar'ın (2016) araştırmasındaki bulgular da aynı yöndedir: boşanma sürecindeki eşlerin % 71,7'sini oluşturan kadınlar, boşanma davasını kendilerinin açtıklarını ifade etmişlerdir. Bu kadınların dava giderlerini hangi ekonomik kaynaktan karşıladıklarına gelince, %51,2' dava sürecini kendi imkânlarıyla finanse etmektedir (Tablo 15). Bunu, aileden alınan maddi destek izlemektedir. (%36,8) hiçbir maddi imkânı olmadığı için baronun sunduğu adli yardım desteğini aldığını belirtenlerin oranı % 11,2 gibi bir orana tekabül etmektedir.

Tablo 16. Kadınların Dava Giderlerini Karşulamakta Güçlük Durumu

Dava Giderlerini Karşulamakta Güçlük	Frekans	Yüzde(%)
Evet	167	69,0
Hayır	75	31,0
Toplam	242	100

Sonuç olarak, boşanma sürecindeki kadınların % 69'u dava masraflarını karşılamada güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 16). Hemen hemen boşanan her dört kadından üçü, boşanma giderlerini karşılamada zorluklarla karşılaştığını beyan etmektedir ki aslında bu, evlilikte yaşanan zorluklar bir yana evliliği bitirmek için bile kadınların yaşadığı zorlukların boyutunu göstermesi bakımından düşündürücü bir bulgudur.

Tablo 17. Kadınların Dava Sürecinde Eşten Maddi ve Manevi Destek Durumu

Boşanma Sürecinde Eşten Maddi Destek	Frekans	Yüzde(%)
Evet	21	8,7
Hayır	221	91,3

Boşanma Sürecinde Eşten Manevi Destek	Frekans	Yüzde(%)
Evet	18	7,4
Hayır	224	92,6
Toplam	242	100

Boşanma sürecinin eşler arasında çekişmeli bir şekilde sürdürülüyor oluşuyla (Tablo 13) da örtüşen bir bulgu, Tablo 17’de görülmektedir. Buna göre, boşanma sürecinde eşinden maddi ya da manevi bir destek aldığını belirten kadınların oranı %7-8 civarındadır. Boşanmayla birlikte kadın açısından gerek maddi gerekse manevi desteğe daha çok ihtiyaç duyulan bir süreç başlamış olmaktadır. Ancak, Tablo 17’de de görüldüğü gibi, evlilik içerisinde çözülmemiş meselelerin, gerginliklerin boşanma sürecine de taşınmakta olduğundan olsa gerek, bu negatif hisler dava sürecinde eşler arasındaki iş birliğini engelleyebilmektedir.

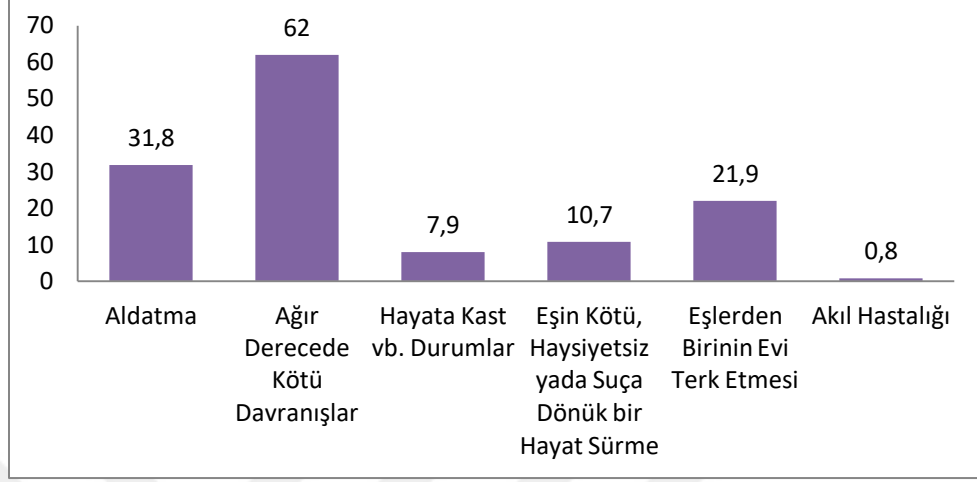
Boşanma süreci ve sonrasında sosyal destek hisseden kişilerin süreçle daha kolay başa çıkıp uyum sağladığı ve yaşam memnuniyetinin daha fazla olduğu bilinen bir gerçektir.

Destek kaynağı olarak evlilik kalitesi boşanmanın stresini azaltmaktadır. Bunun için evliliklerde yaşanabilecek çatışmalarda çiftlerin duygusal bağımsızlık reaksiyon ve ifadeleri önem taşımakta, en sağlıklı ilişkiler düşük derecede düşmanlık ve anksiyete içerdiğinde ve yüksek derecede arkadaşlık duygusu barındırdığında kurulabilmektedir (Güven ve ark., 2011: 11).

Ancak, gerçekte çoğu evlilik eşler açısından iyi bir sosyal destek sağlama anlamına gelmeyebilmektedir. Dahası, evlilik dışındaki sosyal destek, evlilik ilişkisi ve sağlık arasında dengeleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Özellikle boşanma sürecinin stresiyle baş etmek ve psikolojik kırılmayı hafifletmek için duygusal ve sosyal destek ihtiyacı öne çıkabilmektedir.

3.8.2. Örneklem Grubundaki Kadınların Boşanma Nedenleri

Grafik 2: Boşanma Nedenlerine Ait Bulgular

Türk Medeni Kanunu'nda boşanma nedenleri aldatma, ağır derecede kötü davranışlar, hayata kast vb. durumlar, eşin haysiyetsiz ya da suça dönük bir hayat sürmesi, eşlerden birinin evi terk etmesi ve akıl hastalığı şeklinde tanımlanmaktadır (Başpınar, 2003: 84).

Medeni Kanun'daki gerekçelere ve yapılan araştırmaların ortaya koyduğu toplumsal gerçekliğine uygun bir şekilde bizim çalışmamızda da kadınları boşanmaya iten en önemli nedenin “ağır derecede kötü davranışlar” olduğu görülmüştür. Nitekim Grafik 2’de görüldüğü üzere kadınların % 62’si “ağır derecede kötü davranışlar” nedeniyle boşanırken onu ikinci sırada % 31,8 ile “aldatma” izlemektedir.

Türkiye’de boşanmanın nedenleriyle ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde kadınların eşlerinden gördükleri kötü davranışların en önemli boşanma nedeni olduğu görülmektedir. Örneğin Arıkan’ın (1996) boşanmış kadınlarla yaptığı araştırmasında boşanan kadınların evliliğini bitirmesinde rol oynayan en önemli nedenin “şiddetli geçimsizlik” olduğu görülmüştür. Yine, Yıldırım’ın (2004) yaptığı “Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri” konulu araştırmasında kadınların çoğunun “şiddetli geçimsizlik” kapsamında eşinin ağır derecede kötü davranışlarda bulunması nedeniyle boşanmak için mahkemeye başvurduğu tespit edilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan Aile Yapısı Araştırması'nın (2006) sonuçlarına göre de, boşanmış kadınların % 71,9'u eşlerinin kötü muamelede (dayak, hakaret, vb.) bulunması nedeniyle eşlerinden boşanmak istediklerini belirtmişlerdir.

Demirkan ve arkadaşlarının 2009 yılında yaptığı Boşanma Nedenleri Araştırması'nda da elde edilen veriler neticesinde kadınlar için en önemli boşanma nedeninin (% 90) "şiddetli geçimsizlik" olduğu tespit edilmiştir. Akoğlu'nun (2018) çalışmasında da yine kadınların eşinden boşanma nedeninin % 62,1'ini sözlü ve/veya fiziksel şiddet oluştururken, bunu % 36,9 ile geçimsizliğin takip ettiği görülmüştür.

3.8.3. Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ile Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Araştırmanın ilk varsayımı boşanma sürecindeki kadınların farklı sosyo-ekonomik özellikleri ile umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda örneklem grubundaki boşanma sürecinde olan kadınların yaşı, eğitim düzeyi, çalışıp çalışmaması, gelir düzeyi, sosyal güvencesinin olup olmaması, 12 yaşına kadar yaşadığı çevre, çocuk sahibi olup olmaması, boşanma davasındaki taraf durumu, dava giderlerini ödemekte güçlük yaşayıp yaşamadığı, boşanma döneminde birlikte yaşadığı bireyler, yaşadığı yer değişkenleri ile umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 18'de görüldüğü üzere yaş faktörünün, boşanma sürecindeki kadınların umut düzeylerine etkisi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve yaş gruplarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F(2, 242) = ,118, p > .05$). Diğer bir ifadeyle, bu çalışmada yaş değişkeninin boşanmakta olan kadınların umut düzeyine etki etmediği görülmüştür.

Tablo 18. Boşanma Sürecindeki Kadınların Yaşı İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Yaş	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
18-29	5,60	4,69	76	,889
30-39	5,49	4,80	96	
40 ve üzeri	5,86	5,07	70	
Toplam	5,63	4,83	242	

(F= ,118, p> .05)

Benzer şekilde Uz, Baş ve Kabasakal (2013) tarafından yapılan araştırmada da yaş ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir.

Ancak Arslantaş ve arkadaşları(2010) tarafından yapılmış olan bir diğer araştırmada ise yaş arttıkça umutsuzluk düzeyinin arttığı belirlenmiştir (Arslantaş vd., 2010: 90-92). Yine aynı şekilde Düzgören'in yaptığı araştırmaya göre boşanmış bireylerde yaş ile başa çıkma tutumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, yaş arttıkça başa çıkma düzeyinin yükseldiği buna bağlı olarak da yaşı büyük kişilerin yaşadıkları sorunla daha rahat baş edebildikleri ve plan yapabildikleri görülmüştür. Dolayısıyla yaşın artmasıyla birlikte bireylerin baş etme ve plan yapma düzeylerinin arttığı bu doğrultuda da geleceğe daha umutla bakabildikleri düşünülmektedir (Düzgören, 2017: 83).

Umutsuzluk duygusunun, bireylerin hiçbir çözüm yolu olmadığına inandıkları noktada ortaya çıktığı (Çetin ve ark., 2015: 164) dikkate alınır, bu araştırmanın örneklem grubundaki kadınların kendilerini böyle bir çözümsüzlük içinde hissetmedikleri düşünülebilir. Hatta boşanmak suretiyle kendileri için katlanılmaz olan evliliklerinden kurtulacak olmalarından kaynaklanan bir umut duygusu içinde bile olabilirler.

Tablo 19. Boşanma Sürecindeki Kadınların Eğitim Seviyesi İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Eğitim Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
İlköğretim(ilkokul-ortaokul)	5,59	4,68	129	,742
Lise	5,93	4,93	74	
Üniversite ve üzeri	5,20	5,19	39	
Toplam	5,63	4,83	242	

(F = ,299, p > .05)

Boşanma sürecindeki kadınların eğitim düzeyi ile umutsuzluk düzeylerine ait aritmetik ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmış ve Tablo 19’da görüldüğü gibi .05 düzeyinde anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür (F (2, 242) = 0,299, p > .05).

Yani, araştırmada beklenenin aksine eğitim düzeyi ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu şaşırtıcı bulguya Subaşı ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları araştırmada rastlanmış, eğitim durumu ile umut düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Ancak Yüksel’in evli kadınlar üzerinde yaptığı araştırmasında, eğitim düzeyi düştükçe boyun eğici ve çaresiz yaklaşım ile sosyal destek arama tutumlarının artış gösterdiği tespit edilmiştir (Yüksel ve Dağ, 2014: 6).

Ancak yaygın olarak kabul edilen şey, eğitim düzeyi yükseldikçe kadının becerilerini, yeteneklerini ve buna paralel olarak da hayattan beklentilerini daha çok keşfedebildiğidir. Kadın-erkek eşitliğini yansıtacak şekilde toplumda ve ailede daha

etkin rol almak isteyen eğitimli kadın evliliğini sorgulamakta, memnuniyetsizliğini gideremediğinde de evliliğini bitirme kararı alabilmektedir. Arıkan, çabalarına karşılık evliliğin yürümeyeceğini anlayan kişilerin boşanmayı çözüm olarak göreceğini, benzer biçimde eğitim seviyesi yüksek olanların, boşanmaya ve boşanmış kişilere karşı tutumlarının daha olumlu olacağını ileri sürmektedir. Buna karşın eğitim seviyesi düşük olanların ise boşanma ve boşanmış bireylere bakış açılarında öfke, acıma hatta tiksinti duygularının ağır bastığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, eğitim seviyesi düştükçe boşanan bireylerin sahip oldukları bu olumsuz duygulardan dolayı umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olacağı akla gelmektedir. Ancak, bu araştırmada da olduğu gibi, araştırma bulguları bu düşüncüyü her zaman desteklememektedir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1996: 200).

Tablo 20. Boşanma Sürecindeki Kadınların Düzenli Geliri Olup Olmaması İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Çalışma Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Çalışıyor	5,28	4,62	165	,102
Çalışmıyor	6,38	5,21	77	

($t = -1,643$, $p > .05$)

Boşanma sürecinde olup gelir getiren bir işte çalışan ve çalışmayan kadınların umutsuzluk düzeyleri arasında fark olup olmadığına dair t testinin sonuçları Tablo 20’de görülmektedir. Buna göre, umutsuzluk düzeyi bakımından boşanma sürecindeki kadının gelir getirici bir işte çalışıp çalışmaması istatistiksel olarak bir fark yaratmamaktadır ($t(240) = -1,643$, $p > .05$).

Tablo 21. Boşanma Sürecindeki Kadınların Gelir Seviyesi İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Gelir Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Gelir giderden az	6,67	5,30	126	,000
Gelir gidere denk/fazla (t= 3,882, p< .05)	4,39	3,75	116	

Ancak araştırmamızda gelir değişkeninin, umutsuzluk düzeyini etkilediği tespit edilmiştir (Tablo 21). Buna göre, boşanma sürecindeki kadının gelir seviyesi gider seviyesine denk ya da ondan fazla olma durumunda umutsuzluk düzeyinin düşük olduğu, aksi durumda ise yükseldiği görülmüştür ($t(239) = 3,882, p < .05$).

Tablo 20 ve 21'i birlikte değerlendirdiğimizde, boşanma sürecindeki kadınların çalışma etkinliği ile gelir sahibi olma durumunu birbirinden bağımsız alan gibi düşündükleri düşünülebilir. Bu da bir ölçüde anlaşılabilir bir düşünce biçimidir; zira, eğitim seviyesinin düşük olduğu gruplarda kadın çalışsa dahi gelir düzeyi giderden düşük olabileceği, dolayısıyla çalışma davranışı gelir sahibi olmayı garanti etmeyeceği gibi; başka bazı durumlarda da kadın çalışmadığı halde “müşak” gelir sahibi olmuş olabilir. Diğer bir deyişle, aileden herhangi birinin gelirin ortak olan kadın çalışmamakta, ama gelir sahibi olabilmektedir. O nedenle, araştırmamızda çalışma durumu ile gelir sahibi olma durumunun umutsuzluk düzeyi üzerindeki etkisi birbiriyle ilişkisiz gibi görünmektedir.

Ancak Yıldırım(2004) ve Beştepe'nin(2010) yapmış oldukları araştırmalarda eğitim, gelir ve çalışma durumu gibi değişkenlerin boşanma süreci ile baş etmede önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda boşanma sürecindeki kadınların düzenli bir gelire sahip olmasının bireyin daha bağımsız hareket etmesini sağlayacağı, boşanma sonrası yaşayacağı sorunlarla baş etmesini

kolaylaştıracağı ve buna bağlı olarak geleceğe umutla bakabileceği bilinen bir gerçektir (Erbay ve ark., 2015: 149). Nitekim başka araştırmaların (Üngüren ve Ehtiyar 2008; Şahin ve Altınel 2010) bulguları da düşük gelir düzeyine sahip olan boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyinin yüksek olduğunu göstermiştir. Boşanma aşamasında düşük gelir düzeyine sahip kadınlar sağlık, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında güçlük yaşayabilmektedir. Bu durum onların geleceklerine dair umutlarını yitirmesine neden olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireylerin gelir düzeyinin yükselmesinin psiko-sosyal ve duygusal olarak kendileriyle ilgilenmelerini kolaylaştırdığı söylenebilir.

Öte yandan, boşanma sürecindeki kadınların düzenli bir iş ve gelir sahibi olmalarının onların bağımsızlık duygularını ve değerlilik algılarını etkileyerek boşanma döneminin sıkıntılarıyla daha kolay baş etmesini sağlayacağı bilinmektedir. Bu noktada, kendi geçimini kendisi sağlayabilen kadının umutsuzluk duygusundan uzak bir şekilde boşanma kararını verebileceği, verdiği kararın arkasında güçlü bir şekilde durabileceği düşünülebilir.

Tablo 22. Boşanma Sürecindeki Kadınların 12 Yaşına Kadar Yaşadığı Yer İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki

12 Yaşına Kadar Yaşadığı Yer	Beck Umutsuzluk Ölçeği			
	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
İl Merkezi	5,08	4,31	139	,014
İlçe Merkezi	5,23	4,93	43	
Bucak veya Köy	7,20	5,61	60	
Toplam	5,63	4,83	242	

(F= 4,335, p< .05)

Umutsuzluk düzeyi üzerinde etkili olduğu tespit edilen bir diğer değişken, boşanma sürecindeki kadının köy-kent kökenli oluşudur. Bununla ilgili istatistiki sonuç Tablo 22’de görülmektedir. Buna göre, kadınların umutsuzluk düzeyi bakımından 12 yaşına kadar yaşanan yer değişkeninin bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($F(2, 242) = 4,335, p < .05$).

Boşanma sürecindeki kadınların 12 yaşına kadar yaşadığı yer değişkenleri alt gruplarından hangi ikisi arasında anlamlı fark bulunduğuna ilişkin tespit yapabilmek amacıyla t testi uygulanmış ve köy/kasabada yaşayan kadınlar ile il merkezinde yaşayan kadınlar arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Tablo 22’de görüldüğü gibi, köy/kasabada yaşayan boşanma sürecindeki kadınların ilde yaşayanlara göre umutsuzluk düzeyleri daha yüksektir ($t(197) = -2,897, p < .05$).

Geleneksel aile yapısının daha yaygın görüldüğü kırsal alandaki birincil ilişkilerin yoğunluğu, geleneksel davranış örüntülerinin devam ettirilmesine karşın kentsel alanda bireyselleşmiş hayat, ikincil ilişki yoğunluğu, kadın rol ve statüsünün farklılığı söz konudur. Bu nedenle 12 yaşına kadar köy/kasabada yaşamış ve oranın değerlerini, ilişki biçimlerini içselleştirmiş kadının boşanma durumunda karşılaşılabilecek tepki ve eleştirilerden dolayı kendini daha umutsuz hissetmesi anlaşılır bir durumdur. Bu kadınların “dul kadın” olarak zor bir yaşamı deneyimlemek zorunda kalmaları kendilerini şanssız ve gelecek beklentilerine karşı yoğun stres ve baskı altında hissettirecektir. Yaşadıkları bu olumsuzluklar kırsal alandaki kadınların umutsuzluk duygularını pekiştirecek, onlarda “öğrenilmiş çaresizlik” düşüncesinin yerleşmesine neden olacaktır. Öğrenilmiş çaresizlik duygusunun hayatta artık hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği inancını geliştirdiği bilinen bir gerçektir.

Tablo 23. Boşanma Sürecindeki Kadınların Bu Dönemde Kaldığı Yer İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Yaşanılan Yer Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Kira	5,94	4,83	104	,125
Kendi/Aile evi	5,00	4,52	131	

(t=1,540, p> .05)

Tablo 23'te, boşanma sürecindeki kadınların bu dönemde kaldıkları yer ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılmış olan t testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, boşanma sürecindeki kadınların oturdukları evin kira ya da kendi mülkleri olması arasında umutsuzluk düzeyi bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($t(233)=1,540$, $p>.05$).

Her ne kadar istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuç elde edilememiş olsa da, boşanma sürecindeki kadınların yaşamlarını daha sağlıklı sürdürebilmeleri için gerekli olan yaşam standardına sahip olma gerekliliği bilinen bir gerçektir. Temel yaşam standardı yüksek olan kadınların yetenek ve yeterliliklerini geliştirmeleri, potansiyellerini kullanabilmeleri, boşanma sürecini kendileri ve içinde yaşadıkları toplum açısından anlamlı ilişkilere dönüştürebilmeleri daha kolay gerçekleşecektir.

İstatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu dair analiz sonuçlarından bir diğeri Tablo 24'te görülmektedir. Buna göre, boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyleri onların yalnız veya aile yanında yaşamalarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Yalnız ya da çocuklarıyla birlikte yaşayan ve onların sorumluluğunu da taşımak zorunda kalan kadınların umutsuzluk düzeyleri, aileleriyle birlikte yaşayan kadınlara göre daha yüksektir ($t(240) = 2,107$, $p < .05$).

Tablo 24. Boşanma Sürecindeki Kadınların Bir Arada Yaşadığı Kişiler İle Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Yaşadığı Kişi/Kişiler	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	p
Yalnız/çocuklu	6,27	5,04	124	,036
Aileyle	4,97	4,52	118	

(t= 2,107, p< .05)

Boşanma ile birlikte kadın açısından gerek maddi gerekse manevi desteğe daha çok ihtiyaç duyulan bir süreç başlamış olmaktadır. Boşanmayı bir süreç olarak ele aldığımızda birbirlerini etkileyen dinamikler olarak, umutsuz bir bireyin çevresinden sosyal destek almadığı ya da alamadığı sürece yaşam kalitesini yükseltmek için göstereceği çabanın azalacağı, sahip olduğu değerleri koruma ve muhafaza etme konusunda sorun yaşayabileceği, kendisine ve topluma ilişkin düşünce, duygu ve davranışlarının değişebileceğini söylemek mümkündür (Özabacı vd., 2015: 476-477). O nedenle, boşanma sürecindeki kadının ailesiyle birlikte yaşaması sosyal destek bulmasıyla aynı anlama gelmektedir.

Tablo 25. Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyal Güvencesi Olup Olmaması İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Sosyal Güvence Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Var	5,50	4,82	176	,507
Yok	5,97	4,87	66	

(t= ,665, p> .05)

Tablo 25’de görüldüğü gibi, boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk değerleri ortalamalarının sosyal güvence değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t testi sonucunda; sosyal güvence değişkenine göre kadınların umutsuzluk ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamadığı görülmektedir ($t(240) = ,665, p > .05$).

Beklentilere uygun olmayan bu sonuca rağmen bilinmektedir ki, sosyal güvence sistemine dâhil olmak bireylerin günlük yaşamlarında fiziksel ve ruhsal olarak kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamakta, umut duygusunun ve hayata bağlılığın arttırmasına yardımcı olmaktadır. Tam tersi bir durumda ise bireylerin, umutsuzluk duygusuna kapılmaları muhtemel görünmektedir.

Tablo 26. Boşanma Sürecindeki Kadınların Çocuk Sahibi Olup Olmaması İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Çocuk Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Var	5,66	4,87	208	,834
Yok	5,47	4,64	34	

($t = ,210, p > .05$)

Tablo 26’da boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeylerinin çocuk sahibi olup olmama değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan t testi sonucu görülmektedir. Buna göre p değeri .05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk puanları çocuk sahibi olup olmamalarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($t(240) = ,210, p > .05$).

Ancak Tekin (2017)'in 163 boşanmış kadınla yaptığı araştırmasında, çocuk sahibi olmanın kadınların yaşam doyumunu azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekler biçimde literatürde Kaplan (2018)'in çalışması bulunmaktadır.

Bu çalışmada her ne kadar boşanma sürecindeki kadınların çocuk sahibi olup olmamalarının umutsuzluk düzeylerini anlamlı bir şekilde etkilemediği sonucuna varılsa da, beklenen sonuç boşanma sürecindeki kadınların çocuk sahibi olmalarının onların sorumluluklarını arttıracacağı, bu anlamda daha zor bir yaşam mücadelesi vermek zorunda kalacaklarıdır. Ancak bazen, burada olduğu gibi, zorluklar kişiyi daha da güçlü olmaya, umutsuzluk duygusunun üstesinden gelmeye zorlayabilmektedir.

Tablo 27. Boşanma Sürecindeki Kadınların Davadaki Taraf Olma Durumu İle Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Taraf Olma Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Davacı	5,41	4,33	156	,351
Davalı	6,02	5,64	86	

($t = -.867, p > .05$)

Çalışmamızda kadınların davada taraf olma durumu ile umutsuzluk düzeyleri arasında her ne kadar anlamlı bir ilişki kurulamamış olsa da, boşanmaya karar verme durumu kadının boşanma sürecindeki kararlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Boşanma kararı veren ve bu kararını mahkemeye taşıyanın kadının kendisinin olması, evli iken yaşadığı sorunları kamusal alana taşıyabilme özgüvenine sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir (Battal, 2008: 102). Boşanmaya karar verme durumu, aynı zamanda kadının boşanma sonrasındaki durumunu da etkileyebilmektedir.

Nitekim Kitson, yaptığı çalışmada boşanmayı isteyen tarafın boşanma sonrasında eski eşine daha az bağımlı olma eğiliminde olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden boşanma sonrasında yaşama uyum sağlama konusunda eşine göre daha becerikli olabilmektedir (akt. Çicek, 2014: 256). Bu bakış açısıyla, boşanmayı talep eden ve bunun için dava açanın kadın olması boşanma sonrasında kadının yaşama uyumunu kolaylaştırıp umut düzeyini yükseltmesi beklenen bir sonuçtur.

Tablo 28. Boşanma Sürecindeki Kadınların Boşanma Davası Giderlerini Karşılama Durumu İle Umutsuzluk Düzeyi Arasında İlişki

Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Dava Giderlerini Karşılama Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Sayı(n)	P
Evet	5,88	4,98	167	,234
Hayır	5,08	4,45	75	

($t = 1,193, p > .05$)

Boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyi ortalamalarının boşanma davası giderlerini karşılama durumu değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğinin t testi ile analiz edildiği bu tabloda, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($t(240) = 1,193, p > .05$). Bu istatistiksel sonucun aksine, toplumsal olarak gözlemlenen odur ki, boşanma aşamasında kadınların yaşam standardında birçok değişiklik gerçekleşmekte, yeni bir düzen kurabilmek için genellikle ekonomik yükümlülük altına girilmektedir. Aynı zamanda devam eden dava sürecinde de mahkeme masrafları söz konusudur. Örneğin, açılan boşanma davasında kadınların duruşmada kendilerini temsil etmeleri için avukat talep etmeleri, süreç içerisinde yaşayacakları psikolojik yıpranmayı asgariye indireceği gibi, hukuksal olarak sahip oldukları haklarından da yüksek oranda faydalanmalarını sağlayacaktır. Bu da ayrıca avukatlık ücreti olarak dava masraflarına eklenmektedir.

Bir kadının boşanma sürecinde baroların adli yardım birimlerinden ücretsiz avukatlık hizmetlerinden faydalanabilmesi için bu yardıma ihtiyacı olduğunu belgeleri ile ispatlaması gerekmektedir. Adli yardım hizmetinden yararlanan kadınlar genellikle ev hanımı olup ailesi yoksulluk düzeyinde olan ya da herhangi bir sosyal desteği olmayan, eşinden de gerekli maddi ve manevi desteği bulamayan kadınlardan oluşmaktadır. Böyle bir durumda boşanma sürecindeki kadınlar düzenli bir işte çalıştığı sürece adli yardımdan faydalanamamaktadırlar. Bu nedenle işçi statüsünde çalışan kadınlar, boşanma davası süresince karşılanması gereken masrafları ve giderleri elde ettikleri gelirlerle ya da aldıkları sosyal destek yardımları ile karşılamak zorunda kalmaktadırlar.

Araştırmanın örneklem grubundaki kadınların yarısından fazlasının boşanma sürecinde dava giderlerini karşılamakta güçlük yaşadığı tespit edilmişti (bkz: Tablo 16). Buna göre, dava giderlerini karşılamakta dahi güçlük yaşayan kadınların kendilerini daha çaresiz ve umutsuz hissetmelerinin beklenmesine karşın, istatistiksel bulgunun bunu desteklememiş olması şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

3.8.4. Boşanma Sürecindeki Kadınların Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyi İle Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Araştırmada, algılanan sosyal destek ölçeğinin alt boyutlarında yer alan algılanan aile desteği, algılanan arkadaş desteği ve algılanan özel kişi desteği ile boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiler korelasyon ve regresyon analizleri aracılığıyla incelenmiştir.

Buna göre Tablo 29'da, üç alt boyutun her birine ait Pearson Korelasyon değerleri görülmektedir. Tablo 29'daki Pearson Korelasyon katsayıları incelendiğinde, umutsuzluk düzeyi ile ailenin ve özel kişilerin sağladığı sosyal destek alt boyutlarının anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Arkadaşların sağladığı sosyal destek alt boyutunun ise umutsuzluk düzeyi ile ilişkisi anlamlı değildir ($p > .05$). Sosyal destek alt boyutlarının birbirleriyle ilişkileri ise anlamlı ve pozitif yöndedir.

Tablo 29. Sosyal Destek Ölçeği Alt Boyutları ile Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki Pearson Korelasyon Değerleri

	Beck Umutsuzluk Ölçeği	Ailesinin Sağladığı Sosyal Destek	Özel Kişilerin Sağladığı Sosyal Destek	Arkadaşlarının Sağladığı Sosyal Destek
Beck Umutsuzluk Ölçeği	1,000	,113*	,152*	,077
Ailesinin Sağladığı Sosyal Destek		1,000	,109*	,496*
Özel Kişilerin Sağladığı Sosyal Destek			1,000	,304*
Arkadaşlarının Sağladığı Sosyal Destek				1,000

* p < .05

Sosyal destek ile umutsuzluk arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı incelemek amacıyla, sosyal destek ölçeği alt boyutları bağımsız değişken, umutsuzluk ölçeği toplam puanı ise bağımlı değişken olmak üzere çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir

Tablo 30. Sosyal Destek Ölçeği Alt Boyutlarının Umutsuzluk Düzeyine Etkilerini Açıklayan Regresyon Modeli Sonuçları

	B	t	P
Ailesinin Sağladığı Sosyal Destek	.11	1.47	.14
Özel Kişilerin Sağladığı Sosyal Destek	.15	2.19	.03
Arkadaşlarının Sağladığı Sosyal Destek	-.02	-.28	.77

R = .18, R² = .03, F(3, 241) = 2.70, p < .05

Tablo 30'da görüldüğü gibi, Enter Metodu ile yapılan analizin sonuçlarına göre modelin anlamlı olduğu bulunmuştur ($R^2 = .033$, $F(3, 241) = 2.70$, $p < .05$). Sosyal destek ölçeği alt boyutlarından hangilerinin umutsuzluğu anlamlı düzeyde etkilediği analiz edildiğinde ise, sadece özel kişilerin sağladığı sosyal desteğin umutsuzluk düzeyini etkilediği anlaşılmaktadır ($\beta = .15$, $t(241) = 2.19$, $p < .05$). Bu bulguya göre, özel kişilerden gelen sosyal destek arttıkça umutsuzluk düzeyinin azaldığı söylenebilir. Arkadaşlardan ve aileden sağlanan sosyal desteğin umutsuzluk düzeyiyle ilişkisi ise bu regresyon modelinde istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Araştırmaya ilişkin son bulgularda her ne kadar boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki durumunda sadece özel kişilerden algılanan sosyal desteğin artmasıyla umutsuzluk düzeylerinin azaldığı belirlense de, benzer nitelikteki çalışmalarda aile desteği ve fonksiyonelliğinin ve arkadaşlık ilişkilerinin de umutsuzluğun azaltılmasına katkı sağlayan temel alanlar olduğu belirlenmiştir. Kadınların aile, arkadaş ve özel kişilerden algıladıkları yüksek düzeyde sosyal destek olumlu benlik saygısı, psikolojik iyi oluş ve umut düzeyi açısından son derece etkili bir faktördür. Çünkü sosyal destek ile dünyayı pozitif algılama ve yorumlama arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (akt. Çakar ve Karataş, 2012: 2404). Bu durum özellikle, sağlıklı olma davranışlarının sürekliliğinde önemli bir faktör olmaktadır. Çünkü olumlu duygusal ve sosyal bağlar yaşam krizleri, yaşamdaki geçiş dönemleri ve çevresel stres faktörleri ile başa çıkmada önemli bir koruyucu faktördür (Çam ve Erkorkmaz, 2008: 128). Genel sağlık açısından benlik saygısı, diğerleri ile etkileşimde olmak, kişisel amaçlar geliştirmek yoluyla ruhsal ve sosyal iyi olmanın anahtarıdır. Sağlıklı düzeydeki benlik saygısı sosyal "aşılama" olarak kabul edilirken özellikle var olan düşük benlik saygısını değiştirmenin daha zor olduğu vurgulanmaktadır (Korkut, 2003: 107).

Uğur'un boşanmış akademisyen kadınlar üzerinde yaptığı çalışmasında sosyal desteğin boşanma sürecinde ve sonrasında yeni düzene ve yeni yaşam şekline uyum sağlanmasında etkili bir faktör olduğu belirlenmiştir (Uğur, 2014: 322).

Yılmaz (2003) algılanan sosyal desteğin boşanma sonrası duygusal/sosyal uyum ve psikolojik sıkıntı düzeyleri ile ilişkisine baktığı araştırmasında 50 boşanmış ebeveyne ulaşmıştır. Yaptığı araştırma sonucunda, algılanan sosyal desteği daha yüksek olan katılımcıların stres düzeylerinin daha düşük, boşanma sonrası uyumlarının ise daha yüksek olduğunu görmüştür.

Barutçu (2009)'da romantik ilişkilerin bitiminde algılanan sosyal desteğin ayrılığa uyum sağlamakla olan ilişkisine bakmak amacıyla 397 kişi ile yaptığı araştırmada, algılanan sosyal desteği yüksek olan katılımcıların ayrılmaya daha iyi uyum sağladıklarını bulmuştur. Bu durum da sosyal desteğin depresyon düzeyini düşürmesi ve stresi azaltması ile açıklanmıştır. Ayrıca sosyal açıdan desteklendiklerini hisseden kişiler sevildiklerine, ilgi gördüklerine ve değer verildiklerine ilişkin bir mesaj almaktadırlar. Bu mesajlar kendilik değerine olumlu katkıda bulunmakta ve bu da ayrılık sonrası uyumu arttırmaktadır (akt. Polat, 2012: 45).

Şahin ve Altınel tarafından kadınların algılanan sosyal destek düzeylerinin dağılımı ve aile ortamı özelliklerini, bu özelliklerin algılanan sosyal destek düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada sosyal desteğin sağlık üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu kanıtlanmış ve aile ilişkileri iyi olan, toplumsal etkinliklere katılan ve evlilik kalitesi yüksek olan kişilerin sağlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Şahin ve Altınel, 2010).

Yalçın'a göre aile ve arkadaşlarından daha fazla sosyal destek alan bireylerin daha az sosyal destek alan bireylere göre daha iyi sağlık durumlarına sahip olduklarını ve sağlık problemlerinin daha çabuk iyileştiğini ileri sürmüşlerdir (Yalçın, 2015: 22).

Bu açıdan sosyal destek, boşanmanın yetişkin sağlığı üzerinde olumsuz etkilerini azaltmak için önemlidir, bireylerin sosyal yaşama katılımı, insan ilişkilerinde yeni roller belirlemesi açısından boşanmanın olumsuz sonuçlarını aşmak için daha güçlü bir etkiye sahiptir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Boşanma, çok yönlü bir kavramdır. Gerçekleşmesi yasal temellere dayalı sonuçlar doğurması nedeniyle hukukidir. Tarafların fiilen ayrı yaşamaya başlamasıyla beraber yaşanan travmalar açısından psikolojiktir. Evlilik birliktelikleri süresince elde edilen ve müşterek kullanıma sahip oldukları malların paylaşımı bakımından ekonomiktir. Ortak sosyal çevrede bulunan kişilerle kurdukları iletişim ve ilişkilerdeki değişimlerin meydana getirdiği problemler nedeniyle de sosyolojik bir kavramdır.

Boşanma olgusu sadece boşanan kişiler olarak kadın ya da erkeği etkilemez; onlarla etkileşim içerisinde bulunan sosyal çevrelerini, çocuklarını, kendi ailelerini ve arkadaşlarını da etkiler. Bu etkileşim esasen iki yönlüdür. Bireyler boşanmadan etkilendiği gibi boşanan kişiler de aynı zamanda bu sosyal çevreden etkilenir. Dolayısıyla bu karşılıklı etkileşim boşanma konusunun karmaşıklığını ve önemini bize göstermektedir. Bu durum, sosyal bilimcilerin dikkatini boşanma olgusuna yöneltmiştir.

Yapısal-işlevselci sosyologlara göre; aile üyelerinden birinin görevlerini yerine getirmemesi neticesinde, sistemin bütünlüğü bozulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kadının kendisi dışındaki aile üyelerinin duygusal doyumunu sağlama işlevini yerine getirememesi ailenin çöküşünü hazırlamakta ve bu nedenle boşanmalar gerçekleşmektedir.

Çatışma teorisyenleri ise, artan boşanmaları aile içerisindeki temel eşitsizliklere bağlayarak açıklamaktadır. Evliliği ise toplumdaki eşit olmayan erkek egemen ilişkisinin muhafazasını sağlayan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle otorite içeren her ilişkide çatışmanın söz konusu olabileceğini, ailenin de otorite hiyerarşisine dayalı bir düzen olması nedeniyle aile içi çatışmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler.

Feminist teori, boşanma olgusuna aile kurumuna yönelttiği eleştiri üzerinden bir açıklama getirmektedir. Buna göre, her şeyden önce sömürüye dayalı bir sistem olarak kapitalist ekonomik düzenin kendisi, bu sömürüye kaynaklık eden aile

kurumu ve hepsini meşrulaştırıp yeniden üreten ataerkil sistem boşanmaların en önemli nedeni olarak görülmektedir.

İçinde yaşadığımız toplumda olduğu gibi çoğu toplumda da boşanma olgusu önemli problemlerden birisidir. Dünyadaki ülkelerden boşanma oranlarının en yaygın olduğu bilinen ABD’de 1960’larda artmaya başlayan boşanma oranları, 1980’lerden sonra daha da hız kazanmıştır. Benzer bir şekilde Türkiye’de de boşanma oranları artışları diğer ülkelere nazaran daha sonraki dönemlerde ve daha az oranlarda yaşansa da özellikle 2000’li yıllardan sonra boşanmalarda artış, hem oran, hem de sayı olarak “ciddi bir toplumsal sorun” boyutuna yükselmiştir.

Bununla birlikte boşanma sürecinin bireyler için de çatışmalı bir dönem olması, daha çok kadın ve çocuk mağduriyetlerini arttırmakta, psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan örseleyici sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Boşanmayla birlikte gerçekleşen değişimlerle kadınlar ve çocuklar açısından birtakım riskler ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar ve riskler Türkiye’de kadınlar için daha zorlayıcı ve yıpratıcı olmaktadır.

Evlilik içerisinde iyi ya da kötü giden kurulu bir düzenden sonra kadınların boşanma sürecinde oluşu, boşanma ile birlikte dağılan aile birlikteliğinden, sosyal çevrelerine, gelecek planlarına, iş yaşamlarına, çocukların ebeveyn ile kurdukları ilişki ve iletişimlerine kısacası yaşamlarıyla alakalı tüm alanlarında farklılıklara ve değişikliklere sebebiyet vermektedir.

Boşanma sürecindeki kadınların sosyal çevrelerinden görmüş oldukları negatif yaklaşım ve tutumların kadınların umutsuzluk düzeyini olumsuz yönde etkilediği, bu durumun da parçalanmış ailelerde anne-çocuk arasında yeniden şekillenen sağlıklı ilişki ve iletişimi etkilediği düşünülmektedir. Bu doğrultuda boşanma sürecinde aile birlikteliğinin parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan değişikliklerden ve sonuçlardan en çok etkilenenlerinin çocuklar olduğu düşünülecek olur ise; çocukların günlük ihtiyaçlarını yerine getirme ve psikolojik destek sağlamada faydalı ve etkin bir rol oynaması gerektiği düşünülen annelerin umutsuzluk ve stres düzeyleri arttıkça çocuğunun gelişimine katkı sağlayabilecek gücü ve motivasyonu kendilerinde bulmakta zorlanacakları düşünülmektedir.

Bu nedenle boşanma sürecindeki kadınların sancılı bir şekilde geçen bu dönemlerini aile bireylerinden, sosyal çevrelerinden ve profesyonel meslek elemanlarından alacakları destekle yaşayacakları umutsuzluk duygusunu daha hafif hissedecekleri düşünülmektedir.

Bu denli hem toplumu hem de bireyleri etkileyen olgunun ne düzeyde yaşanacağını ve nasıl atlatılacağını belirleyen önemli kriter ise boşanan kişilerin, boşanma sürecindeki sosyo-ekonomik düzeyleridir. Bu anlamda kişilerin eğitim seviyesi, gelir seviyesi, çalışıp çalışmadığı, yaşadığı çevre, sosyal ilişkileri, akraba ve arkadaş ilişkileri önem arz etmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmada bahsedilen sosyo-ekonomik değişkenler ile boşanmakta olan kadınların umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki ve algıladıkları sosyal destek düzeyi ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu kapsamda yapılan basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuş olan 242 kadın üzerinde gerçekleştirilen anket çalışmasında katılımcılara üç farklı form uygulanmıştır. Bunlardan ilki örneklem grubunu oluşturan kadınların demografik özelliklerini (yaş, eğitim, meslek, gelir durumu, sosyal güvencesi vb. gibi) belirleyen sorulardan oluşmuştur. İkinci formda ise Beck'in Umutsuzluk Ölçeği yer almıştır. Uygulanan bir diğer ölçek ise Durak ve Seber'e ait olan Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'dir.

Araştırmaya katılan boşanma sürecindeki kadınların sosyo-demografik özellikleri şöyledir: Örneklem grubunu oluşturan boşanma sürecindeki kadınların yaş ortalamalarının 30-39 yaş aralığında (%39,7) yoğunlaştığı, çoğunun eğitim seviyesinin %53,3 oranıyla düşük (ilköğretim) seviyede olduğu görülmüştür. Örneklem grubundaki kadınların genellikle düzenli bir işte çalıştıkları (% 68,2) buna bağlı olarak önemli bir kısmının sosyal güvencesinin bulunduğu (%72,7) ancak gelir seviyelerinin, gider seviyelerinden düşük olduğu (%51,9) belirlenmiştir.

Boşanma aşamasındaki kadınların çoğunluğunun (%57,4) şehir merkezinde yaşadıkları, çoğunun (%86) çocuk sahibi oldukları ve yaklaşık yarısının da (%42,1) çocuklarıyla birlikte yaşamayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın örneklem grubunda yer alan boşanma sürecindeki kadınların çoğunluğu (%64,5) boşanma kararını veren, davacı taraf konumundadır ve

çoğunluğu (%63,6) çekişmeli boşanma şeklinde dava açmışlardır. Boşanma davasını açan kadınların yarısından fazlası (%51,2) dava giderlerini kendi imkânlarıyla karşılamaktadırlar. Ekonomik yoksunluk içinde olan kadınların %69'u dava giderlerini karşılamakta güçlük yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu süreçte farklı güçlüklerle mücadele ettiklerini belirten kadınlar olsa da, eşinden maddi ve manevi destek aldığını belirten kadınların oranı sadece % 7-8 civarındadır.

Bu demografik özelliklere sahip örneklem grubuna ait sosyo-ekonomik değişkenlerle umutsuzluk düzeyi arasında ilişki olduğu yönündeki temel varsayımımız kısmen desteklenmiştir. Şöyle ki; boşanma sürecindeki kadınların yaş grupları, eğitim seviyesi, bir işte çalışıp çalışmadığı, sosyal güvencesinin olup olmadığı, boşanma sürecinde kaldığı yer, çocuk sahibi olma durumu, davada taraf olma şekli, dava giderlerini karşılamada yaşadığı güçlük değişkenleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sadece gelir seviyesi, 12 yaşına kadar yaşanan çevre ve bu süreçte bir arada yaşadığı kişilerin kimler olduğu değişkenleri ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişki, gelir seviyesindeki artışın umutsuzluk düzeyinde düşüşe neden olması yönündedir. Çünkü kadının gelir seviyesinin yüksek olması, boşanma sürecinde karşılaştığı sorunlarla daha kolay baş etmesini sağlamaktadır. Kadının sahibi olduğu ekonomik güç ile “hayat memnuniyeti, depresyon, fiziksel sağlık” gibi “iyi olma hali”ni gösteren etkenlerin ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Doğrulanmış olan diğer alt varsayımımız göstermiştir ki, 12 yaşına kadar köy ve kasaba geleneksel değerleriyle yetişmiş olan kadınlar boşanma sürecinde kendilerini daha umutsuz hissetmektedirler. Çünkü duygu, düşünce ve ilişki örüntüsü bu sosyal çevrenin beklentilerine göre şekillenmiş olan kadınlar, boşanma durumunda karşılaştıkları tepki ve eleştirilerden olumsuz etkilenmekte, yaşadığı çevrede “dul kadın” olarak bilinmek duygusu onların kendilerini çaresiz, gelecek beklentilerine karşı kaygılı hissettirmektedir.

Araştırmanın birinci temel varsayımı kapsamında desteklenmiş olan son alt varsayım, boşanma sürecindeki kadınların bir arada yaşadığı kişiler ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı ilişki olduğuna dairdir. Buna göre, boşanma sürecinde kök ailesiyle birlikte yaşayan kadınlar, toplumsal önyargı ve baskılardan daha fazla

etkilenerek umutsuzluğa sürüklenebilmektedirler. Bu kadınların çoğunlukla ekonomik yoksunluk ve geleneksel aile yapısı nedeniyle kök aileleriyle birlikte yaşamayı tercih etmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Buna karşılık yalnız veya çocuklarıyla birlikte kurduğu tek ebeveynli aile yapısı içerisinde yaşamını sürdüren kadınların umutsuzluk düzeyi daha düşük bulunmuştur.

Araştırmanın “algılanan sosyal destek düzeyi ile umutsuzluk düzeyi arasında ilişki olduğu” yönündeki ikinci temel varsayımı da kısmen desteklenmiştir. Buna göre, boşanma sürecindeki kadınların aileden ve arkadaşlarından aldıkları sosyal destek ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüş iken, özel kişilerden (flört, nişanlı, danışman, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sosyolog, doktor vb.) alınan sosyal desteğin umutsuzluk düzeyini azalttığı bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki, boşanma sürecindeki kadınlara sağlanan profesyonel destek, onların parçalanmış aile olarak da olsa, sağlamaktadır. Ancak bu desteğin boşanmakta olan tüm kadınlarca alınabileceğini iddia etme imkânı yoktur.

Bu bulgulardan yola çıkarak boşanma sürecindeki kadınların umutsuzluk düzeylerini azaltmak üzere aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

* Boşanma sürecindeki kadınların ve –varsa- çocukların olumsuz bir şekilde etkilenmesini önlemek amacıyla, sürecin çatışma çözümleyici bir perspektifle ele alınması gerekmektedir.

* Boşanma sürecinde faydalı olacağı bilimsel olarak da bilinen, profesyonel desteğin (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog vb. gibi) yaygın hale getirilerek ulaşılabilir olması sağlanmalıdır.

* Boşanma davası öncesinde eşlerin, özellikle de kadınların ve çocukların, hukuki hakları ve yaşayabilecekleri riskler hakkında bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

* Boşanma davası süresince eşler arası iletişimin ve ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlayan danışmanlık hizmetlerinin zorunlu hale getirilmesi, bu sürecin uzlaşma içinde yürütülmesi bakımından önemlidir.

* Boşanma neticesinde ekonomik yoksunluk içerisinde bulunan şiddete maruz kalmış, düşük eğitim seviyesinde, koruma altında, kırsal bölgede yaşayan,

herhangi bir iş deneyimi bulunmayan kadınların kurumsal meslek danışmanları tarafından iş ve meslek danışmanlığı hizmeti ile tespiti ve takibi yapılmalıdır.

* Tespiti yapılan kadınların işgücü piyasasına katılımlarının sağlanması, özel politikalarla öncelikli istihdam alanları oluşturulması, kurum içi 0-6 yaş grubu çocuk sahibi çalışan kadınlara kurumsal destek sağlanması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Abalı, Serpil. «Boşanmak için Başvuran Kadınların Evlilikteki Cinsel Yaşamlarını Boşanma Nedeni Olarak Görme Durumları .» *Yüksek Lisans Tezi* . İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü , 2006.

Açıkgöz, Reşat. «Yoksulluk ve Suç: Doğrusal Olmayan Bir İlişki.» *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25, no. 1 (2015).

Adak, Nurşen. *Değişen Toplumda Değişen Aile* . 3 cilt. İstanbul: Siyasal Kitapevi , 2018.

Ağdemir, Sürmeli. «Aile ve Eğitim.» *Aile ve Toplum* 1, no. 1 (Mart 1991): 1.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. «Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması.» Ankara, 2015.

Ailenin Bütünlüğü ve Güçlendirilmesi Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.» TBMM, Ankara, 2016, 80-81.

Akgül Sarpkaya, Olcay. «Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri.» *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6, no. 26 (Bahar 2013).

Aktaş Akoğlu, Özgül, ve Hadiye Küçükkaragöz. «Boşanma Nedenleri ve Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin bir Araştırma Örneği: İzmir İli Örneği .» *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29, no. 1 (Nisan 2018).

Aktaş, Gül. «Türkiye'de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış.» Sosyoloji Konferansları, 2015.

Aral, Neriman, ve Mehmet Sağlam. «Ebeveynleri Boşanma Sürecinde olan Çocuklar ile Ebeveynleri Birlikte Yaşayan Çocukların Duygularının Cinsiyete göre İncelenmesi.» *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 1, no. 2 (2012).

Arat, Necla. *Feminizm'in ABC'si* . İstanbul: Say Yayınları , 2010.

Arbek, Ömer. «Boşanmanın Mali Sonuçları.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54, no. 1 (2005).

Ardahan, Melek. «Sosyal Hizmet ve Hemşirelik.» *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 9, no. 2 (2006).

Arpacı, Fatma, ve Şadan Tokyürek. «Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlilik Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi.» *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, no. 31 (Temmuz – Ağustos 2012).

Arslantaş, Hülya, Filiz Adana, Fadime Kaya, ve Dilek Turan. «Yatan Hastalarda Umutsuzluk ve Sosyal Destek Düzeyi ve Bunları Etkileyen Faktörler.» *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi* 18, no. 2 (10 2010).

Avcı, Müjdat. «Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları .» *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, no. 1 (2006).

Aybey, Salih. «Boşanma Sorunlarında Dini Danışmanlık ve Rehberlik: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15, no. 69 (Sonbahar 2016).

Aydın, Kemal. «Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma.» *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 8 (Nisan-Ekim 2014).

Aydın, Okan, ve Gülen Baran. «Toplumsal Değişme Sisteminde Evlenme ve Boşanma.» *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21, no. 2 (Ekim 2010).

Bahar, Halil İbrahim. *Sosyoloji*. 3. Baskı cilt. Ankara: Uşak Yayınları, 2009.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Bilim Serisi 96. Düzenleyen Çiğdem Arıkan. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1996.

Başer, Zülfikar. «Aileden Algılanan Sosyal Destek ile Kendini Kabul Düzeyi Arasındaki ilişkinin incelenmesi.» *Yüksek Lisans Tezi*. Düzenleyen Zülfikar Başer. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2006.

Başpınar, Veysel. «Türk Medeni Kanunu ile Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler ve bu Konuda Bazı Önerileriniz.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, no. 3 (2003).

Battal, Ahmet. *Boşanma Sebepleri*. Nihai Rapor, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, İstanbul: Eflatun Matbaacılık, 2008.

Baz Bilici, Ali. «Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-sosyal Etkileri.» *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, no. 2 (2014).

Beştepe, Emrem, Evrim Erbek, Ömer Saatçioğlu, Hülya Akar Özmen, ve Nezih Eradamlar. «Psikiyatrik Yardım Talebi Olan, Olmayan ve Boşanma Aşamasında Çiftler Arasında Cinsiyet Yönünden Uyum, Problem Çözme Becerisi, Boyun Eğici Davranış ve Öfke Tutumunun Karşılaştırılması .» *Nöröpsikiyatri Arşivi* 47, no. 1 (Mart 2010).

Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, ve Funda Demirel. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi, 2018.

Büyükşahin Çevik, Gülşen, ve Hakan Mehmet Gündoğdu. «Stres, Umutsuzluk, ve Annelerin Öğrenilmiş Çaresizliğinin Ergenlerin Öğrenilmiş Çaresizliğini Yordama Düzeyleri.» *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 5, no. 43 (2015).

Can, Yücel, ve Nazlı Buket Aksu. «Boşanma Süresinde ve Sonrasında Kadın.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15, no. 58 (Yaz 2016).

Canatan, Kadir, ve Ergün Yıldırım. *Aile Sosyolojisi*. Şubat: Açılım Kitap, 2011.

Çakır, Sabri. «Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme.» *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 24 (Aralık 2011): 129-142.

Çam Çelikel, Feryal, ve Ünal Erkorkmaz. «Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtiler ve Umutsuzluk Düzeyleri ile İlişkili Etmenler.» *Nöröpsikiyatri Arşivi* 45 (2008).

Çetin, Bayram, Mehmet Bars, ve Esra Bars. «Matematik Umutsuzluk Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14, no. 53 (Bahar 2015): 164.

Çicek, Zuhul. «Boşanmanın Sosyolojik Analizi.» Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Doktora Programı , Eylül 2014.

Çingı, Hülya. *Örnekleme Kuramı* . Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağ. Tic. Ltd. Şirketi, 2009.

Dam, Hasan. «Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü.» *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, no. 14 (Şubat 2008).

De Beauvoir, Simone. *Kadın "İkinci Cins" Evlilik Çağı* . Cilt 2. 8 cilt. İstanbul : Payel Yayınevi, 2010.

Değişen Toplumda Aile ve Çocuk . 7 cilt. Özgür Yayınları , 2007 .

Demircioğlu, Nevin. «Boşanmanın, Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi.» *Doktora Tezi*. İzmir: T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 2000.

Demirkan, Semra; Ersöz, Aysel; Beder Şen, Rahime; Ertekin, Emre; Sezgin, Özden; Turgut, Ahu Meryem; Şehitoğlu, Nurcan «Boşanma Nedenleri Araştırması.» Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Mart 2009.

Dilbaz, Nesrin, ve Gülten Seber. «Umutsuzluk Kavramı: Depresyon ve İntiharda Önemi.» *Kriz Dergisi* 3, no. 1 (1993).

Doğan, Türkan. «Psikolojik Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve İyi Hali.» *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3, no. 30 (2008).

Donovan, Josephine. *Feminist Teori* . İstanbul : İletişim Yayınları, 2015.

Duman, Nesrin. «Boşanmanın psiko-sosyal sebepleri üzerine bir değerlendirme.» *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* 1, no. 2 (11 2018).

Durak Batıgün, Ayşegül, ve Cemil Onur Arsel. «İntihar ve Cinsiyet:Cinsiyet Roller, İletişim Becerleri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Açısından Bir Değerlendirme.» *Türk Psikoloji Dergisi* 26, no. 68 (Aralık 2011).

Durak, Ayşegül, ve Refia Palabıykoğlu. «Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Ölçeği.» *Kriz Dergisi* 2, no. 2 (1994).

Düzgören, Ümmühan Büşra. «Boşanmış Bireylerde Başa Çıkma Tutumu ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi.» *Yüksek Lisans Tezi*. T.C. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Haziran 2017.

Eker, Doğan, Haluk Arkar, ve Hülya Yıldız. «Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği .» *Türk Psikiyatri Dergisi* 12, no. 1 (2001).

Erbay, Ercüment, Fulya Akgül Gök, ve Tuba Yüceer Kardeş. «Aile Mahkemelerine Başvuran ve Boşanma Sürecinde Olan Ailelerin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi.» *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19 (Nisan 2015).

Erdim, Leyla, ve Ayşe Ergün. «Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri.» *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi* 3, no. 1 (2016).

Ersöz, Aysel. «Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme.» *Istanbul Journal Of Sociological Studies* 0, no. 43 (2011).

Ersöz, Oğuz. «4721 sayılı Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Boşanma Sebeplerine Genel Bakış.» *The Journal of Social Sciences* 3, no. 5 (2019).

Eşkinat, Rana. «Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma).» *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 37 (Temmuz 2013).

Gökçe, Birsen. «Aile ve Aile Tipleri Uzerine Bir İnceleme.» *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 8, no. 1-2 (Mart- Ekim 1976).

Gökçe, Hatice. «Dünü, Bugünü, Yarını ile Aile.» *Sosyoloji Notları* 1, no. 1 (Aralık 2017).

Güneş, Tohit, ve Fatma Taştan Akdağ. «Lise öğrencilerinin fizik dersine yönelik umutsuzluk düzeyleri.» *International Journal of Social Sciences and Education Research* 3, no. 2 (Ocak 2017).

Güven, Seval, Arzu Şener, ve Betül Yıldırım. «Eşlerin Farklı Değişkenlere göre Sosyal Destek Algısı.» *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E- Dergisi*, Şubat 2011.

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. «Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları.» Cilt 2. no. 17. Düzenleyen Cahit Gelekçi. Güz 2012.

Haran, Seda ve Orhan Aydın. «Depresyon, umutsuzluk, sosyal beğenirlik ve kendini kurgulama düzeyinin intihar fikirleri ile ilişkisi.» *Kriz Dergisi* 3, no. 1-2 (1995).

İlkkaracan, Pınar. «Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile.» *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları), 1998.

Kaplan, Sena, Halime Abay, Esra Bükecik, Sevil Şahin, Ayten Arıöz Düzgün, ve Aysun Bay Karabulut. «Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Bağlamında Kadınlarda Boşanmanın Nedenleri (2000-2018): Sistemik Derleme.» *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 3, no. 2 (Güz 2018).

Kara, Bülent. «Türkiye'de Aile Yapısının Değişimine Etki Eden Faktörler ..» *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 40 (Şubat 2018).

Kasapoğlu, Aytül. *Aile Sosyolojisi*. 1 cilt. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2011.

Kaynar, Gonca. «Boşanma Sürecindeki Kişilerin Baş Etme Becerileri, Bilişsel Çarpıtmalar, Yılmazlık ve Sosyal Destek Algıları Açısından İncelenmesi.» *Yüksek Lisans*. Kocaeli : T.C. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, 2016.

Keskin, Gurbet Sıla. «Travmatik bir Yaşantı Olarak Boşanma: Aile İçi Şiddet, Travmatik Stres ve Sosyal Desteğin Travma Sonrası Büyüme ile İlişkisi.» *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Uygulamalı Psikoloji) Anabilim Dalı , 2013.

Kıral, Ersin. «Avrupa Birliği Ülkelerinin Boşanma Oranı Analizi.» *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* 1, no. 4 (2018).

Kocaman, Nazmiye. «Hastaların Psikososyal Tepkilerini Etkileyen Faktörler.» *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 11, no. 1 (2008).

Kocaman, Nazmiye. «Tıbbi Hastalığa Psikososyal Tepkiler.» *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi* 71, no. 2 (2008).

Korkut, Yeşim. «Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma.» Cilt 23. no. 0. 2003.

Oğurtan, Semir Güler. *Boşandım Diyemedim*. 1 cilt. Konya: Çizgi Yayınevi, 2011.

Öngören, Sema. «Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkisi.» *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 4, no. 13 (Aralık 2017).

Özabacı, Nilüfer; Gamsız, Özge; Biçen, Büşra Şeyma; Altınok, Ahmet; Dursun, Asiye; Sandıkçı, Çiğdem; Altunbaş, Tuğçe; Ağcagil, Yasemin «Boşanmış Kadınların Umutsuzluk Düzeyleri ve Sosyal Destek Alma Durumları.» *International Journal of Human Sciences* 1, no. 12 (2015).

Özdevecioğlu, Mahmut. «Sosyal Destek ve Yaşam Tatmininin Mesleki Stres Üzerindeki Etkileri: Kayseri'de Faaliyet Gösteren İşletme Sahipleri ile Bir Araştırma.» *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22, no. 1 (2004).

Öztürk, Gözde. «Boşanma Sürecindeki Kadınların Bağlanma Stilleri ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi .» *Yüksek Lisans Tezi* . İzmir: T.C. Dokuz Eylül Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Programı , 2016.

Benedek, Elissa, ve Catherina F. Brown. *Boşanma ve Çocuğunuz*. Çeviren Serap Katlan. Ankara: HYB Yayıncılık, 1997.

Polat, Dünya. «Boşanma Aşamasındaki Bireylerin evlilik Çatışmaları, Çatışma İletişim Tarzları ve Sosyal Destek Sistemlerinin İncelenmesi.» İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Tong, Putnam. Rosemarie: *Feminist Düşünce*. Çeviren Zafer Cirhinlioğlu. İstanbul : Gündoğan Yayınları, 2006.

Savi Çakar, Firdevs. «Otomatik Düşüncelerin Umutsuzluk Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Benlik Saygısının Aracılık Rolü.» *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* (Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları İletişim Hizmetleri Tic. Ltd. Şti) 14, no. 5 (2014).

Savi Çakar, Firdevs, ve Zeynep Karataş. «Ergenlerin Benlik Saygısı, Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması.» *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi* (Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları İletişim Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.) 12, no. 4 (Güz 2012).

Sayın, Önal. *Aile Sosyolojisi: Ailenin Toplumdaki Yeri* . İzmir, Bornova: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990.

Seber, Gülten, Nesrin Dilbaz, Cem Kaptanoğlu, ve Durmuş Tekin. «Umutsuzluk Ölçeği: Geçerliliği ve Güvenirliliği.» *Kriz Dergisi* 1, no. 3 (Haziran 1993).

Seçer, Öz. «Anlaşılmalı Boşanmada Eşlerin Yaptıklarını Anlaşma.» *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, no. 2 (2016).

Sert Ağır, Meral. «Yaşam Kalitesi, Değerler ve Umut-Umutsuzluk.» *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 11 (Haziran 2017).

Sucu, İlyas. «Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri: Sakarya İli Örneği.» *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 13 Haziran 2007.

Şahin, Erkan Melih, ve Tülay Altınel. «Edirne’de Yaşayan Kadınların Algıladıkları Sosyal Destek ve Etkileyen Faktörler.» *Türkiye Klinikleri* 30, no. 3 (2010).

Şentürk, Ünal. «Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler.» 10, no. 14 (Nisan-Mayıs-Haziran 2008).

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. «Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması TAYA.» Düzenleyen Mustafa Turğut. *Aile ve Sosyal Politikalar Serisi*, no. 1 (2006).

Tatlıhoğlu, Kasım, ve Nuri Demirel. «Sosyal bir Gerçeklik olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik bir Değerlendirme.» *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no. 22 (Mart 2016).

Tekin, Hasan Hazar. «Ebeveyni Boşanmış Ergenler ile Ebeveyni Birlikte Yaşayan Ergenlerin Benlik Saygılarının, İletişim Becerilerinin ve Baş Etme Yollarının Karşılaştırılması.» *Yüksek Lisans. İstanbul: T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı*, 2017.

Tercanlı, Nurgül, ve Vildan Demir. «Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi (Gümüşhane İli Örneği).» *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1, no. 1 (2 2012).

Toplumun Temel Yapıtası Aile Kurumlara Sosyolojik Bakış. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2005.

TÜİK. 18 Ocak 2017. www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=21869 (Nisan 8, 2019 tarihinde erişilmiştir).

TÜİK. 2019. biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=111&locale=tr (Nisan 8, 2019 tarihinde erişilmiştir).

TÜİK. 2018. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=111&locale=tr> (4 2019, 18 tarihinde erişilmiştir).

TÜİK. *İstatistiklerle Türkiye 2015*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2016.

Tümkiye, Songül. «Ailesi Yanında ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması.» Adana, 2005.

Türkarlan, Nesrin. «Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları.» *Aile ve Toplum* 3, no. 11 (Ocak-Şubat-Mart 2007).

Uçan, Özge. «Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi.» *Klinik Psikiyatri Dergisi* 1, no. 10 (2007).

Uğur, Sinem Burcu. «Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyenler Kadınlar Üzerine bir Araştırma.» *Mediterranean Journal of Humanites* 4, no. 2 (2014).

Uz Baş, Salı, ve Zekavet Kabasakal. «Öğretmen Adaylarında Umutsuzluk ve Algılanan Sosyal Destek.» *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1 (Şubat 2013).

Üngüren, Engin, ve Rüya Ehtiyar. «Geleceğin Turizmcilerinin Umutsuzluk Tipolojilerinin Belirlenmesi.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 24 (2008).

Yalçın, İlhan. «İyi Oluş ve Sosyal Destek Arasındaki İlişkiler: Türkiye'de Yapılmış Çalışmaların Meta Analizi .» *Türk Psikiyatri Dergisi* 26, no. 1 (2015).

Yaşar Ekici, Fatma. «Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümünü ve bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi.» *International Journal of Social Science*, no. 30 (Aralık-Ocak-Şubat 2014).

Yavuzer, Haluk. *Anne, Baba ve Çocuk*. İstanbul : Remzi Yayınevi, 2004.

Yıldırım, İbrahim. «Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği .» *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 13 (1997).

Yıldırım, Neşide. «Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri.» (Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı), no. 28 (Kış 2004).

Yılmaz, Tuncay, ve Fatma Fidan. «Kadın Açısından Boşanma: Yeni Bir Başlangıç mı? ya da Son mu?» Sakarya, 2003.

Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. 31 cilt. Özgür Yayınları , 2011.

Yüksel, Özge, ve İhsan Dağ. «Kadınlarda Evlilik Uyumu ve Psikolojik Belirtiler Arasında İlişki: Stresle Baş Etme Biçimleri ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Tutumlarının Aracı Rollerini.» *Türk Psikiyatri Dergisi* 25, no. 0 (2014).

www.bulten.ikv.org.tr/?ust_id=7236&id=7438 (Nisan 8, 2019 tarihinde erişilmiştir).

EKLER

EK-1

Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Ekonomik Özellikleri, Sosyal Destek Ve Umutsuzluk Düzeyleri İle İlişkili Faktörlerin Tanımlanması Anket Formu
(2016-2017)

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR danışmanlığında yürütülmekte olan "Boşanma Sürecindeki Kadınların Sosyo-Ekonomik Özellikleri, Sosyal Destek Ve Umutsuzluk Düzeyleri İle İlişkili Faktörlerin Tanımlanması Anket Formu" konulu yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirilmektedir. Elde edilen bilgiler bilimsel amaç dışında hiç bir yerde kullanılmayacaktır. Sorulara içtenlikle doğru cevap vermeniz araştırmanın bilimselliği açısından önemlidir. Katılımınız için teşekkür ederim.

Esmâ AVAN

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Kaç Yaşındasınız?
2. En son bitirmiş olduğunuz okulu işaretler misiniz?	¹ ☐ Okuryazar değil ² ☐ Okuryazar ancak hiç okula gitmemiş ³ ☐ İlkokul (ilkokul 1. kademe) ⁴ ☐ Ortaokul (ilkokul 2. kademe) ⁵ ☐ Lise ⁶ ☐ Yüksekokul / Üniversite ⁷ ☐ Yüksek Lisans/Doktora
3. Sizin 12 yaşına kadar en uzun süre ile yaşadığınız yer neresidir?	¹ ☐ İl Merkezi ² ☐ İlçe Merkezi

	<p>³ ☐ Bucak veya Köy</p> <p>⁴ ☐ Yurt Dışı</p>
4. Düzenli olarak geliriniz var mı?	<p>¹ ☐ Evet çalışıyor</p> <p>² ☐ Hayır çalışmıyor/ev hanımı/eşi destekliyor</p> <p>³ ☐ Hayır çalışmıyor/ev hanımı/ailesi destekliyor</p> <p>⁴ ☐ Hayır çalışmıyor/İş arıyor</p>
5.İşiniz okuyacağım hangi seçenekte ifade edilmiştir?	<p>¹ ☐ Sanayi, fabrika, inşaat, atölye vb. işyerlerinde çalışan üretim işçisi</p> <p>² ☐ Doktor, mühendis, avukat gibi yüksek eğitim gerektiren işler</p> <p>³ ☐ Tezgahtar, garson, pazarlama gibi işlerde çalışan</p> <p>⁴ ☐ İşçi çalıştırmayan kendi hesabına çalışan esnaf, zanaatkar</p> <p>⁵ ☐ Teknik bilgi ve uygulama becerisi gerektiren işlerde çalışan (tekniker teknisyen, büro işleri vb.)</p> <p>⁶ ☐ Düzensiz geliri olan işlerde çalışanlar (işporta, götürü ya da gündelikçi gibi işler)</p> <p>⁷ ☐ Memur</p> <p>⁸ ☐ Yanında 3'den az işçi çalıştıran işveren</p> <p>⁹ ☐ Yanında 3 ve üzerinde işçi çalıştıran işveren</p> <p>¹⁰ ☐ Tarım işleri (ücret karşılığı çalışıyor)</p>

	<p>¹¹ ☐ Tarım işleri (aile içinde çalışıyor)</p> <p>¹² ☐ Diğer</p>
<p>6. Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı? Hangisi?</p>	<p>¹ ☐ Hayır</p> <p>² ☐ Emekli Sandığı (Çalışan)</p> <p>³ ☐ ES(Emekli)</p> <p>⁴ ☐ SSK(çalışan)</p> <p>⁵ ☐ SSK(emekli)</p> <p>⁶ ☐ Bağ-Kur (çalışan)</p> <p>⁷ ☐ Bağ-Kur (emekli)</p> <p>⁸ ☐ Yeşil-Kart</p>
<p>7. Gelir ve gider durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?</p>	<p>¹ ☐ Gelirim-giderimden az</p> <p>² ☐ Gelirim-giderime denk</p> <p>³ ☐ Gelirim-giderimden fazla</p>
<p>8. Şu anda kaldığınız yer neresidir?</p>	<p>¹ ☐ Otelde kalıyorum</p> <p>² ☐ Misafirhanede</p> <p>³ ☐ Kiraladığım evde</p> <p>⁴ ☐ Kendime ait evde</p> <p>⁵ ☐ Aileme ait evde</p> <p>⁶ ☐ Diğer</p>
<p>9. Kimlerle yaşadığınız konusunda sana uyan seçeneği işaretler misiniz?</p>	<p>¹ ☐ Yalnız yaşıyorum</p> <p>² ☐ Annemle yaşıyorum</p>

	<p>³ ☐ Çocuklarımla yaşıyorum</p> <p>⁴ ☐ Annem ve çocuklarımla yaşıyorum</p> <p>⁵ ☐ Babam ve çocuklarımla yaşıyorum</p> <p>⁶ ☐ Anne ve babamla yaşıyorum</p> <p>⁷ ☐ Babamla yaşıyorum</p> <p>⁸ ☐ Diğer...</p>
10.Kaç kardeşiniz?	<p>¹ ☐ Kardeşim yok (12. Soruya geçebilirsiniz)</p> <p>² ☐ Bir kardeşim var</p> <p>³ ☐ İki kardeşim var</p> <p>⁴ ☐ Üç ya da daha fazla kardeşim var</p>
11.Kardeşlerinizden Manisa’da ikamet eden var mı?	<p>¹ ☐ Var</p> <p>² ☐ Yok</p>
12.Boşanmak üzere olduğunuz eşinizin en son bitirmiş olduğu okulu işaretler misiniz?	<p>¹ ☐ Okuryazar değil</p> <p>² ☐ Okuryazar ancak hiç okula gitmemiş</p> <p>³ ☐ İlkokul (ilkokul 1. kademe)</p> <p>⁴ ☐ Ortaokul (ilkokul 2. kademe)</p> <p>⁵ ☐ Lise</p> <p>⁶ ☐ Yüksekokul / Üniversite</p> <p>⁷ ☐ Yüksek Lisans/Doktora</p>
13.Boşanmak üzere olduğunuz eşiniz ne iş yapmaktadır?	<p>¹ ☐ Sanayi, fabrika, inşaat, atölye vb. işyerlerinde çalışan üretim işçisi</p> <p>² ☐ Doktor, mühendis, avukat gibi</p>

	<p>yüksek eğitim gerektiren işler</p> <p>³ ☐ Tezgahtar, garson, pazarlama gibi işlerde çalışan</p> <p>⁴ ☐ İşçi çalıştırmayan kendi hesabına çalışan esnaf, zanaatkar</p> <p>⁵ ☐ Teknik bilgi ve uygulama becerisi gerektiren işlerde çalışan (tekniker teknisyen, büro işleri vb.)</p> <p>⁶ ☐ Düzensiz geliri olan işlerde çalışanlar (işporta, götürü ya da gündelikçi gibi işler)</p> <p>⁷ ☐ Memur (Herhangi bir resmi kurumda)</p> <p>⁸ ☐ Yanında 3'den az işçi çalıştıran işveren</p> <p>⁹ ☐ Yanında 3 ve üzerinde işçi çalıştıran işveren</p> <p>¹⁰ ☐ Tarım işleri (ücret karşılığı çalışıyor)</p> <p>¹¹ ☐ Tarım işleri (aile işinde çalışıyor)</p> <p>¹² ☐ Diğer</p>
14. Çocuğunuz var mı?	<p>¹ ☐ Evet</p> <p>² ☐ Hayır</p>
15. Kaç çocuğunuz var?
16. Her çocuk için yaşlarını yazar	¹ ☐ Birinci Çocuk.....

mısınız?	☐ İkinci Çocuk..... ☐ Üçüncü Çocuk..... ☐ Dördüncü Çocuk..... ☐ Beşinci Çocuk.....
17.Boşanma davanızın türü nedir?	☐ Anlaşmalı ☐ Çekişmeli
18. Boşanma nedeniniz nedir?(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)	☐ Aldatma ☐ Ağır derecede kötü davranışlar (fiziksel şiddet, duygusal şiddet, cinsel şiddet ya da ekonomik şiddet) ☐ Hayata kast vb durumlar ☐ Kötü, haysiyetsiz ya da suça dönük bir hayat sürme ☐ Eşlerden birinin yükümlülüklerinden kaçmak amacıyla evi terk etmesi ☐ Akıl hastalığı
19. Açtığınız boşanma davasında tarafınız nedir?	☐ Davacı ☐ Davalı ☐ Davacı ve Karşı Davalı ☐ Davalı ve Karşı Davacı
20. Boşanma sürecinde dava giderlerini nasıl karşılıyorsunuz?	☐ Kendi imkânları ile ☐ Ailemin maddi desteği ile ☐ Barodan adli yardım desteği ile ☐ Arkadaşlarının desteği ile

21. Bu giderleri karşılamada zorluk yaşıyor musunuz?	¹ ☐ Evet ² ☐ Hayır
22. Boşanma sürecinde eşinizin maddi desteğini alıyor musunuz?	¹ ☐ Evet ² ☐ Hayır
23. Boşanma sürecinde eşinizin manevi desteğini alıyor musunuz?	¹ ☐ Evet ² ☐ Hayır

İFADE	Kesinlikle Katlıyorum.	Katlıyorum.	Kısmen katlıyorum.	Kararsızım.	Kısmen Katılmıyorum.	Katılmıyorum.	Kesinlikle katılmıyorum.
isteklidir.							
35. Sorunlarımı arkadaşlarımla konuşabilirim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

EK-3

BECK UMUTSUZLUK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki test 1974 tarihinde geliştirilmiş olup, 1991 yılında Seber tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Geleceğe yönelik olumsuz beklentiye de düşünceleri içeren cümlelerden size uygun olanları evet ya da hayır olarak kodlayınız.

36- Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum

Evet ----- Hayır

37- Kendim ile ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur.

Evet ----- Hayır

38- İşler kötüye giderken bile her şeyin hep böyle kalmayacağını bilmek beni rahatlatıyor.

Evet ----- Hayır

39- Gelecek on yıl içinde hayatımın nasıl olacağını hayal bile edemiyorum.

Evet----- Hayır

40- Yapmayı en çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var.

Evet----- Hayır

41- Benim için çok önemli konularda ileride başarılı olacağımı umuyorum.

Evet-----Hayır

42- Geleceğimi karanlık görüyorum.

Evet-----Hayır

43- Dünya nimetlerinden sıradan bir insandan daha çok yararlanacağımı umuyorum.

Evet-----Hayır

44- İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma inanmam için de hiç bir neden yok.

Evet-----Hayır

45-Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı.

Evet-----Hayır

46-Gelecek benim için hoş şeylerden çok tatsızlıklarla dolu görünüyor

Evet-----Hayır

47-Gerçekten özlediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum

Evet-----Hayır

48-Geleceğe baktığımda şimdikine oranla daha mutlu olacağımı umuyorum.

Evet----- Hayır

49-İşler bir türlü benim istediğim gibi gitmiyor.

Evet-----Hayır

50-Geleceğe büyük inancım var.

Evet-----Hayır

51-Arzu ettiğim şeyleri elde edemediğime göre bir şeyler istemek aptallık olur.

Evet----- Hayır

52-Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam olanaksız gibi.

Evet----- Hayır

53-Gelecek bana bulanık ve belirsiz görünüyor.

Evet----- Hayır

54-Kötü günlerden çok, iyi günler bekliyorum.

Evet-----Hayır

**55-İstediğim her Őeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok,
nasıl olsa onu elde edemeyeceđim.**

Evet-----Hayır

